

Universiteit
Leiden
The Netherlands

‘Zoeken, aangrijpen en vernietigen!’: De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949

Harinck, C.H.C.

Citation

Harinck, C. H. C. (2021, November 16). *‘Zoeken, aangrijpen en vernietigen!’: De theorie, praktijk en prijs van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië 1945-1949*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3239352>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3239352>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Noten

Inleiding

¹ Robert B. Asprey, *War in the shadows. The guerrilla in history* (1975; herziene uitgave New York 1994).

² Nationaal Archief Den Haag (hierna: NA), 2.13.132, Archief van het Ministerie van Defensie, Archief van de Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1941-1957 (hierna: SNI), inv.nr. 46, afschrift 'proces-verbaal inzake de actie in den nacht 16/17 Nov.', 25 november 1946; NA, SNI, inv.nr. 2257, oorlogsdagboek 3 RJ; Z.N., 'Korpsgeschiedenis van het 1ste Bataljon Infanterie van het KNIL', *Militaire Spectator* 116 (1947) 497-503, 502; 'Schermutselingen in Buitenzorg. Verklaringen van Indonesische en Nederlandsche zijde', *Het Dagblad. Uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia* (hierna: *Het Dagblad te Batavia*), 19 november 1946; 'Moordpartij in Buitenzorg. Wnd. burgemeester door Ned. soldaten doodgeschoten', *De Waarheid*, 18 november 1946; 'Incident te Buitenzorg', *Algemeen Handelsblad*, 18 november 1946; 'Incident te Batavia' [*sic*], *de Volkskrant*, 19 november 1946; Koninklijke Nederlandse Vereniging 'Ons Leger' (KNVOL), *Herinneringsalbum 1^e Infanterie Brigadegroep*, deel 1 (Leiden 1947) 12-14, 38. Voor de juridische sporen: NA, 2.10.17, archief van de Procureur-generaal Nederlands-Indië (hierna: PG), inv.nrs. 739-744 bevatten Nederlandse en Indonesische documentatie over dit en andere incidenten in Buitenzorg.

³ Z.N., 'Korpsgeschiedenis van het 1ste Bataljon Infanterie van het KNIL', *Militaire Spectator* 116 (1947) 497-503, 502; NA, SNI, inv.nr. 2257, oorlogsdagboek 3 RJ; NA, SNI, inv.nr. 137, operatief rapport KNIL-KL 15-21 november 1946. In de brontekst is verwarrend genoeg sprake van KNIL Inf. II, wat foutief is. Deze operationele rapporten werden onder andere verzonden naar de minister-president, de minister van Overzeese gebiedsdelen en de Generale Staf (GS) in Nederland.

⁴ NA, SNI, inv.nr. 137, operatief rapport KNIL-KL 15-21 november 1946. Voor de Nederlandse verliescijfers: J.J.A. van Doorn en W.J. Hendrix, *Ontsporing van geweld. Het Nederlands-Indonesisch conflict* (1970; vierde, herziene druk Amsterdam 2012) 165. Voor de Indonesische verliescijfers naar Nederlandse opgave: NA, SNI, inv.nrs. 687, 1093, 1101, 1124, 1129, 1135, 1141, 1146, 1149, 1154, 1160, 1167, 1181; NA, 2.10.14, Archief van de Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij Gedeponeerde archieven, (1922) 1944-1950 (hierna: AS), inv.nrs. 3645-3647.

⁵ Christiaan Harinck, Nico van Horn en Bart Luttikhuis, 'Wie telt de Indonesische doden?', *De Groene Amsterdammer* (26 juli 2017) 12-15. Lou de Jong noemde in de epiloog van zijn *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 12b (Leiden 1988), 865, noot 3, het aantal van 100.000 doden voor de Republikeinse strijdkrachten, overigens zonder aan te geven waarop dit getal gebaseerd was. Petra Groen noemt de mogelijkheid van overdrijving in slachtofferaantallen zonder hier verder op in te gaan: P.M.H. Groen, *Marsroutes en dwaalsporen: het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Den Haag 1991). Jaap de Moor noemt een bandbreedte van 100.000-200.000 Indonesische slachtoffers: Jaap A. de Moor, 'Met klewang en karabijn: militaire geschiedenis van Nederlands-Indië 1815-1949', in: J.R. Bruijn en C.B. Wels, *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) 199-244, 240. Inzake 'bodycount': Marilyn B. Young, *The Wars in Vietnam 1945-1990* (New York 1991) 186-187; Andrew F. Krepinevich, *The army and Vietnam* (Baltimore MD 1986) 203-205; John A. Nagl,

---

‘Counterinsurgency in Vietnam’, in: Daniel Marston en Cater Malkasian (red.), *Counterinsurgency in modern warfare* (tweede druk, Oxford 2010) 119-136, 126-128.

⁶ W. IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire. Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies* (Amsterdam 1984) 105-141; Groen, *Marsroutes*, 305, noot 118; Rémy Limpach, *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 439-449; Bart Lutikhuis en C.H.C. Harinck, ‘Voorbij het koloniale perspectief. Indonesische bronnen en het onderzoek naar de oorlog in Indonesië’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 132:2 (2017) 51-76, 51-56, 59-63; Anne-Lot Hoek, ‘De verzwegen moordpartij in Palembang’, *Vrij Nederland* (juli 2017, online publicatie 4 augustus 2017); Ed Zijlemaker, *Indisch avontuur van een dienstplichtig soldaat 1945-1950* (Culemborg 2011) 88 (citaat aldaar).

⁷ Groen, *Marsroutes*, 249-251; Tom van den Berge, ‘Indonesisch geweld tegen de burgerbevolking in West-Java, 1945-1949. Een verkenning’, *Leidschrift* 31:3 (2016) 57-94, 70-71; Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia* (New York 2005) 100-101.

⁸ Gijs Beets, Evert van Imhoff en Corina Huisman, ‘Demografie van de Indische Nederlanders, 1930–2001’, *CBS Bevolkingstrends* 2003:1, 58-66.

⁹ Christopher A. Goscha, *Historical dictionary of the Indochina War (1945-1954). An international and interdisciplinary approach* (Kopenhagen 2011), ‘casualties’, 88-89.

¹⁰ Antony Clayton, *The wars of French decolonization* (Londen/New York 1994) 83, 85-86; Jacques Trochon, *L’insurrection malgache de 1947* (Fianarantsoa 1982) 70-73; Jean Fremigacci, ‘La vérité sur la grande révolte de Madagascar’, *L’Histoire* 318 (2007) 36-43.

¹¹ Peter McCutcheon, ‘Breaking the camel’s back. The departure from the philosophy of cultured force – The French counterinsurgency campaign in Algeria, 1954-1962’, in: Gregory Fremont-Barnes (red.), *A history of counterinsurgency*, deel 1: *From South Africa to Algeria, 1900-1954* (Santa Barbara CA 2015) 205-254, 206.

¹² David Anderson, *History of the hanged. Britain’s dirty war in Kenya and the end of Empire* (Londen 2005) 4; Daniel Branch, ‘The enemy within. Loyalists and the war against Mau Mau in Kenya’, *Journal of African History* 48 (2007) 291-315, 292; Asprey, *War*, 573.

¹³ Nederlands Instituut voor Militaire Historie & Stichting het Veteraneninstituut, *Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950. Een bibliografisch overzicht* (2004, geactualiseerde uitgave Den Haag 2015); Bart Lutikhuis en C.H.C. Harinck, ‘Nothing to report? Challenging Dutch discourse on colonial counterinsurgency in Indonesia 1945-1949’, in: Philip Dewer en Amanda Nettelbeck (red.), *Violence, colonialism and empire in the modern world* (Londen 2018) 265-286, 265-269; Lutikhuis en Harinck, ‘Voorbij het koloniale perspectief’, 53-56; Remco Raben, ‘Epilogue. On genocide and mass violence in colonial Indonesia’, in: Bart Lutikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence, The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 329-347, 329-330.

¹⁴ *Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, ingeleid door Jan Bank (Den Haag 1995 [1969]); Wim van den Doel, ‘Linggadjati/Linggardjati. Het Nederlands-Indonesisch conflict’, in: Wim van den Doel (red.), *Plaatsen van herinnering. Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2005) 182-195.

¹⁵ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*.

¹⁶ Kester Freriks, ‘Tempoe doeloe - ook een mooie tijd’, *NRC-Handelsblad*, 5 oktober 2018. Voor een overzicht van de wetenschappelijke en publieke discussie: Stef Scagliola, ‘Cleo’s “unfinished business”. Coming to terms

---

with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 240-260, 244-254; Bart Luttikhuis, 'Juridisch afgedwongen excuses. Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse terughoudendheid', *BMGN* 129 (2014) 92-105; <https://www.ind45-50.org/en>.

¹⁷ Voor enkele recente studies: David French, 'Nasty not nice. British counter-insurgency doctrine and practice, 1945-1967', *Small Wars & Insurgencies* 23:4 (2012) 744-761, 749, 757; Huw Bennett, 'The other side of the COIN. Minimum and exemplary force in British Army counterinsurgency in Kenya', *Small Wars & Insurgencies* 18:4 (2015) 638-664, 647, 657-658; Martin S. Alexander en J.F.V. Keiger, 'France and the Algerian War, 1954-1962. Strategy, operations and diplomacy', *Journal of Strategic Studies* 25:2 (2002) 1-32, 1-4; Benjamin C. Brower, *A desert named peace. The violence of France's empire in the Algerian Sahara, 1844-1902* (New York 2009); Martin Thomas (red.), *The French colonial mind*, deel 2: *Violence, military encounters and colonialism* (Lincoln NE 2011); Neil Macmaster, 'The torture controversy (1998-2002): Towards a "new history" of the Algerian war?', *Modern & Contemporary France* 10:4 (2002) 449-459, 449-451, 456-457; Elisabeth Hull, *Absolute destruction. Military culture and the practices of war in imperial Germany* (Ithaca NY 2004); Nick Turse, *Kill anything that moves. The real American war in Vietnam* (New York 2013) 5-6, 13-14; Martin Thomas en Gareth Curless (red.), *Decolonization and conflict. Colonial comparisons and legacies* (Londen 2017). Voor de gewelddadigheid van kolonialisme in het algemeen: Frantz Fanon, *The wretched of the earth* (1961, Engelse vertaling van het Franse origineel 1963; paperbackeditie New York 1991) 36-40; Christophe Wasinski, 'La volonté de réprimer. Généologie transnationale de la contre-insurrection', *Cultures and Conflicts* 79-80 (2010) 161-180; Philip Dewer en Amanda Nettelbeck, "'Savage wars of peace": violence, colonialism and empire in the modern world', in: idem (red.), *Violence, colonialism and empire in the modern world* (Londen 2018) 1-22; Henk Schulte Nordholt, 'A genealogy of violence', in: in: Freek Colombijn en J. Thomas Lindblad (red.), *Roots of Violence in Indonesia* (Leiden 2002) 33-61; Raben, 'Epilogue'.

¹⁸ Van Doorn en Hendrix citeren op het schutblad van *Ontsporing* Stanisław Jerzy Lec: 'Menschen haben Spätzündung: sie begreifen alles erst in der nächsten Generation.' Stef Scagliola, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 105-115, 133-137, 175, 358-361; Scagliola, 'Cleo's "unfinished business"', 255-257. Vergelijk: Paul Bijl, *Emerging memory. Photographs of colonial atrocity in Dutch cultural remembrance* (Amsterdam 2015) 16-25, 135-182; Iris van Ooijen en Ilse Raaijmakers, 'Competitive or multidirectional memory? The interaction between postwar and postcolonial memory in the Netherlands', in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 308-328, 325-326.

¹⁹ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing, passim*, maar in het bijzonder 120-121, 168, 170-171, 182, 186, 196-197, 203-205, 206-207, 214, 215-216, 219, 221-222, 234-235, 320 (citaat aldaar).

²⁰ IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*; Jaap A. de Moor, *Westerling's oorlog. Indonesië 1945-1950. De geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië 1945-1950* (Amsterdam 1999).

²¹ De belangrijkste studies in dit verband zijn: D.C.L. Schoonoord, *De Mariniersbrigade 1943-1949. Wording en inzet in Indonesië* ('s Gravenhage 1988); G. Teitler en P.M.H. Groen (red.), *De politionele acties* (Amsterdam 1987); G. Teitler en Jan Hoffenaar (red.), *De politionele acties. Afwikkeling en verwerking* (Amsterdam 1990); Jan Hoffenaar en Ben Schoenmaker, *Met de blik naar het oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag 1994); Martin Elands, Richard van Gils en Ben Schoenmaker, *De geschiedenis van 1 Divisie '7 December' 1946-1996* (Den Haag 1996); H. Amersfoort (red.), *Een kwestie van vertrouwen. De geschiedenis van het*

---

opperbevel in Nederland en Nederlands-Indië (Den Haag 2001); Jaap A. de Moor, 'Afscheid van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', *Militaire Spectator* 177:3 (2008) 135-143; Jaap A. de Moor, *Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant* (Amsterdam 2011); Thijs Brocades Zaalberg, 'In de Oost 1946-1950', in: Ben Schoenmaker (red.), *200 jaar Koninklijke Landmacht: 1814-2014* (Amsterdam 2014) 138-159; Peter Romijn, 'Learning on "the job". Dutch war volunteers entering the Indonesian war of independence 1945-46', in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 91-110; Thijs Brocades Zaalberg, 'The civil and military dimensions of Dutch counter-insurgency on Java, 1947-49', *British Journal for Military History* 1:2 (2015) 67-83.

²² Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*; Gert Oostindie met medewerking van Ireen Hoogenboom en Jonathan Verwey, *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015) 31 (citaat aldaar); Bart Luttikhuis, 'Generating distrust through intelligence work. Psychological terror and the Dutch security services in Indonesia, 1945-1949', *War in History* 25:2 (2018) 151-171; Luttikhuis en Harinck, 'Voorbij het koloniale perspectief'; Anne-Lot Hoek, 'Bloedbaden op Bali', *Vrij Nederland* (16 november 2013), 31-35; Anne-Lot Hoek, 'Wij gaan het hier nog heel moeilijk krijgen', *NRC-Handelsblad*, 9-10 januari 2016, weekendbijlage, 22-23; Hoek, 'De verzwegen moordpartij'. Voor een uitvoeriger overzicht: Limpach, *De brandende kampongs*, 33-38; Martin Bossenbroek, *De wraak van Diponegoro. Begin en einde van Nederlands-Indië* (Amsterdam 2020); David van Reybrouck, *Revolusi* (Amsterdam 2020).

²³ Dirk Vlasblom, 'De oorlog die niet zo mocht heten', nawoord bij Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 323-339. Vlasboom baseerde zijn nawoord hoofdzakelijk op een lang gesprek met beide auteurs.

²⁴ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 186.

²⁵ Scagliola, *Last van de oorlog*, 125-126. De kwalificatie 'aan de verkeerde kant van de geschiedenis' is in deze context terug te voeren op een toespraak die toenmalig minister van buitenlandse zaken Ben Bot hield bij de 15 augustus-herdenking in Den Haag van 2005: 'Door de grootschalige inzet van militaire middelen kwam ons land als het ware aan de verkeerde kant van de geschiedenis te staan. Dit is buitengewoon wrang voor alle betrokkenen: voor de Nederlands-Indische gemeenschap, voor de Nederlandse militairen, maar in de eerste plaats voor de Indonesische bevolking zelf.' Oostindie gebruikte 'getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis' als ondertitel voor zijn boek *Soldaat in Indonesië*.

<http://archieff.ntr.nl/nova/page/detail/nieuws/532/Volledige%20toespraak%20van%20minister%20Ben%20Bot.html>

²⁶ Limpach, *De brandende kampongs*, 45.

²⁷ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 186.

²⁸ Jeremy Black, *Introduction to global military history 1775-present* (Londen 2005) xviii.

²⁹ Limpach, *De brandende kampongs*, *passim*, maar in het bijzonder 671-736. Voor een goede samenvatting en concentratie van de oorzaken: Rémy Limpach, 'Extreem Nederlands militair geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog 1945-1949. "Brengun erover en zo gauw mogelijk naar Holland"', *Militaire Spectator* 185:10 (2016) 416-429.

³⁰ Raben, 'Epilogue', 344-345.

³¹ Jim Storr, *The hall of mirrors. War and warfare in the twentieth century* (Warrick 2018) 220, 254-255, 262.

³² *Ibid.*

---

³³ Koninklijke Landmacht, *Landoperaties. Doctrine publicatie 3.2* (2014) 1.13-1.14.

³⁴ John Gooch, 'Series editors preface', in: T. Harrison Place (red.), *Military training in the British army 1940-1944. From Dunkirk tot D-Day* (Londen 2000) vii; Hull, *Absolute destruction*, 96; R.H. Sandee en P.W.W. Wijninga, 'Lessen uit recente operaties', in: E.R. Muller e.a. (red.), *Krijgsmacht. Studies over de organisatie en het optreden* (Alphen a/d Rijn 2004) 715-740, 715-716; Andrew J. Birtle, *US Army counterinsurgency doctrine 1942-1976* (Washington 2006) 5; T.R. Moreman, *The Jungle, the Japanese and the British commonwealth armies at war 1941-1945. Fighting methods, doctrine and training for jungle warfare* (Londen 2005) 213-214.

³⁵ Huw Bennett, 'Minimum force in British counterinsurgency', *Small Wars & Insurgencies* 21:3 (2010) 459-475, 460. Een goed voorbeeld van een kritische behandeling van een doctrinair concept is de academische discussie over de Britse krijgsmacht en het gebruik van 'minimum force' (dit is ook de context waarin Bennets opmerking hoort). Thomas R. Mockaitis, 'The minimum force debate. Contemporary sensibilities meet imperial practice', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 762-780.

³⁶ Allan R. Millet, Williamson Murray en Kenneth H. Watman, 'The effectiveness of military organizations', in: Allan R. Millet en Williamson Murray, *Military effectiveness*, deel 1: *The First World War* (Boston MA 1988) 1-30, 24-25; Karen O. Dunivin, 'Military culture. Change and continuity', *Armed Forces & Society* 20:4 (1994) 531-547, 532-553; Martin van Creveld, *The culture of war* (New York 2008) 63, 129, 130-131; Christian Gerlach, *Extremely violent societies. Mass violence in the twentieth-century world* (Cambridge 2010) 30-32; Sandee en Wijninga, 'Lessen', 716; Douglass C. North, John Joseph Wallis en Barry R. Weingast, *Violence and social orders. A conceptual framework for interpreting recorded human history* (Cambridge 2009) 14-16.

³⁷ De gebruikte definitie van cultuur is grotendeels gebaseerd op die van Peter Peter H. Wilson, 'Defining military culture', *The Journal of Military History* 72:1 (2008) 11-41, 14, en Patrick Porter, *Military orientalism. Eastern war through Western eyes* (Londen 2009) 15; Peter Burke, *What is cultural history?* (Cambridge 2004) 3, 98; Pamela Ballinger, 'How to detect culture and its effects', in: Robert E. Goodin en Charles Tilly (red.), *The Oxford handbook of contextual political analysis* (Oxford 2006) 341-359, 342; Anna Green, *Cultural history* (Houndsmills 2008) 2-3, 6, 17-18, 27, 63. Voor (militaire) organisatiecultuur: Edgar H. Schein, *Organizational culture and leadership* (San Francisco 1992); Krepinevich, *The army*, 4-5; John A. Lynn, *Battle. A history of combat and culture from ancient Greece to modern America* (2003; paperbackeditie 2008), xx; Hull, *Absolute destruction*, 2; Black, *Introduction*, 276; Wayne E. Lee, 'Warfare and culture', in: Wayne E. Lee (red.), *Warfare and culture in world history* (New York 2011) 1-13, 4, 7-8; Mark Grimsley, 'Success and failure in civil war armies. Clues from organizational culture', in: Lee, *Warfare and culture in world history*, 115-142, 117-118.

³⁸ Grimsley, 'Success', 120.

³⁹ Lynn, *Battle*, xx, 360-361.

⁴⁰ V.G. Kiernan, *European empires from conquest to collapse* (Londen 1982), 194-200; Jeremy Black, *Avoiding Armageddon. From the Great War to the fall of France 1918-1940* (Londen 2012) 46-55, 59-62, 188-200.

⁴¹ Jan C. Jansen en Jürgen Osterhammel, *Decolonization. A short history* (Princeton NJ 2017) 68-70, 81-89, 157.

⁴² Ian F.W. Beckett, *Modern insurgencies and counter-insurgencies* (Londen 2001) 14-20; Charles Townshend, 'People's war', in: idem (red.), *The Oxford history of modern war* (Oxford 2005) 186-190; John J. McCuen, *The art of counter-revolutionary war* (Londen 1966, heruitgave 1969) 28; Daniel R. Headrick, *Power over peoples. Technology, environments, and Western imperialism, 1400 to the present* (Princeton NJ 2009) 257-302; Kiernan,

---

European empires, 32-36, 123-129; Ellis, *A short history of guerrilla warfare* (Londen 1975) 92-97, 104-109, 110-122; Asprey, *War*, 114-127.

⁴³ Jac Weller, *Fire and movement. Bargain-basement warfare in the Far East* (New York 1967) 13-18; Ellis, *A short history*, 13-18; Krepinevich, *The army*, 7-16; John Shy en Thomas W. Collier, 'Revolutionary war', in: Peter Paret (red.), *Makers of modern strategy. From Machiavelli to the nuclear age* (Princeton NJ 1986) 815-862, 815, 817, 822-823, 838-839, 857; Christian Olsson, 'De la pacification colonial aux opérations extérieures: retour sur la généalogie des "coeurs et des esprits"', *Questions de Recherche / Research in Question* 39 (2012) 1-33, 18-21.

⁴⁴ De vroege klassiekers in dit genre zijn Robert Thompson, *Defeating Communist Insurgency* (Londen 1966) en John J. McCuen, *The art of counter-revolutionary war* (Londen 1966) over de Britse ervaring in Maleisië en David Galula, *Counter-insurgency. Theory and practise* (Westport 1964) over de Franse ervaring in Algerije.

⁴⁵ Voor een introductie: Beckett, *Modern insurgencies*; Daniel Marston en Cater Malkasian (red.), *Counterinsurgency in modern warfare* (tweede druk, Oxford 2010); Gregory Fremont-Barnes (red.), *A History of Counterinsurgency* (twee delen) (Santa Barbara CA, 2015); Beatrice Heuser en Eitan Samir (red.), *Insurgencies and counterinsurgencies: national styles and strategic cultures* (Cambridge 2016). Voor een historiografisch overzicht: Martin Bürgin, 'From the classics to cultural history: perspectives for insurgency and counterinsurgency research', in: Thijs Brocades Zaalberg, Jan Hoffenaar en Alan Lemmers (red.), *Insurgency and counterinsurgency. Irregular warfare from 1800 to the present* (Den Haag 2011) 245-255; Ian F.W. Beckett, 'British counter-insurgency. A historiographical reflection', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 781-798; Sibylle Scheipers, 'Counterinsurgency or irregular warfare? Historiography and the study of 'small wars'', *Small Wars & Insurgencies* 25:5-6 (2014) 879-899.

⁴⁶ Voor de duiding van de jaren 1945-1962 als een overgangperiode in de ontwikkeling van het militaire denken over opstand en de bestrijding ervan: Frank G. Hoffman, 'Neo-classical counter-insurgency?', *Journal of the US Army War College* 37:2 (2007) 71-87, 71-73; Olsson, 'De la pacification colonial', 18-21; Michael Burleigh, *Small wars, far away places. The genesis of the modern world 1945-65* (Oxford 2013) 1, 5-9; Élie Tenenbaum, 'Beyond national styles. Towards a connected history of Cold War counterinsurgency', in: Heuser en Samir (red.), *Insurgencies*, 313-331, 313-314, 316-321. Voor een bespreking van de problematiek van het gebruik van COIN voor historische en hedendaagse analyses: Azeem Ibrahim, 'Conceptualisation of guerrilla warfare', *Small Wars & Insurgencies* 15:3 (2004) 112-124; Jeremy Black, *Rethinking military history* (Londen 2004) 19; Jonathan E. Gumz, 'Reframing the historical problematic of insurgency. How the professional military literature created a new history and missed the past', *Journal of Strategic Studies* 32:4 (2009) 553-588; Douglas Porch, 'The dangerous myths and dubious promise of COIN', *Small Wars & Insurgencies* 22:2 (2011) 239-257; Sebastian L.V. Gorka en David Kilcullen, 'An actor-centric theory of war. Understanding the difference between COIN and counterinsurgency', *Joint Force Quarterly* 60:1 (2011) 14-18; Paul Dixon, 'The future of counterinsurgency? The crisis of classical theories', in: Fremont-Barnes, *A history of counterinsurgency*, deel 1, 423-440, *passim*. Voor de koloniale context waarin COIN ontstond, zie: Alex Marshall, 'Imperial nostalgia, the liberal lie, and the perils of postmodern counterinsurgency', *Small Wars & Insurgencies* 21:2 (2010) 233-258; Olsson, 'De la pacification colonial'; Paul K. MacDonald, "'Retribution must succeed rebellion". The colonial origins of counterinsurgency failure', *International Organization* 67:2 (2013) 253-286; Porter, *Military orientalism*, 73-75.

---

⁴⁷ Robert M. Cassidy, *Counterinsurgency and the global war on terror. Military culture and irregular conflict* (Stanford CA 2006; paperbackeditie 2008) *passim*, maar in het bijzonder de schematisering op p. 23; Thijs Brocades Zaalberg, 'Hearts and minds of "search and destroy"? Leren van klassieke counter-insurgency', *Militaire Spectator* 176:7/8 (2007) 288-301, 292-300; Martijn Kitzen, 'Western military culture and counterinsurgency. An ambiguous reality', *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 40:1 (2012) 1-24, *passim*; Beatrice Heuser en Eitan Shamir, 'Universal toolbox, national styles or divergence of civilisations?', in: Heuser en Samir (red.), *Insurgencies*, 332-370, 354, 357; Marina Miron, 'On irregular wars, insurgencies and how to counter them: enemy-centric and population-centric approaches in comparative perspective', *Revista Científica General José María Córdova / Colombian Journal of Military and Strategic Studies* 17:27 (2019) 457-480, 459-460.

⁴⁸ Marston en Malkasian, *Counterinsurgency*, 13-19; Shy en Collier, 'Revolutionary war', 845-846; Birtle, *U.S. Army counterinsurgency*, 4, 8-9, 12-13; Scheipers, 'Counterinsurgency', 881-884, 890-892; Eqbal Ahmad, 'Revolutionary warfare and counterinsurgency', in: Gérard Chaliand (red.), *Guerrilla strategies. An historical anthology from the long march to Afghanistan* (Berkeley CA 1982) 241-262, 246; De Moor, *Westerling's oorlog*, 25-30; Cassidy, *Counterinsurgency*, 23, 150-151, 156; Gregory A. Daddis, *No sure victory. Measuring U.S. Army effectiveness and progress in the Vietnam War* (Oxford 2011) 223; Gorke en Kilcullen, 'An actor-centric theory', *passim*.

⁴⁹ Zoals zoveel in de Nederlandse strijdkrachten net na de Tweede Wereldoorlog was deze bewapening en organisatie geheel op Britse leest geschoeid. De naar Amerikaanse snit georganiseerde Marinier Brigade week hier enigszins vanaf, maar de principes waren hetzelfde. Voor de relatieve effectiviteit van de Britse infanteriewapens: NA UK, WO 291/476, 'Comparison of rifle, Bren and Sten'.

⁵⁰ Een van de weinige studies die op deze thematiek ingaat is Robert H. Scales jr., *Firepower in limited war* (1990; herziene paperbackeditie Novato CA 1995). Recentelijk verscheen ook Azarja Hermanny en Brian McAllister Linn, "'Technisch geweld" in de Nederlands-Indonesische oorlog. Zware wapens in de periode van dekolonisatie', *BMGN* 135:2 (2020) 92-110. De vernietigende kracht van explosieve munitie zoals artillerie- en mortiergranaten bestaat uit de (luchtdrukverplaatsing van de) explosie zelf, en de scherfresten van de granaat die door de ontploffing alle kanten op geslingerd worden. Terreinomstandigheden die het effect van granaten kunnen versterken zijn rotsgrond en bos. Op een rotsgrond kan een granaat zich maar in beperkte mate in de grond boren, waardoor een groot gedeelte van de explosieve kracht zich zijwaarts verspreidt, over de oppervlakte. Het effect wordt nog verder versterkt doordat er nu niet alleen fragmenten van de granaat rondvliegen, maar ook vlijmscherpe rotsfragmenten. In een bos kunnen granaten al afgaan zodra ze boomtoppen raken, waardoor de straal waarbinnen de scherven neerwaarts verspreid worden groter is dan bij impact op de grond. Daarnaast vliegen er dan ook veel houtsplinters rond. National Archives, United Kingdom (hierna: NA UK), Archives of the War Office (hierna: WO) 291/138, 'Influence of ground cover on performance of HE projectile'; US Army, Field manual 3-97.6 *Mountain operations* (2000) 3-12. Ellis, *The sharp end*, 69.

⁵¹ Bruce Cronin, 'Reckless endangerment warfare. Civilian casualties and the collateral damage exception in international humanitarian law', *Journal of Peace Research* 50:2 (2013) 175-187, 176.

⁵² NA, 2.02.05.02, Archieven van de Raad van Ministers 1823-1990 (hierna: RvM); NA, 2.10.14 AS; NA, 2.10.49, Commissariaat Indische Zaken (hierna: CIZ); NA, 2.10.50, Archief van het Ministerie van Koloniën, Stamboek militairen KNIL 1815-1949 (hierna: SM-KNIL); NA, 2.12.19, Archief van het Ministerie van

---

Defensie, Marinestaf 1945-1948 (hierna: MS); NA, 2.12.56, Archief van het Ministerie van Marine, sinds 1959 van Defensie (Marine) (hierna: MvM); NA, 2.13.04, Archief van het Ministerie van Oorlog, Stamboek officieren KL en KKNIL (hierna: SO-KL-KNIL); NA, 2.13.72, Archief van de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië, 1942-1950 (hierna: CZ); NA, 2.13.104, Archief van het Ministerie van Defensie, Staf Depot Nederlands-Indië (hierna: SD-NI); NA, 2.13.105, Archief van het Ministerie van Defensie, Missie Opzending Personeel Nederlands-Indië (hierna: MOP-NI); NA, 2.13.106, Archief van het Ministerie van Defensie, Indisch Instructie-Bataljon (hierna: IIB); NA, 2.13.132, SNI; NA, 2.13.182, Ministerie van Defensie: Legerraad (hierna: LR); NA, 2.13.188, Ministerie van Defensie, Kleine Archiefbestanden I (hierna: DKA-I); NA, 2.13.196, Ministerie van Defensie, Generale Staf / Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972 (hierna: GS-NL); NA, 2.21.036.02, Collectie Buurman van Vreeden (hierna: BvV); Nederlands Instituut voor Militaire Historie (hierna: NIMH), 509; Dekolonisatie Nederlands-Indië (hierna: DNI); Museum Bronbeek (hierna: BRO), Collectie Voorschriften (hierna: VS); Nationaal Militair Museum (hierna: NMM); NA UK, Archives of the Foreign Office 371, Political Departments: General Correspondence from 1906-1966 (hierna: FO 371); NA UK, WO 172; British and Allied Land Forces, South East Asia: War Diaries, Second World War (hierna: WO 172); NA UK, WO, South East Asia Command: Military Headquarters Papers, Second World War (hierna: WO 203).

⁵³ Luttikhuis en Harinck, 'Vorbij het koloniale perspectief', 53-56, 74-75.

Hoofdstuk 1

¹ Ronald H. Spector, *In the ruins of empire. The Japanese surrender and the battle for postwar Asia* (2007; paperbackeditie New York 2008) 167-168.

² Op hoofdlijnen is de totstandkoming, totale sterkte en organisatie van de Nederlandse troepenmacht goed beschreven in de historiografie, evenals de grote politieke beslissingen. Zie bijvoorbeeld: J.F.R. van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht na de Tweede Wereldoorlog deel 2: De opbouw ten behoeve van de pacificatie van Nederlands-Indië 5 mei 1945-27 december 1949* (Den Haag 1959); De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 510-677 en deel 12, 710-713, 722-723, 748-756; Groen, *Marsroutes*, 17-76; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*; J.J.P. de Jong, *De terugtocht. Nederland en de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 2015).

³ De overgave van de Japanse strijdkrachten buiten Japan vond pas plaats na de eerste officiële ondertekening. Louis Allen, *The end of the war in Asia* (Londen 1976) 197-199; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11b, 136-137; Max Hastings, *Retribution. The battle for Japan 1944-1945* (Londen 2008) 523, 535-536.

⁴ NA, RvM, inv.nr. 996, notulen RvO, 7, 15, 22 en 29 augustus en 5 september; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 435, 459 (de woorden van Logeman op p. 459) & deel 12b, 710-711; Groen, *Marsroutes*, 18-19. De Raad voor Algemene Oorlogvoering, kortweg de Raad voor Oorlogvoering (RvO), volgde in juli 1945 de Ministeriële Commissie Oorlogvoering op. Dat was het overlegorgaan van de betrokken ministers en de strijdkrachten, waar de relevante besluiten van de Ministerraad werden voorbereid en uitgewerkt. De RvO werd in juli 1946 omgedoopt tot de Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk. Een jaar later werd het de Raad voor Zaken Overzee. De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 435, 459.

⁵ 'Nederland wacht op nieuws uit Indië', *Het Parool*, 28 augustus 1945, 1; NA, RvM, inv.nr. 996, notulen RvO, 7 augustus 1945, 4; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 559-561.

⁶ M.R.H. Calmeyer, *Herinneringen. Memoires van een christen, militair en politicus*. Ingeleid en bewerkt door J. Hoffenaar (Leiden 1997) 389; Groen, *Marsroutes*, 17-18; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 19; Richard

---

B. Frank, *Downfall. The end of the imperial Japanese empire* (New York 1999) 321-322; De Moor, *Generaal Spoor*, 142-143, 149-153.

⁷ P.M.H. Groen, 'Prisoners of war, prisoners of peace. De opvang en repatriëring van krijgsgevangenen van het KNIL, augustus 1945-augustus 1946', in: Elly Touwen-Bouwsma en P.M.H. Groen, *Tussen Banzai en Bersiap. De afwikkeling van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië* (Den Haag 1996) 43-58, 43.

⁸ De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 333, 397; De Moor, *Generaal Spoor*, 156; J.J. Mortier, 'Het KNIL in Australië en West-Indië (Landstrijdkrachten)', in: P. van Meel (red.), *Gedenkschrift Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950* (Dordrecht 1990) 46-49, 47; H.E. Tessers, *Enige wetenswaardigheden over het KNIL en Nederlands-Indië tegen Japan* (z.p. 1976); Conrad E.L. Helfrich, *Memoires van C.E.L. Helfrich*, deel 2: *Glorie en tragedie* (Amsterdam 1950) 234; Groen, 'Prisoners', 43. De grootste bijdrage leverde het KNIL bij de ondersteuning van de Australische en Amerikaanse operaties in Noord-Borneo en Nieuw-Guinea in 1944/1945. Deze bijdrage werd geleverd in compagniesterkte door KNIL-infanteriebataljon 1 in Borneo en het Papoea-bataljon in Nieuw-Guinea. Daarnaast ressorteerde onder Brits commando op Ceylon het korps Insuline, dat enige commando-operaties uitvoerde.

⁹ De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 406-414; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 15; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 1-3.

¹⁰ NA, GS-NL, inv.nr. 2265, notulen Ministeriële Commissie Oorlogvoering van 6 juli 1945; B.C. Cats, *LIB's in de tropen. Een overzicht van het verblijf van onze oorlogsvrijwilligers bij de lichte infanteriebataljons in het voormalige Nederlands-Indië* (Maastricht 1961) 1, 3, 5-6; R.E. van Holst Pellekaan, *Tienduizend vrije vogels. Oorlogsvrijwilligers bij de Koninklijke Marine 1944-1950* (Amsterdam 1993) 7, 26, 28; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 14.

¹¹ Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 2-3, 12-14; Groen, *Marsroutes*, 19; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 18. Voor de regeling tussen de Nederlandse regering en het geallieerd opperbevel in Europa (SHAEF): De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 448.

¹² Vereniging van onderofficieren van het KNIL 'Ons Aller Belang' (OAB), *Gedenkboek Ons Aller Belang 1902-1952* (z.p. 1953) 12.

¹³ De Moor, *Generaal Spoor*, 110-112. Voor de militaire voorbereidingen van het KNIL op de oorlog met Japan: De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11a, 600-646.

¹⁴ KNIL, *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-politionele Taak van het Leger* (Bandoeng 1928, tweede druk 1929) (hierna: *VPTL*). Voor context en totstandkoming: G. Teitler, 'The mixed company. Fighting power and ethnic relations in the Dutch colonial army, 1890-1920', in: Karl Hack en Tobias Rettig (red.), *Colonial armies in southeast Asia* (Abingdon 2006) 154-168, 164-165; Jaap A. de Moor, 'Afscheid van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', *Militaire Spectator* 177:3 (2008) 135-143, 140. Voor het citaat: OAB, *Gedenkboek*, 12.

¹⁵ *VPTL*, 11, 26, 34-35. Meer algemeen de hoofdstukken V-VIII, XII en XVI. Voor de juridische classificatie van de bevolking: C. Fasseur, 'Cornerstone and stumbling block. Racial classification and the late colonial state in Indonesia', in: Robert Cribb (red.), *The late colonial state in Indonesia. Political and economic foundations of the Netherlands Indies, 1880-1942* (Leiden 1994) 31-56; B. Lutikhuis, 'Beyond race. Constructions of "Europeanness" in late colonial legal practice in the Dutch East Indies', *European Review of History / Revue européenne d'histoire* 20:6 (2013) 539-558.

---

¹⁶ *VPTL*, 28, 31, 36-37, 63 (citaten aldaar); Porter, *Military orientalism*, 39-44.

¹⁷ *VPTL*, 12-19, 29, 30-31, 66, 123 (citaten op 31 en 123).

¹⁸ *VPTL*, 10-11, 26, 27, 31-33 (citaat optreden op p. 10. Het *VPTL* verwijst ter onderbouwing naar vijf voorbeelden uit het aanhangsel); Paul van 't Veer, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969) 260.

¹⁹ Jaap A. de Moor, 'Colonial warfare: theory and practice. The Dutch experience in Indonesia', *Journal of the Japan-Netherlands Institute* (1990) 98-114; S.J. de Groot, 'Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen. Optreden in voormalig Nederlands-Indië, 1900-1949', *Militaire Spectator* 178:1 (2009) 43-55, 45-46; G. Teitler, 'Voorlopers van het *VPTL*, 1928-1829. Een terugblik', *Militaire Spectator* 170:5 (2001) 268-274; P.M.H. Groen, 'Colonial warfare and military ethics in the Netherlands East Indies, 1816-1941', in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 25-44, 39; Limpach, *De brandende kampongs*, 61.

²⁰ NA, GS-NL, inv.nr. 2588, KL, gewijzigde herdruk van Voorschrift nr. 1599 *Handleiding voor het beteugelen van woelingen* van 26 oktober 1946. Dit voorschrift werd voorafgegaan door de KL-voorschriften nr. 39 *Woelingen* en nr. 820, die eerst in Londen verschenen en na de bevrijding, enigszins gewijzigd, ook in Den Haag uitkwamen als voorlopige aanwijzing nr. 2. Dit laatste voorschrift werd geformaliseerd tot KL Voorschrift nr. 1599. De verschillen tussen de versies waren erg klein. Voor de naoorlogse organisatie en taakverdeling zie de vele instructies in deze gewijzigde herdruk.

²¹ *VPTL*, 11; NA, GS-NL, inv.nr. 2588, KL, Voorschrift nr. 1599, 11-12, 18, 26-27, 32.

²² NA, GS-NL, inv.nr. 2588, KL, Voorschrift nr. 1599, 3.

²³ Scheipers, 'Counterinsurgency', 879-899, 881-884, 890-892; Alan Kamber, *Dynamics of destruction: culture and mass killing in the First World War* (Oxford 2007) 72-75; Daniel Whittingham, "'Savage warfare': C.E. Callwell, the roots of counterinsurgency, and the nineteenth century context", *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 591-607, 604; Wasinski, 'La volonté de réprimer', 161-165; Christian Olsson, "'Legitimate violence" in the prose of counterinsurgency: an impossible necessity?', *Alternatives: Global, Local, Political* 38:2 (2013) 155-171, 161.

²⁴ De verdragen: *Preambule van de Conventie (II) met betrekking tot de wetten en gebruiken van oorlog op land en zijn bijlage: reglementen betreffende de wetten en gebruiken van oorlog op land* (Den Haag, 18 oktober 1907); *Verdrag van Genève voor de verbetering van het lot der gewonden en zieken, zich bevindende bij de strijdkrachten te velde*; *Verdrag betreffende de behandeling van krijgsgevangenen* (Genève 1929). Voor represailles: Kalshoven, *Belligerent reprisals*, 66-67; Karma Nabulsi, *Traditions of war. Occupation, resistance, and the law* (Oxford 1999) 29, 33; Shane Darcy, 'The evolution of the law of belligerent reprisals', *Military Law Review* 175 (2003), 187.

²⁵ Darcy, 'The evolution of the law', 184-251; Kalshoven, *Belligerent reprisals*, 64-67; Nabulsi, *Traditions of war*, 16-18, 29-30; Toni Pfanner, 'Military uniforms and the law of war', *RICR/IRRC*, 86:853 (2004) 93-124, 123; Wasinski, 'La volonté de réprimer', 161-165.

²⁶ NA, GS-NL, inv.nr. 2588, KL, Voorschrift nr. 1599, 5, 6, bijlage VI 'tekst van artikel 120 t/m 123 van het wetboek van strafvordering; binnentreden van woningen en betreden van enkele bijzondere plaatsen'; *VPTL*, 27, 32, 33, 123.

²⁷ McMillen, *The British occupation*, 2; Spector, *In the ruins*, 167-168; Groen, *Marsroutes*, 21.

²⁸ Groen, *Marsroutes*, 28-29; McMillen, *The British occupation*, 11-12.

---

²⁹ Zoekend via Delpher is in de Nederlandse en Nederlands-Indische pers tussen 17 augustus en 15 september bijvoorbeeld geen vermelding van ‘Soekarno’ te vinden. Tussen 16 en 18 september berichtten verschillende kranten over de onafhankelijkheidsverklaring.

³⁰ McMillen, *The British occupation*, 15; Groen, *Marsroutes*, 23-27; Anthony Reid, *The Indonesian national revolution 1945-1950* (Westport CT 1974) 45-47; Christopher Bayly en Tim Harper, *Forgotten wars. Freedom and revolution in Southeast Asia* (Cambridge MA 2007) 167, 169, 188; Helfrich, *Memoires*, 276; J.C. Bijkerk, *De laatste landvoogd. Van Mook en het einde van de Nederlandse invloed in Indië* (Alphen aan de Rijn 1982) 163, 169-171.

³¹ Reid, *The Indonesian national revolution*, hoofdstuk 2 en 4; William H. Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-1949). A brief “genocide” reconsidered’, in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 133-154; Mary Somers Heidhues, ‘Anti-Chinese violence in Java during the Indonesian revolution, 1945-1949’, in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 155-175, 157-159; Harry Poeze, ‘Walking the tightrope. Internal Indonesian conflict, 1945-1949’, in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 176-197, 178-187; Van den Berge, ‘Indonesisch geweld’, 58-59.

³² Mary C. van Delden, *Bersiap in Bandoeng. Een onderzoek naar geweld in de periode van 17 augustus 1945 tot 24 maart 1946* (z.p. 1989); Robert Cribb, *Gangsters and revolutionaries. The Jakarta People’s Militia and the Indonesian revolution 1945* (Sydney 1991) 57-67; S.A. Lapré (in samenwerking met A.H. Nasution), *Het Andjing Nica Bataljon (KNIL) in Nederlands-Indië (1945-1950)* (Ermelo 1987) 14-15, 23; H.Th. Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs. De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946* (Zutphen 2013) 328-329; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 746-747.

³³ NA, SNI, inv.nr. 3, ‘Meedelingen van gegevens betrf. 24/25 en 25/26 november 1945’ (Britse verliescijfers aldaar); Limpach, *De br andende kampongs*, 244-245; Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 146, 173; Bing Siong Han, ‘Captain Huyer and the massive Japanese arms transfer in East Java in October 1945’, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 159:2/3 (2003) 291-350, 312-313 (aldaar noot 52); Geraint Hughes, ‘A “post-war” war. The British occupation of French-Indochina, september 1945–march 1946’, *Small Wars & Insurgencies* 17:3 (2006) 263-286; McMillen, *The British occupation*, 29; Herman Burgers, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (tweede druk, Leiden 2010) 411-413.

³⁴ Zoals geciteerd in Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 179.

³⁵ McMillen, *The British occupation*, 32-56; David Jordan, ‘“A particularly exacting operation”. British Forces and the Battle of Surabaya, November 1945’, *Small Wars & Insurgencies* 11:3 (2000) 89-114; Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 179-181; Daniel Marston, *The Indian Army and the End of the Raj* (Cambridge 2014) 188-191; Burgers, *De garoeda*, 413-418; NA, MOP-NI, inv.nr. 1, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* (1945) met begeleidende brief d.d. 26 januari 1946, 13.

³⁶ Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 190; McMillen, *The British occupation*, 51; Marston, *The Indian Army*, 190; Groen, *Marsroutes*, 33-34, 37.

³⁷ Groen, *Marsroutes*, 29-32, 35-41; H.L. Zwitzer en G.A. Heshusius, *Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger, 1830-1950. Een terugblik* (Den Haag 1977) 10, 163; De Moor, *Westerling’s oorlog*, 130; Hans Meijer en Thijs Brocades Zaalberg, ‘De verloren slag om het moederland. De ervaringen van KNIL-militairen 1944-1951’, in: Hinke Piersma (red.), *Mensenheugenis. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Getuigenissen*

(Amsterdam 2001) 229-256, 236. De Moor noemt in *Generaal Spoor*, 175, het getal van 5000 KNIL'ers, verwijzend naar Groen, *Marsroutes*, 35. Groen noemt echter enkel losse getallen van afzonderlijke KNIL-detachementen. De optelsom daarvan is ongeveer 8000. Een preciezer getal is lastig te geven gezien de aard van de getallen en een eenheid die wel vermeld wordt, maar zonder aantal.

³⁸ NA, RvM, inv.nr. 996, notulen RvO, 12 september 1945. Niet iedereen stemde overigens in met dezelfde reden. Minister van Oorlog J. Meynen vond het vooral zonde van het geld dat al in de opleiding van de mariniers was gestoken.

³⁹ ALFSEA *Weekly Intelligence Review* nr. 52 (tot 28 september 1945), geciteerd in McMillen, *The British occupation*, 18; Abu Thalid Ahmad, 'The impact of the Japanese occupation on colonial and anti-colonial armies in Southeast Asia', in: Karl Hack en Tobias Rettig (red.), *Colonial armies in Southeast Asia* (Abbingdon 2006) 214-215, 217-219, 223-224, 234; Han, 'Captain Huyer' (in het bijzonder noot 50); Groen, *Marsroutes*, 31; A. van Liempt, *Nederland valt aan. Op weg naar oorlog met Indonesië 1945-1947* (Amsterdam, 2012) 13.

⁴⁰ NA, RvM, inv.nr. 996, vergaderstukken van 10 oktober, afschrift telegram BSO aan minister AOK, (z.d.) en notulen RvO, 17 oktober 1945, 4-6 (citaat Doorman aldaar). De LIB's waren wel al uitgerust met de bren-carrier rupsvoertuigen, de lichte 2-inch mortieren en enige vlammenwerpers, en kregen nu ook meer verbindingspersoneel toegewezen. N.B.: de Mariniersbrigade gebruikte als gevolg van de Amerikaanse opleiding soms wat andere aanduidingen dan de op Britse leest geschoeide KL.

⁴¹ UK-NA, FO 371/49461, BMM to NL, rapport nr. 8 (16 november-5 december 1945); Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 190.

⁴² NA, RvM, inv.nr. 996, notulen RvO, 7 november 1945, 4.

⁴³ Herman Langeveld, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977* (Amsterdam, 2014) 289; Jaap Hoogenboezem, *J. Kruls. Een politieke generaal* (Amsterdam 2010) 210-211.

⁴⁴ Hoogenboezem, *J. Kruls*, 210-213; J. Verkuyl, *Gedenken en verwachten. Memoires* (Kampen 1983) 139; Langeveld, *De man*, 289; G. Puchinger, *Is de gereformeerde wereld veranderd?* (Delft 1966), interview met J. Meynen 148-149, 152-154.

⁴⁵ NA, GS-NL, inv.nr. 2620, afschrift Van Mook aan het Ministerie van Overzeese Gebiedsdeelen. Datum origineel is onduidelijk, datum afschrift is 6 november 1945; UK-NA, FO 371/49461, kopie van benoemingsbrief aan majoor-generaal Clark, 23 augustus 1945. Clark zou spoedig worden opgevolgd door brigadier Gardham.

⁴⁶ NA, GS-NL, inv.nr. 2620, brigadier Gardham aan de minister van Oorlog, 7 november 1945, 'Appreciation of the situation regarding the provision of Dutch forces for the far east'; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, 'Report by Lt. Co. J.B.A. Gennie on proposed Dutch military organisation in N.E.I.', ongedateerd, vermoedelijk uit midden tot eind november 1945; Calmeyer, *Herinneringen*, 369.

⁴⁷ NA, GS-NL, 2620, 'Overzicht van Generaal Kruls van 20 november 1945 over de reeds in Nederland genomen maatregelen ter voorbereiding op de overname van het bestuur in Ned. Indië'; UK-NA, FO 371/49461, BMM to NL, rapport nr. 8 (16 november-15 december 1945).

⁴⁸ Voor een duidelijk voorbeeld hiervan: Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 140; H.L. Zwitzer (red.), 'Documenten betreffende de eerste politionele actie 20/21 juli-4 augustus 1947', *Bijdragen van de sectie Militaire geschiedenis* 14 (Den Haag 1983) 21; Jan Hoffenaar, Joep van Hoof en Jaap A. de Moor, *Vuur in beweging. 325 jaar veldartillerie 1677-2002* (Amsterdam 2002) 101. Het idee om Calmeyer naar Indonesië te

---

sturen werd voor het eerst geopperd door prins Bernhard op 6 november, waarna op 13 november het besluit volgde. Calmeyer, *Herinneringen*, 378, noot 73.

⁴⁹ NA, GS-NL, inv.nr. 2620, hoofdverbindingsofficier KL in Ned. Indië, rapport nr. 4, 20-21 november 1945, 2, en rapport nr. 6, 23 november 1945, bijlage III 'Nota betreffende de missie lt. kol. Van Langen', 3 (verwarrend genoeg zijn er twee bijlages bij rapport nummer 6 met het nummer 'III'); NA, BvV, inv.nr. 45, afschrift nota, 24 november 1945. Uhl vroeg om omgerekend vier mitrailleurs en twee 8 cm mortieren per compagnie infanterie. Daarnaast was er behoefte aan licht geschut van het kaliber tot 5 cm. De voorgestelde organisatie zou een afwijking van het Britse organisatiemodel betekenen, waarin de zware mitrailleurs op divisieniveau waren geconcentreerd in een apart mitrailleurbataljon. De onderdelen hiervan konden echter verdeeld worden over de infanteriebataljons en -compagnieën. De oorzaak van het gebrek aan interesse voor artillerie binnen de KNIL-top is niet helemaal duidelijk. Het KNIL bezat eind 1945 geen enkele artillerie-eenheid. Anders dan bijvoorbeeld het Brits-Indische leger had het KNIL gedurende de eerste veertig jaar van de twintigste eeuw amper gebruikgemaakt van artillerie bij het handhaven van de binnenlandse veiligheid. Ook het naoorlogse KNIL had daarmee nog niet veel ervaring; eigen artillerie was er nog niet en de Britse artillerie in Indonesië kwam eind 1945 vooral in actie in de bruggenhoofden van Soerabaja en Semarang, waar het KNIL toen niet gelegerd was.

⁵⁰ NA, MS, inv.nr. 22, rapport Calmeyer: A) algemeen verslag van Calmeyers reis; B) '(voorstel) organisatie voor de gezamenlijke landstrijdkrachten van het Koninkrijk in Nederlandsch-Indië zoals te verwezenlijken in loop 1946 (bijdrage KL)'; C) 'Een aanvangsopstelling van de gezamenlijke landstrijdkrachten van het koninkrijk in Nederlands-Indië'; D) 'Afzonderlijke nota over de voor onder C genoemde zaken benodigde materieel en geneeskundig personeel'; E) 'Nota samengesteld door Generaal-Majoor E. T. Kengen, Hoofd afd XII (Luchtvaart) van het D.v.O. na een bespreking van hem met Calmeyer, over de nodig geachte aanvullingen voor de ML-KNIL'; F) 'Opgave huidige sterkte en dislocaties'; G) 'Memorandum B.S.O. ingediend in Batavia 11 december 1945 op de conferentie daar olv generaal Dempsey, waarin de inzichten der legerleiding betreffende het gebruik der Nederlandse strijdkrachten zijn uitgestippeld' (Onderdeel B was het directe gevolg van de besprekingen op deze conferentie); H) 'Overzicht organisatie NEFIS', I) 2 verslagen (oktober en november) van troepencommando op Java; J) Nota van Calmeyer met door hem opgedane indrukken en verstrekte mededelingen, die niet aan bod komen in A t/m I.

⁵¹ NA, MS, inv.nr. 22, rapport Calmeyer, B en E; C.A. Heshusius, *KNIL-cavalerie 1814-1950. Geschiedenis van de cavalerie en de pantser troepen van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger* (z.p. z.d.) 81-85; H.J. Ansems, *Een jaar bij de W-Brigade* (z.p. 1947) 48; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 328; J.A.C. Bartels, *Vier eeuwen Nederlandse cavalerie*, deel 2 (Amsterdam 1987) 23-26; Hoffenaar, Van Hoof en De Moor, *Vuur*, 103, 105-106. De J-Batterij van 5 AVA gebruikte in ieder geval in eerste instantie de wat oudere 18 ponder. NA, SNI, inv.nr. 3289, korpsgeschiedenis 5 AVA 1946.

Hoofdstuk 2

¹ Z.N., *Vademecum der U-brigade* (Padang 1948) 30; 'Klender haard van verzet', *Het Dagblad te Batavia*, 23 maart 1946; NA, SNI, inv.nr. 137, operatief rapport KNIL-KL 15-21 maart 1946, 1. II-14 RI was het OVW-bataljon dat betrokken was bij de 'Pesingaffaire'. Peter Romijn, 'Learning on "the Job". Dutch war volunteers entering the Indonesian war of independence, 1945-1946', in: Luttikhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 91-110, 102-105.

-
- ² NA, MOP-NI, inv.nr. 1, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* (1945); Helfrich, *Memoires*, 276; McMillen, *The British occupation*, 20-22, 86-87; Marston, *The Indian Army*, 181; Van Delden, *Bersiap*, 106-140-145, 153; Cribb, *Gangsters*, 57-67; De Moor, *Generaal Spoor*, 177-178.
- ³ McMillen, *The British occupation*, 88; H.L. Zwitter, 'Oijen, Ludolph Hendrik van (1889-1953)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn/BWN/lemmata/bwn3/oijen> [12-11-2013], geraadpleegd op 21 juli 2018.
- ⁴ NA UK, WO 203/2665, Telegram HQ-ALFNEI to ALFSEA, 19 november 1945; NA UK, WO 203/6159, '23 Ind. Div in Java, Oct. '45-to Nov. '46', 8-9; Cribb, *Gangsters*; Burgers, *De garoeda*, 436.
- ⁵ NA, SNI, inv.nr. 3, afschrift 'Analyse van den militaire toestand', 26 oktober 1945; NA, SNI, inv.nr. 137, operatief rapport KNIL-KL 1-11 januari, 2; 'Korpsgeschiedenis van het 1ste Bataljon Infanterie van het KNIL', *Militaire Spectator* 116 (1947) 497-503, 498 (citaat aldaar). Vergelijk: NA, MOP-NI, inv.nr. 1, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* (1945), 6-7, 13.
- ⁶ Helfrich, *Memoires*, deel 2, 276; F.L. Diekerhof, 'Hoofdstuk V. De Koninklijke Marine in samenwerking met het KNIL', in: F. Witkamp e.a. (red.), *Gedenboek van het KNIL – vereniging van oud-onderofficieren van het Koninklijk Nederlands Indisch leger "Madjoe" 1911-1961* (Amersfoort 1961) 171-198, 191; McMillen, *The British occupation*, 87.
- ⁷ Groen, *Marsroutes*, 27, 35; Diekerhof, 'De Koninklijke Marine', 191; Lapré, *Andjing Nica*, 14-15; Van Delden, *Bersiap*, 120-121; McMillen, *The British occupation*, 85-86. De in Thailand en Singapore gelegen KNIL-manschappen werden ondergebracht in zes bataljons en twaalf losse compagnieën.
- ⁸ NA UK, WO 203/2730, 'Report 5th Indian Division in N.E.I. November 1945-May 1946', 6-7; NA, SNI, inv.nr. 3, 'Meededelingen van gegevens betrf. 24/25 en 25/26 november 1945'; Gerrit en Jan Kuipers, *Kennemers, Watermannen en Rijstvogels. De tropenjaren van vier broers uit Roelofarendsveen, oorlogsvrijwilligers in Nederlands-Indië, 1946-1948* (z.p. 2015) 197; Groen, *Marsroutes*, 35-41; Van Delden, *Bersiap*, 155-158, 168-170; McMillen, *The British occupation*, 25-26, 29.
- ⁹ NA, MOP-NI, inv.nr. 1, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* (1945), 12-13.
- ¹⁰ Groen, *Marsroutes*, 46-71; NA, SNI, inv.nr. 1184, notulen van de vergaderingen van de Onderbevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten van 16, 21 en 27 december 1945; NA, SNI, inv.nr. 4657, 'Overzicht van de gevechtshandelingen van 1 RI KNIL van 11-31 Oktober 1945'; NA, SNI, inv.nr. 3073, 'Memorandum van de regimentscommandant inzake acties gevoerd door 1 Regiment' (november 1945); NA, SNI, inv.nr. 3074, actieverslagen 1 RI KNIL, november en december 1945.
- ¹¹ P.M.H. Groen, 'Schilling, Wybrandus (1890-1958)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn3/schilling> [april 2015], geraadpleegd op 21 juli 2018; Groen, *Marsroutes*, 44, 46-48.
- ¹² Groen, *Marsroutes*, 69-60; De Moor, *Generaal Spoor*, 178-183; F.J.M. Otten, 'Buurman van Vreeden, Dirk Cornelis (1902-1964)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/buurman> [november 2013], geraadpleegd op 21 juli 2018.
- ¹³ NA, BvV, inv.nr. 73, 'Analyse betreffende de bezetting van Java en Palembang door uitsluitend Nederlandse troepen', 6 februari 1946; NA, BvV, inv.nr. 69, Buurman van Vreeden, 'Verloop van de sterkte van het leger in Indonesië'; NA UK, WO 203/6088, ALFSEA, 'Appreciation of the situation in the NEI at the end of May 1946';

Marston, *The Indian Army*, 196; Groen, *Marsroutes*, 56, 66-71. Voorjaar 1946 was de Nederlandse legermacht op Java 27 KL-, KNIL- en KM-infanteriebataljons sterk, waarschijnlijk zo'n 31.000 man. Over de loop van 1946 kwamen nog enkele OVW-eenheden aan en liep de totale legersterkte op tot 80.000 man. Maar vanaf de late zomer demobiliseerde ook een groot gedeelte van het dienstplichtige personeel van het KNIL. Pas in februari 1947, dankzij de aankomst van de 1e Divisie en de werving van nieuwe KNIL-militairen, werd de legersterkte van augustus 1946 weer gehaald.

¹⁴ Groen, *Marsroutes*, 66-67; De Moor, *Westerling's oorlog*, 136; Burgers, *De garoeda*, 449-456; McMillen, *The British occupation*, 89-91; De Jong, *De terugtocht*, 65-68, 72, 78.

¹⁵ McMillen, *The British occupation*, 89-91; De Moor, *Generaal Spoor*, 205-206; Van Delden, *Bersiap*, 155-158, 168-170; Romijn, 'Learning on "the job"', 103. Een van de eerste officieel geregistreerde acties op eigen initiatief betrof een overschrijding van de 5 kilometer actieradius rondom de eigen kampementen tijdens de achtervolging van een vijandelijke strijdgroep. In de verslaglegging werd de actie 'gerechtvaardigd' met tactische redenen. NA, SNI, inv.nr. 137, operatief rapport KNIL-KL 2-7 februari 1946, 2.

¹⁶ NA, SNI, inv.nr. 137, operatieve rapporten KNIL-KL 1946; NA, SNI, inv.nr. 187, operatieve rapporten KNIL-KL eerste helft 1947; Cees van Dijk, *Rebellion under the banner of Islam. The Darul Islam in Indonesia* (Den Haag 1981) 102; Cribb, *Gansters and revolutionaries, passim*.

¹⁷ Voor het gebruik van de term pacificatie, zie bijvoorbeeld: E. Mahler, *De Witte Karbouw. Herinneringen aan een oorlog in de tropen* (Breda 1992) 15; J.W. Hofwijk, *Blubber* (Heemstede 1948) 21.

¹⁸ Voor de Nederlandse opvatting hiervan en de praktische uitwerking, zie: recensie van F. Hellot's 'La pacification de Madagascar', *Militaire Spectator* (1900) 751-754; 'Uit de vakpers – maarschalk Lyautey', *Militaire Spectator* (1935) 368; *VPTL*, hoofdstukken XII-XIII; NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 4, 1 (zie ook hoofdstuk 3, noot 36); NA, SNI, inv.nr. 2790, hoofdkwartier U-Brigade, 'Overzicht van de toegepaste vechtwijze in het gebied rond Batavia', 1 oktober 1946, 2; Cats, *LIB's*, 14; Mahler, *De Witte Karbouw*, 51, 53, 55; Lapré, *Andjing Nica*, 15-22; L.R. Florentinus in: Lapré, *Andjing Nica*, 174-177, 175; *VPTL*, hoofdstukken XII-XIII. In strategische zin dringt zich de vergelijking op met het loslaten van de 'geconcentreerde linie' en het overgaan tot mobiele colonnes vanaf 1898. In tactische zin gaat die vergelijking vooral op voor de laatste fase van de pacificatie van Atjeh begin twintigste eeuw, de periode waarop het leeuwendeel van het *VPTL* is gebaseerd. Van 't Veer, *De Atjeh-oorlog*, 234-235, 260.

¹⁹ NA, SNI, inv.nr. 2790, hoofdkwartier U-Brigade, 'Overzicht van de toegepaste vechtwijze in het gebied rond Batavia', 1 oktober 1946, 4; NA, GS-NL, inv.nr. 2230, instructies voor commandant A-Divisie, 25 mei 1946; NA, SNI, inv.nr. 2338, C-Divisie, 'Tactische gegevens en aanwijzingen', 11; NA, BvV, inv.nr. 51, instructie TtTCn Sumatra, 20 december 1946 & instructie TtTCn Java, 20 maart 1947; H.J. van Veen, 'Stafdienst van een brigade stafkwartier KNIL', *Militaire Spectator* 117:9 (1948) 534-540; Anthony Brett-James, *Ball of fire. The Fifth Indian Division in the Second World War* (Aldershot 1951) 462; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 56; Hoek, 'Wij gaan het hier nog heel moeilijk krijgen', *passim*.

²⁰ Van Veen, 'Stafdienst', 534; C.G. Lems, 'Eerste dagen George Donald', in: S.J. Hameete (red.), *Mariniersbrigade. Uitgereikt ter gelegenheid van de herdenking 50 jaar Marbrig* (Rotterdam 1994) 36-47, 44; Van den Berge, 'Indonesisch geweld'; Poeze, 'Walking the tightrope', 183-185; IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*, 114.

---

²¹ NA, BvV, inv.nr. 51, instructie TtTCn Sumatra, 20 december 1946, 2; Van Veen, 'Stafdienst', 534; G.M. van Rossum, *Het vreemde leger* (z.p. 1985) 80 (citaat aldaar).

²² NA, SNI, inv.nr. 137, operatieve rapporten KNIL-KL 1946; NA, SNI, inv.nr. 187, operatieve rapporten KNIL-KL eerste helft 1947; UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, korpsgeschiedenis KNIL Inf. XV (citaat aldaar); John Anten met Jaap Anten, *Birma en Bali. Krijg en krijgsgeschiedenis 1942-1947* (onuitgegeven memoires 2012) 45-46; Robinson, *The dark side*, 95-180; Hoek, 'Wij gaan het hier nog heel moeilijk krijgen', *passim*; Hoek, 'Bloedbaden op Bali', *passim*; Limpach, *De brandende kampongs*, 360-369, 380-384, 387-388. De korpsgeschiedenis van KNIL Inf. XV zoals te vinden in UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, is niet dezelfde als het 'geschiedkundig overzicht' in NA, SNI inv.nr. 3363. Met dank aan R. Frakking).

²³ Anderson, *Java*, 232-239; Ruth McVey, 'The post-revolutionary transformation of the Indonesian army', *Indonesia* 11 (1971) 131-176, 131-132; Harold Crouch, *The army and politics in Indonesia* (Ithaca NY 1978) 24-29; Nugroho Notosusanto, *The PETA during the Japanese occupation of Indonesia* (Waseda 1979) 188-192; David Jenkins, 'The evolution of Indonesian army doctrinal thinking. The concept of Dwifungsi', *Southeast Asian Journal of Social Science* 11:2 (1983) 15-30, 16-17; Zwitzer, *Documenten*, 40-47; Cribb, *Gangsters*, 93-96; B. Bouman, *Van driekleur tot rood-wit. De Indonesische officieren uit het KNIL 1900-1950* (Den Haag 1995) 224-234; Purbo S. Suwondo, *The genesis of the Indonesian National Army and some political implications*, publicatie t.b.v. het *International Seminar of the Institute of Netherlands History and the Royal Society of Historians of the Netherlands*, 27-29 maart 1996, 14-15, 28-30; Purbo S. Suwondo en Alwin Nurdin, *The Peta Army and the struggle for the independence of Indonesia 1908-1950* (derde druk, Bogor 2015).

²⁴ Benedict R.O'G. Anderson, *Java in a time of revolution. Occupation and resistance, 1944-1946* (Ithaca NY 1972) 1-15; Cribb, *Gangsters*, 70-83, 102-124; Van Dijk, *Rebellion*, 58-77, 353-357, 381-383, 391-396; Burgers, *De garoeda*, 404-405; George Donald Larson, *PETA. The early origins of the Indonesian army* [MA thesis, Honolulu 1970] 261-264; IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*, 94, 121; Robinson, *The dark side*, 97, 105-107, 110-114, 119-120.

²⁵ NA, SNI, inv.nr. 46, staf A-Divisie aan hoofdkwartier AFNEI, CGS KNIL, NEFIS en DCO, 'Appreciation of the situation in the Soerabaia area', 23 augustus 1946, 2, 15, 31, 32; NA, SNI, inv.nr. 66, 5th Parachute Brigade, 'Dossier of information of situation in Semarang', 19 maart 1946; NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 5, TA 6 en TA 11 (zie ook hoofdstuk 3, noot 36); NIMH, DNI, inv.nr. 409, reisverslag kolonel Engles, 26 september 1946, bijlage VII, 'The minutes of the meeting held on 3 august 1946 (reply and discussion of questions by British Military Mission to the Netherlands Government)', 3; NA UK, WO 203/2289, hoofdkwartier AFNEI, 'Indonesian Republican Army (TRI) in Java', medio maart 1946; Groen, *Marsroutes*, 79; Robert Cribb, 'Military strategy in the Indonesian revolution. Nasution's concept of total people's war in theory and practice', *War & Society* 19:2 (2001) 143-154, 147; Marston, *The Indian Army*, 186.

²⁶ NA, SNI, inv.nr. 2790, hoofdkwartier U-Brigade, 'Overzicht van de toegepaste vechtwijze in het gebied rond Batavia', 1 oktober 1946, 1-2; NA, SNI, inv.nr. 46, staf A-Divisie aan hoofdkwartier AFNEI, CGS KNIL, NEFIS en DCO, 'Appreciation of the situation in the Soerabaia area', 23 augustus 1946, 8; NA, SNI, inv.nr. 137, operatieve rapporten KNIL-KL 2-8 augustus, 9-15 augustus, 16-22 augustus, 23-29 augustus, en 30 augustus-5 september 1946. Aan de Indonesische offensieven is in de Nederlandse historiografie amper aandacht besteed. De enige auteur die (een gedeelte van) de offensieven echt behandelt is Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 113-118.

---

²⁷ NA, SNI, inv.nr. 46, staf A-Divisie aan hoofdkwartier AFNEI, CGS KNIL, NEFIS en DCO, 'Appreciation of the situation in the Soerabaia area', 23 augustus 1946, 16-17, 29-30, 32; NA, SNI, inv.nr. 1213, afschrift Spoor aan de minister-president, 'verliescijfers', 5 september 1946 (citaat aldaar). NA, IIB, inv.nr. 6, commandant A-Divisie aan CGS Batavia, 15 augustus 1946; NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 11, 1-2 (zie ook hoofdstuk 3, noot 36); Diekerhof, 'De Koninklijke Marine', 192.

²⁸ G.M. Kahin, *Nationalism and revolution in Indonesia* (Ithaca NY 1952) 196-198; Burgers, *De garoeda*, 431-433, 478-488; Tom van den Berge, *H.J. van Mook 1894-1965. Een vrij en gelukkig Indonesië. Biografie* (Amsterdam 2014) 225-234; De Jong, *De terugtocht*, 83-95.

²⁹ NA, BvV, inv.nr. 52, Spoor, 'Nederlandse troepensterkte in Ned. Indië', 8 mei 1947; NA, BvV, inv.nr. 73, Buurman van Vreeden, nota operaties Java, 3 augustus 1946.

³⁰ Cats, *LIB's*, 13; Van Holst Pellekaan, *Tienduizend vrije vogels*, 127; F.J.M. Otten, 'Pinke, Albertus Samuel (1894-1966)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huylens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/pinke> [12-11-2013].

³¹ NA, SNI, inv.nr. 137, operatieve rapporten KNIL-KL 27 september-12 december 1946; 'Zuid-Celebes: het regent aanslagen', *Het Dagblad te Batavia*, 18 november 1946, 1; IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*, 90-94, 108-109, De Moor, *Westerling's oorlog*, 137-138.

³² 'Regeling op de staat van oorlog en de staat van beleg', 13 september 1939, *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* 1939, nr. 582; 'Borneo en de Groote Oost – regeling staat van oorlog en van beleg', *Het Dagblad te Batavia*, 30 juli 1946, 2; "'Vrede" in daerah Bali', *Het Dagblad te Batavia*, 24 juni 1949, 1; 'Toenemend terrorisme in Zuid-Celebes. Staat van oorlog en beleg afgekondigd. Uitbreiding militaire actie', *Het Dagblad te Batavia*, 12 december 1946, 2; 'Orde en veiligheid in Zuid-Celebes', *Het Dagblad te Batavia*, 29 januari 1948, 1; 'Veiligheidsmaatregel in Borneo', *Het Dagblad te Batavia*, 24 december 1948, 2; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 81-82, 194, 203, 298; IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 1015-1026, de auteur stelt (op p. 1026) ten onrechte dat het uitroepen van de staat van oorlog Zuid-Celebes uniek maakte in de dekolonisatieoorlog; De Moor, *Westerling's oorlog*, 135-153; Limpach, *De brandende kampongs*, 247-323; Manon van de Brekel, *Massaexecuties op Sulawesi. Hoe Nederland wegkwam met moord in Indonesië* (Zutphen 2017); Piet Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing* (Amsterdam 2018) 722-726. Ironisch genoeg waren het juist vertegenwoordigers van de deelstaten, medio december 1946 bijeen op Bali, die het DST-optreden voor het eerst aankaartten bij Van Mook.

³³ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 137-138; De Moor, *Westerling's oorlog*, 158; Limpach, *De brandende kampongs*, 304; 'Toenemend terrorisme in Zuid-Celebes. Staat van oorlog en beleg afgekondigd. Uitbreiding militaire actie', *Het Dagblad te Batavia*, 12 december 1946, 2. Het persbericht was de dag ervoor uitgegeven. Vergelijk: 'Naleving bestand lijkt nergens op. Botsingen op vrijwel alle fronten. Voortgezette zuiveringsacties in Zuid-Celebes', *Het Dagblad te Batavia*, 18 december 1946, 2; 'De zuiveringen in Zuid-Celebes: Noodzakelijke harde maatregelen', *Het Dagblad te Batavia*, 21 december 1946, 1.

³⁴ IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*, 105, 140, 141. Voor de door het KNIL toegebrachte verliezen maakt IJzereef ook gebruik van de operatieve rapporten KNIL-KL van de GS. Voor de periode van 19 december 1946 tot en met 27 maart 1947 komt hij uit op 1596. Vermoedelijk is dit een typfout, aangezien natelling het getal 1569 oplevert.

³⁵ IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*, 127.

---

³⁶ NA, SNI, inv.nr. 46, Kab./1165 'Overzicht van de militaire situatie op Java aan den voor-avond van de heropening van de onderhandelingen met de Indonesiërs', 10 november 1946 (bestemd voor de Nederlandse en Nederlands-Indische regering), 1-6; De Moor, *Generaal Spoor*, 219-222.

³⁷ Taco Kingma, *Friesland was hier. De lotgevallen van 1-9-R.I. Bataljon Friesland, 1945-1948* (1948; herziene druk Leeuwarden 1993) 105.

³⁸ NA, SNI, inv.nr. 46, commandant I. Infanterie Brigade Groep aan de legercommandant, 19 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 137, operationele rapporten KNIL-KL 27 september-3 oktober 1946, 2; 4-10 oktober, 2, 4-5; 11-17 oktober, 2; 18-24 oktober, 2-5; 25-31 oktober, 2; 1-7 november, 4; en 8-14 november, 2,4,5; staf B-Divisie, Kantoor Operatiën, 'Overzicht en analyse van den toestand in November 1946', 5-6; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 52-53; De Jong, *De terugtocht*, 101-102.

³⁹ Deze grafiek is gebaseerd op KNIL-KL GS, NA, SNI, inv.nrs. 137 en 187. Zeker is dat in Zuid-Celebes van november 1946 tot en met februari 1947 en in Palembang rond de jaarwisseling meer slachtoffers vielen dan deze rapporten vermelden. De grafiek is met die kennis gecorrigeerd, maar claimt geen compleetheid; het gaat om het algemene beeld en relatieve verhoudingen. De operationele rapporten KNIL-KL melden slechts 42 vijandelijke doden voor de laatste week van 1946 en de eerste van 1947 in Zuid-Sumatra. Volgens Hoek, 'De verzwegen moordpartij', *passim*, vielen volgens toenmalige opgaven van het Indonesische Rode Kruis alleen al bij het bombardement op Palembang 2.000 tot 3.500 slachtoffers. Daarom is bij 47Q1 Sumatra het getal 3.000 opgeteld. Bij Q147 Zuid-Celebes zijn de in IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire* (105, 140) genoemde 1.534 slachtoffers van het DST opgeteld. Dit klopt niet helemaal, aangezien dit aantal ook deels betrekking heeft op het einde van 1946. Daar staat tegenover dat 1.534 gebaseerd is op de in de bronnen genoemde getallen, terwijl bekend is dat het DST meer slachtoffers heeft gemaakt.

⁴⁰ De Jong, *De terugtocht*, 72; NA, SNI, inv.nr. 292, LVD-circulaire 'een voordracht voor de troepen, waarin de overeenkomst van Linggadjati wordt toegelicht', 10 januari 1947, 1, 2. Deze circulaire is mogelijk opgesteld door generaal Spoor, en in ieder geval door hem goedgekeurd.

⁴¹ NA, SNI, inv.nr. 292, LVD-circulaire, 10 januari 1947, 2. Het aangehaalde citaat was een vroege openlijke verwijzing naar het DST-optreden in Zuid-Celebes. In *Het Dagblad te Batavia* verscheen op 23 januari 1947 nog het artikel "'Turoc's': merkwaardige troepen', waarin de DST's op propaganda-achtige wijze werden bejubeld, de eerste keer dat deze troepen en hun (geïdealiseerde) optreden bij het grote publiek bekend werden gemaakt. De Republikeinse pers zou later pas naar buiten komen met beschuldigingen van Nederlandse misdaden in de omgeving van Makassar.

⁴² NA, SNI, inv.nr. 4740, hoofd LVD aan militaire gezaghebbers en LVD-personeel, 'Instructies inzake bekendmaking wapenstilstand aan de troepen', 16 oktober 1946; NA, SNI, inv.nr. 292, LVD-circulaire 10 januari 1947, 2, 5; NA, SNI, inv.nr. 2689, LVD, 'Mondelinge voordracht', 26 maart 1947, 1, 5; NA, BvV, inv.nr. 52, Spoor aan militaire gezaghebbers, 'Voorlichting omtrent taak Nederlandsche strijdkrachten hier te lande', 22 april 1947; R.P. Budding, *Beheersing van geweld. Het optreden van de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië 1945-1949* (Amsterdam 1996) 36-39; Floribert Baudet, *Het vierde wapen. Voorlichting, propaganda en volksweerbaarheid 1944-1953* (Amsterdam 2013) 143.

⁴³ Kahin, *Nationalism*, 197-212; Burgers, *De garoeda*, 507-512, 520-524, 536-552.

⁴⁴ NA, SNI, inv.nr. 3222, korpsgeschiedenis B-Divisie, 2^e kwartaal 1947, 2; Groen, *Marsroutes*, 77-96. Het hoofdkwartier van de C-Divisie hield zich zodoende in deze periode vooral bezig met het 'opmaken en verder

---

afwerken van operatieplannen' en het treffen van verbeteringsmaatregelen aan de 'niet zeer rooskleurige' mobiliteit van de divisie'. Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 61.

⁴⁵ Voor een uitvoerige beschrijving van de plannen, zie Groen, *Marsroutes*, 77-96.

⁴⁶ Kuipers, *Kennemers*, 199-200.

⁴⁷ NIMH, DNI, inv.nr. 418, 2e Divisie, A.K.M.A., bijlage B: 'Korte inhoud van de eerste voordracht over Indisch [sic] tactische training', 4 (citaat aldaar); Lapré, *Andjing-Nica*, 20, 25; Hull, *Absolute destruction*, 53; Krepinevich, *The army*, 197-199. Voor de analyse van de nadruk op gedode tegenstanders: Limpach, *De brandende kampongs*, 73-74.

⁴⁸ NIMH, DNI, inv.nr. 982, T-Brigade, *Aanwijzingen optreden van Nederlandse Troepen in Ned.-Indië* nr. 3 (1946) 4.

⁴⁹ Margo Klijn-Pot (red.), *KP'er in Zeist en oorlogsvrijwilliger in Nederlands-Indië. Herinneringen uit de jaren 1943-1950 van Kees Klijn* (Arnhem 1997) 88.

⁵⁰ Harrie B.E. Lensink, *G.B.I. Gezags Bataljon Indië* (z.p. 1987) deel 2, 63.

⁵¹ Mahler, *De Witte Karbouw*, 35; A.E. Boer in: Lapré, *Andjing Nica*, 196-198; V. Remmers in: idem, 192-194, 192; H.R. Toorop in: idem, 257-264, 258; UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, korpsgeschiedenis KNIL Inf. XV, 1-2; Robinson, *The dark side*, 135; McMillen, *The British occupation*, 86-88; Limpach, *De brandende kampongs*, 722-727.

⁵² Pollmann, 'Officieren onder de Indië veteranen zijn geneigd de wandaden van toen op de KNIL-soldaten af te wentelen', *Vrij Nederland* 27 februari 1988 (citaat The Kappers aldaar); J.A. Anten in: Lapré, *Andjing Nica*, 174. Overigens werkte deze actie ontvullend; het peloton telde zijn eerst gesneuvelde. 'Het spel was afgelopen.' Vergelijk: Maximiliaan Nutters in: Lapré, *Andjing Nica*, 195-189, 185.

⁵³ NA, SNI, inv.nr. 3, chef GS-KNIL (namens Christison) aan commandanten ex-krijgsgevangenkampen te Batavia en Bandoeng, 'Vorming brigades', 24 september 1945 (citaat aldaar); Helfrich, *Memoires*, 276.

⁵⁴ H.R. Toorop in: Lapré, *Andjing-Nica*, 257-264, 258; McMillen, *The British occupation*, 69-70; Van Delden, *Bersiap*, 106-108; Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 172; Limpach, *De brandende kampongs*, 238-243.

⁵⁵ Lems, 'Eerste dagen', 39-40, 47. Limpach, *De brandende kampongs*, 430-431; R.Th. Escher, Ph.G. de Lange en S.A. Lapré, 'Orde en vrede'. *De humanitaire/militaire missie in Nederlands Oost-Indië 1945-1950* (Zutphen 1997) 80; commandant B-Divisie, *Tactische gegevens en aanwijzingen* (III), 27 mei 1946, 1. Deze aanwijzingen van de B-Divisie werden opgenomen in KL, TA 8 (NA, IIB, inv.nr. 16) (zie ook hoofdstuk 3, noot 36). Praktisch elke tijdens de dekolonisatieoorlog uitgegeven tactische instructie maakt dit punt.

⁵⁶ Kuipers, *Kennemers*, 184 (citaat), 268-269; 'Officieele mededeelingen van het Kon. Nederlandsch Indisch Leger, "De actie van 1-9 RI op 1 October 1946"', *Militaire Spectator* 116:2 (1947) 62-69.

⁵⁷ NA, MOP-NI, inv.nr. 1, KNIL/KL, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* met begeleidende brief, 26 januari 1946, 16; NIMH, DNI, inv.nr. 804, troepencommando, Kantoor Operatiën, 'Voorbeeld van de vermeerstering van een object', 19 februari 1946, 6, 14.

⁵⁸ Kuipers, *Kennemers*, 183.

⁵⁹ Anten, *Birma en Bali*, 48.

⁶⁰ NA, SNI, inv.nr. 2994, commandant T-Brigade, operatieve aanwijzingen, 5 juli 1947, 1, 3; NA, SNI, inv.nr. 2328, commandant C-Divisie, order tot waakzaamheid, 27 juli 1947.

---

⁶¹ Piere Heijboer, *De Politionele acties. De strijd om 'Indië' 1945/1949* (Bussum 1979) 32-91; Groen, *Marsroutes*, 100-103; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 63-73; NA, SNI, inv.nr. 2998, T-Brigade, 'Hoofdverslag verwerkte ervaringen in het Semarang rayon tijdens de politionele actie van 21 juli 1947 t/m 4 augustus 1947', september/oktober 1947.

⁶² NA, SNI, inv.nr. 2262, oorlogsdagboek 2-3 RVA, bijdrage van 20 augustus 1947 (citaat aldaar); De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 865 (citaat aldaar); Lutikhuis en Harinck, 'Voorbij het koloniale perspectief', 52-53.

Hoofdstuk 3

¹ 'Lt.-generaal Kruls: geen ernstige verliezen in Indië. Betere voorlichting nodig', *Trouw*, 17 augustus 1946, 5; 'Bij de miliciens in Indonesië', *Algemeen Handelsblad*, 1 mei 1948, 3.

² NA UK, FO 371/49461, BMM-NL, maandelijks rapport nr. 7, 2 (citaat aldaar); NA, GS-NL, inv.nr. 2620, GS, Sectie Organisatie II aan de minister van Scheepsvaart, 'Globale opgave van de in 1946 te verschepen troepen', 8 december 1945; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 2, 12; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 11c, 418.

³ NA, GS-NL, inv.nr. 2883, inspectierapporten van II-8 RI (29 augustus 1945), III-RS (3 september 1945), IV-Stoottroepen (4 oktober 1945), I-11 RI (6 oktober 1945), I-3 RI (11 oktober 1945), I-4 RI (16 oktober 1945), I-5 RI (25 oktober 1945), II-5 RI (29 oktober 1945), I-1 RI (19 november 1945), II-7 RI (24 november 1945), 1-12 RI (9 december 1945) en samenvattend inspectierapport van I-8, I-10, II-6 en II-14 RI, 1 RJ en I en III RS (12 september 1945); M. van den Heuvel, 'De L.I.B.'s bestemd voor Nederlandsch-Indië', *Militaire Spectator* 115:6 (1946) 307-315, 310-311.

⁴ NA, GS-NL, inv.nr. 2883, inspectierapport I-11 RI (6 oktober 1945); NA, MOP-NI, inv.nr. 6, 'Report on visit to Dutch units at Aldershot MOB centre', 5 oktober 1945; NA, SD-NI, inv.nr. 51, rapport van majoor C.J.H. Luesen, 15 november 1945, 1; NA, CIZ, inv.nr. 3180, afschrift luitenant-kolonel KNIL J. Vesseur, reisverslag II-3 RI, 18 juli 1946 en afschrift eerste luitenant KNIL J. Swarts, reisverslag, 1 november 1946; NA, MvM, 5299, minister van Marine, afschrift besluit 'school voor reserve-officieren der mariniers', 26 november 1946 en commandant Korps Mariniers aan minister van Marine, 'ARO opleiding', 13 februari 1947; Van den Heuvel, 'De L.I.B.'s', 307-315, 313; Kuipers, *Kennemers*, 28, 31-33; H. Hibma, *Indië moet vrij. Mijn bewogen jaren als oorlogsvrijwilliger in Nederlands Oost-Indië* (Menaldum 2006) 37, 54; Ulbe Bosma, *Indiëgangsters. Verhalen van Nederlanders die naar Indië trokken* (Amsterdam 2010) 181; A.L. Manders, *Nederlands-Indië 1946-1949. Brieven van een Nederlandse soldaat* (Soest 2007), brieven van 4 en 16 juni 1946.

⁵ UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, korpsgeschiedenis KNIL Inf. XV, 2; NA, SNI, inv.nr. 175, schrijven van KMG/STAF aan CLG betreffende demobilisatie, aflossing en aanvulling, 3 januari 1947; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 1-2; Groen, 'Prisoners', 43, 48, 50; Meijer en Brocades Zaalberg, 'De verloren slag', 237; Teitler, 'The mixed company', 154-168, 164-165. Voor het stereotiepe vooroorlogse beeld: Fridus Steijlen, 'In and out of uniform. Moluccan soldiers in the Dutch Colonial Army', in: Eric Storm en Ali Al Tuma (red.), *Colonial soldiers in Europe, 1914-1945. "Aliens in uniform" in wartime societies* (New York 2016) 229-248.

⁶ NA UK, FO 371/49461, BMM-NL, maandelijks rapporten nrs. 6-8; NA, RvM, inv.nr. 996, notulen RvO, 12 november 1945; NA, LR, inv.nr. 1, notulen van de vergaderingen van 6, 13 en 30 november 1945; NA, LR, inv.nr. 2, notulen van de vergaderingen van 3 en 22 januari 1946.

---

⁷ NA, SM-KNIL, inv.nr. 30, folio 7644, Machiel van den Heuvel 1900-1946; Leo de Hartog, *Officiëren achter prikkeldraad 1940-1945* (Baarn 1993); NA, IIB, inv.nr. 6, begeleidend schrijven bij organisatieschema voor IIB, 1 december 1945; NA, GS-NL, inv.nr. 2311, oprichtingsbevel en organisatieschema van het Indisch Instructie-Bataljon, 23 maart 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2883, samenvattend rapport betreffende de toestand bij I-8, I-10, II-6, II-14 RI, 1 RJ, en I en III Stoottroepen, 12-9-1945, bijlage 'De handhaving van orde en rust', rapport betreffende de toestand van I-4 RI, 16 november 45, 2, rapport 'betreffende den toestand bij I-1 RI', 19 november 1945.

⁸ M. van den Heuvel, 'Het Indisch Instructie-Bataljon, *Militaire Spectator*, 115:7 (1946) 282, 379-386; NA, IIB, inv.nr. 6, 'Toelichting op de op 8 november door het IIB te demonstreren oefeningen' (bijlage bij schrijven commandant IIB nr. 1874), 31 oktober 1946; Van den Heuvel, 'Het Indisch Instructie-Bataljon', 379, 384; 'Het Marinekamp bij Rading', *Het Dagblad te Batavia*, 25 juli 1947, 2; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 133.

⁹ NA, IIB, inv.nr. 6, 'Toelichting op de op 8 november door het IIB te demonstreren oefeningen' (bijlage bij schrijven commandant IIB nr. 1874), 31 oktober 1946; E. Alberda, *Het trommeltje. Herinneringen 1944-1949*, deel 1 (z.p. 1997) 70, 71, 73.

¹⁰ NA, SNI, inv.nr. 11, bijlage 3 'Aanvragen gericht tot Nederland voor uitzending van personeel en materieel', z.d. (van voor 28 november 1945); NA, SNI, inv.nr. 11, kolonel Van Langen, maandverslag november 1945, 3 december 1945, 2; NA, SNI, inv.nr. 3359, KNIL Inf. X, 'Chronologisch overzicht van de periode 19.10.45-31.12.46', 11; NA, SNI, inv.nr. 4657, Troepencommando Batavia 'kort verslag over november 1945', 10 december 1945; Van den Heuvel, 'De L.I.B.'s', 309; J.A.A. Beaumont, 'Kleine oorlog', *Militaire Spectator* 115 (1946) 423-427, 423; Heshusius, *KNIL-cavalerie*, 80-81; J.J. Hendriks in: Lapré, *Andjing-Nica*, 203-216, 205; P. de Kam, *Het reizende bataljon. Herdenkingsboek 8 RS* (z.p. 1996) 68; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 47.

¹¹ NA UK, FO 371/60218, BMM, rapport inzake bestaansrecht BMM, 23 januari 1946, en correspondentie en commentaar inzake het rapport van 12, 13 en 14 februari en 26 april 1946; NA, SNI, inv.nr. 4657, afschrift telegram nr. 31521-SD2 HQ ALFSEA aan War Office in Londen, 22 januari 1946; NA, SNI, inv.nr. 4657, Malaya Command, 'Training instruction no 2: the training of Dutch formations' (citaat alhier. Het document is duidelijk van eerdere datum, maar heeft voor het Nederlandse commando te Penang de dagtekening van 21 januari 1946); NA, SD-NI, inv.nr. 47, GS, sectie IV-II aan uitgezonden eenheden, 'Gedrag Nederlandsche officieren in Engeland', 11 februari 1946; NA, SD-NI, inv.nr. 51, rapport van majoor C.J.H. Luesen, 15 november 1945, 1; NA, LR, inv.nr. 2, notulen vergadering 3 januari, deel 1, 6; H.J. Brendgen, *Belevenissen van een KNIL-officier in de periode 1942-1950* (z.p. 1980) 26.

¹² NA, SNI, inv.nr. 4657, Malaya Command, 'Training instruction no 2: the training of Dutch formations'; Kingma, *Friesland was hier*, 56-57 (citaat aldaar); Anten, *Birma en Bali*, 39-40; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 131.

¹³ NA, GS-NL, rapport van de hoofdverbindingsofficier KL, 22 februari 1946; NA, SNI, inv.nr. 3272, 1-12 RI, korpsgeschiedenis 4^e kwartaal 1945 en 1^e kwartaal 1946; Van den Heuvel, 'De L.I.B.'s', 315; Kuipers, *Kennemers*, 57; McMillen, *The British occupation*, 101-102; Moreman, *The Jungle*, 217; UK, WO, Military training pamphlet No. 51 *Preparation for warfare in the Far East* (1945) 12-17; UK, WO, Military training pamphlet No. 52 *Warfare in the Far East* (provisional) (1944) 11, 19-20, 20-25, 26, 40, 97.

---

¹⁴ NA, SM-KNIL, inv.nr. 27, folio 6753, Eduard Engles; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 2; De Moor, *Westerling's oorlog*, 130.

¹⁵ NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, korpsgeschiedenis 1e kwartaal 1947; UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, korpsgeschiedenis KNIL Inf. XV, 1; M. Stok in: Lapré, *Andjing-Nica*, 178, 180; Maximiliaan Nutters in: Lapré, *Andjing-Nica*, 186; Brendgen, *Belevenissen*, 30-31.

¹⁶ NA, SNI, inv.nr. 163, korpsgeschiedenis Artillerie KNIL, 30 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 163, Beschikking D.C.O., Wapenkantoor Artillerie nr. 01.01.1/94 DB, 22 maart 1946; NA, SNI, inv.nr. 183, brief commandant 3e Batterij Veldartillerie inzake het geschiedkundig verslag; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 1; NA, SNI, inv.nr. 2681, brief van commandant Y-Brigade inzake vertaling van een artikel over de Russische artillerie 1941-1945; NA, SNI, inv.nr. 3023, korpsgeschiedenis I AVA KNIL 1946; NA, SNI, inv.nr. 3032, 'beknopt uittreksel uit de korpsgeschiedenis der Ie batterij veldartillerie', Semarang, 10 januari 1947; Heshusius, *KNIL-cavalerie*, 81-85; Anten, *Birma*, 39-40. Voor voorbeelden van (bijna) letterlijke vertalingen van Britse (of in sommige gevallen Amerikaanse) tactische instructies: NIMH, DNI, inv.nr. 1369, KNIL, *Het gebruik van Randjoe's* (1946); NIMH, DNI, inv.nr. 1370, KNIL, *Japansche sluipschutters en maatregelen daartegen* (1946); NIMH, DNI, inv.nr. 1371, KNIL, *Verkenningen* (1946); NIMH, DNI, inv.nr. 1372, KNIL, *De hinderlaag heeft haar voor- en nadeelen* (1946). Voor voorbeelden van artikelen over reguliere oorlogvoering en moderne techniek uit 1948 en 1949 van KNIL-auteurs: J. Postman, 'Geef de infanterie wat zij nodig heeft', *Militaire Spectator* 117:3 (1948) 149-151; C.A. Heshusius, "'Tank", partner der infanterie', *Militaire Spectator* 117:3 (1948) 152-169; C. Giebel, 'Luchtmacht', *Militaire Spectator* 117:7 (1948) 405-410; C.A. Heshusius, "'Tank", partner der infanterie II', *Militaire Spectator* 117:9 (1948) 541-551; L.A. Hartog, 'Combined operations', *Militaire Spectator* 117:9 (1948) 552-556; K.A. de Vries, 'Straaljager-aandrijving en raketten', *Militaire Spectator* 117:10 (1948) 608-620; G.A.J. Carlier, 'De verdediging van de achterhelling', *Militaire Spectator* 117:12 (1948) 737-742; Th. de Winter, 'Het gebruik van luchtlandingstroepen', *Militaire Spectator* 118:1 (1949) 49-58; Th. de Winter, 'De huidige opvattingen omtrent gebruik en organisatie van de Amerikaanse veldartillerie', *Militaire Spectator* 118:8 (1949) 454-465; Th. de Winter, 'De luchtlandingstroepen in de operatie Market-Garden', *Militaire Spectator* 118:9 (1949) 512-522.

¹⁷ Over de algemene problemen en de Britse hulp bij de opleidingen: NA UK, FO 371/49461, BMM to NL, rapport nr. 8 (16 november-15 december 1945) 1, 6; NA, SNI, inv.nr. 3299, 5 AVA, korpsgeschiedenis 1946, 1, inv.nr. 3292, 8 AVA, korpsgeschiedenis van 3 september 1946 tot 30 september 1947, 1 en inv.nr. 3293, 9 AVA, korpsgeschiedenis van oprichting tot en met eind mei 1947, 1; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, majoor C.W. Ritter, memorandum 'aanvragen voor materieel en personeel t.b.v. aanvullende eenheden voor Ned.-Ind.', 11 februari 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, majoor C.W. Ritter aan chef GS, memorandum 'aanvragen materieel en personeel tbv aanvullende eenheden voor NI', 11 februari 1946; Z.N., *Vademecum der U-Brigade*, 61; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 23-27; Bartels, *Vier eeuwen*, deel 2, 23-23. Over de laatste OVW-bataljons: NA, SD-NI, inv.nr. 32, hoofd GD-GS, inspectieverslag aanvullingsdetachement Stoottroepen, 20 juli 1946; staf 1-3 RI, 'Rapport bezoek 2 K.N.I.D.', 13 april 1946; inspectieverslag V-Stoottroepen, 2 april 1946; inspectieverslag II-9 RI, 2 april 1946; inspectieverslag II-3 RI, 2 april 1946; NA, SD-NI, inv.nr. 47, inspectieverslag aanvullingsdepot Stoottroepen, 10 april 1946; NA, SD-NI, inv.nr. 52, inspectierapport 5 RS, 18 april 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, inspectierapport van 3-3 RI, 12 maart 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, verslagen 'betreffende de onderdelen, genoemd in het rapport Calmeyer' naar de toestand van 1 april en 1 mei

---

1946; NA, LR, inv.nr. 2, verslag van de vergadering van de Legerraad op 5 april 1946, 7; W.H. Acksen, *De belevenissen van een reserve-officier in vrede en oorlog. Hoe de militaire dienstplicht mijn burgerleven heeft beïnvloed* (De Bilt 1988) 74-80; Manders, *Nederlands-Indië 1946-1949*, brief van 26 juni 1946. De twee bataljons die intact bleven waren 2-7 en 2-10 RI.

¹⁸ NA, SNI, inv.nr. 3288, korpsgeschiedenis 4 AVA 1946, 1-2; NA, SNI, inv.nr. 3291, 7 AVA, 'Overzicht van 16 juli-4 november 1946', 2; NA, SNI, inv.nr. 3290, 'Korpsgeschiedenis 6 AVA van oprichting tot 31 dec 1946'; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, majoor S.N. Waringa, 'Inspectie rapport van III-3 RI, legerplaats oud-Leusden', 12 maart 1946; NA, LR, inv.nr. 2, verslag van de vergadering van de Legerraad op 5 april 1946, 7; NA, SD-NI, inv.nr. 43, 9 AVA, rapport betreffende verblijf in het VK en transport, 14 juli 1946; Z.N, *Vademecum der U-brigade*, 45; Bartels, *Vier eeuwen*, 22; Gerard van de Laak, *Belevenissen van een Stormpionier van het 4^e Eskadron Pansterwagens* (Hengelo 1994) 5; Martin Elands, 'Een logistieke krachttoer in Nederlands-Indië 1945-1950', in: Herman Roozenbeek (red.), *In dienst van de troep. Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht* (Amsterdam 2008) 74-111, 95-96; Hoffenaar, Van Hoof en De Moor, *Vuur*, 101.

¹⁹ NA, SD-NI, inv.nr. 28, dagorder Chef-GS, 19 maart 1946 (citaat aldaar); NA, LR, inv.nr. 2, verslag van de vergadering van de Legerraad op 5 april 1946, 1-2; NA, GS-NL, inv.nr. 2735, commandant 1^e Divisie, staf, afdeling opratiën, nr. – G/81/103 'verslag training', 14 oktober 1946; NA, SNI, inv.nr. 46, reserveluitenant H. Houwink, rapport nr. 11, 22 februari 1946; NA, SNI, inv.nr. 2322, 'beknopte geschiedenis van 8ste Regiment Veldartillerie', p. 1; NA, SNI, inv.nr. 2902, 'Verslag over de voortgezette training A.A.T. 1^e Divisie, Divisie Transport Cie', 1946; NIMH, DNI, inv.nr. 409, DCO, reisverslag kolonel Engles, 26 september 1946, 5-8; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 33; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 29; KNVOL, *Herinneringsalbum*, deel 1, 4.

²⁰ Voor problemen met de IGO en het IIB: NA, IIB, inv.nr. 6, waarnemend commandant IIB aan de commandant OIKL, 'Moeilijkheden voor het zenden van cursisten naar het IIB', 6 november 1946; NA, IIB, inv.nr. 6, waarnemend commandant IIB aan de commandant OIKL 'Onderhoud met luit. kol. Kraan', 9 november 1946; NA, SNI, inv.nr. 1199, afschrift schrijven legercommandant nr. 1017/L/II, Batavia 22 juli 1946; NA, SNI, inv.nr. 2692, notulen overleg artilleriecommandanten 2^e Divisie, 29 november 1946, 4; NA, SNI, inv.nr. 2700, notulen overleg artilleriecommandanten 2^e Divisie, 30 oktober 1946, 4; NA, SNI, inv.nr. 2702, notulen overleg artilleriecommandanten 2^e Divisie, 7 maart 1947, 5; NA, SNI, inv.nr. 2768, notulen overleg artilleriecommandanten 2^e Divisie, 10 januari 1947, 3; NA, GS-NL, inv.nr. 2583, Calmeyer aan de minister van Oorlog, 'Bevindingen van KNIL kapitein W.G. Vrind', 13 december 1946; NA, GS-NL, GS, Sectie G III B, maandrapport maart 1947, 1; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 32-34; K. Helder (red.), *Tiga doeabelas. Gedenkboek 3-12 R.I.* (Kampen 1951) 12.

Over de pogingen de geleerde lessen van de opleiding van de 1e Divisie toe te passen op die van de 2e: NA, IIB, inv.nr. 19, Le Fèvre de Montigny aan de wapendirecteuren, 'oefendirectieven', 13 maart 1947; NA, SNI, inv.nr. 1209, 'Punten te bespreken met Luitenant-Generaal Spoor van hoofd afdeling I en II aan Lt. Generaal Kruls', 27 juli 1946; NA, SNI, inv.nr. 2692, notulen overleg artilleriecommandanten 2e Divisie 29 november 1946, 4, 7; NA, SNI, inv.nr. 2700, notulen overleg artilleriecommandanten 2^e Divisie 30 oktober 1946, 4; NA, GS-NL, inv.nr. 2735, directeur Infanterie aan opleidingshoofden, 'Gevechtsvaardigheid 1^e Divisie "7 Dec."', 20 mei 1947; NIMH, DNI, inv.nr. 409, DCO, reisverslag kolonel Engles, 26 september 1946, 6, 8; NIMH, DNI, inv.nr. 418, 2^e Divisie, A.K.M.A., 'Bijlage A, overzicht van onderwerpen voor te houden theorieën en praktische

---

oefeningen ten behoeve van de Indische tactische vorming' en 'Bijlage B: Korte inhoud van de eerste voordracht over Indisch [*sic*] tactische training'.

²¹ NA, LR, inv.nr. 2, notulen van de vergaderingen van 12 april, 7 en 10 mei 1946, 5-6; NA, SNI, inv.nr. 1199, afschrift schrijven legercommandant nr. 1017/L/II, Batavia 22 juli 1946.

²² NA, SNI, inv.nr. 1199, afschrift schrijven legercommandant nr. 1017/L/II, Batavia 22 juli 1946; NA, SNI, inv.nr. 1209, 'Punten te bespreken met Luitenant-Generaal Spoor van hoofd afdeling I en II aan Lt. Generaal Kruls', 27 juli 1946; NA, SNI, inv.nr. 4037, 'Leiding afdeling Indische Vorming van de Hoofdafdeling Opleidingen van den GS', 15 juli 1946 (citaat over Slagter aldaar); NA, GS-NL, inv.nr. 2488, 1^e Divisie, stafafdeling Operatiën, nr. 81/92, 'Training aan boord van troepenschepen', Amersfoort 30 augustus 1946, 1; NA, GS-NL, inv.nr. 2488, 'Rapport van den adviseur voor tropenaangelegenheden, ingevolg de opdracht commandant bewakingsbataljons Indië', 20 september 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2583, afschrift Calmeyer aan de minister van Oorlog, 13 december 1946, inzake 'Bevindingen van KNIL kapitein W.G. Vrind [adviseur tropenaangelegenheden toegevoegd aan C. III-3 RI] tijdens reis eenheid naar NI'; Jacobus Broerse, *Herinneringen van Co Broerse uit de jaren 1939-1950* (z.p. z.d.) 28, brief van 3 oktober 1946; H.A.G.J.A.P. van Hanswijck de Jonge, *Troepentransport naar Nederlandsch-Indië 1946-1950* (Bussum 1981) 25; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 32-34; Baudet, *Het vierde wapen*, 139-141.

²³ NA, SNI, inv.nr. 2324, dagorder commandant 1^e Divisie, 1 september 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2267, maandrapport maart 1947 sectie G III B nr. 1080; Limpach, *De brandende kampongs*, 90; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 145-146.

²⁴ 'De "Ruys" naar Indonesië vertrokken. Gesprek met commandant 7 December-divisie', *Het Parool*, 28 september 1946, 3.

²⁵ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, Tactische Aanwijzing nr. 10 *Organisatie der troepen in Indië; tactiek der verbonden wapens in Indië*, 9. Vergelijk: NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 10 & GS, 'Eerste opgave van wijzigingen van Tactische Aanwijzing nr. 10', 30 september 1947; NA, LR, inv.nr. 2, notulen Legerraad, 5 april 1946, 7; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948; NA, SNI, inv.nr. 2220, dagorder commandant 1^e Divisie 5 september 1946; NA, SNI, inv.nr. 3288, korpsgeschiedenis 4 AVA 1946, 1-2; NA, SNI, inv.nr. 3290, 'Korpsgeschiedenis 6 AVA van oprichting tot 31 dec 1946'; NA, SNI, inv.nr. 3291, 7 AVA, 'Overzicht van 16 juli-4 november 1946', 1-2; NA, SNI, inv.nr. 3293, korpsgeschiedenis 9 AVA 'oprichting tot en met eind mei 1947', 1; E.H. Neppelenbroek, *Slavenwerk. Een openhartig relaas van een Indië-compagnie, Java 1946-1949* (1993), 21; Z.N., *Vademecum der U-brigade*, 45; Acksen, *De belevenissen*, 74-80; Helder, *Tiga*, 63; Z.N., *Oost-Java. Gedenkboek der 4e Infanterie-Brigade* (Tilburg 1950) 17; Van Holst Pellekaan, *Tienduizend vrije vogels*, 48-49.

²⁶ Neppelenbroek, *Slavenwerk*, 21-22, 25, 29.

²⁷ NA, GS-NL, inv.nr. 2583, afschrift schrijven 37367 kolonel-GS Calmeyer aan de minister van Oorlog, 13 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 2220, afschrift 'Rapport omtrent toestand van 7 December Divisie', 11 oktober 1946, 2-3; NA, SNI, inv.nr. 2902, stafkwartier C-Divisie, 'Infanteristische opleiding voor onderdelen der Artillerie en zelfstandige onderdelen', 8 november 1946, 1-2; NA, SNI, inv.nr. 2902, staf C-Divisie aan de commandanten AAT onderdelen, Batavia 12 juli 1947; NA, SNI, inv.nr. 3222, korpsgeschiedenis B-Divisie, tweede kwartaal 1947; KNVOL, *Herinneringsalbum*, 11-26, 13, 15, 26; Groen, *Marsroutes*, 80; Elands, Van

---

Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 43, 49-50, 51-52, 54; Hoffenaar, Van Hoof en De Moor, *Vuur*, 105; Limpach, *De brandende kampongs*, 89.

²⁸ NA, SNI, inv.nr. 273, DCO aan GS, 'Opleiding sluipschutters', 3 april 1947.

²⁹ NA UK, FO 371/49461, BMM to NL, maandelijks rapport nr. 8 (16 november-15 december 1945) 1; NA, SNI, inv.nr. 169, Departement van Oorlog, 'Aangaan van een kort dienstverband bij het KNIL', 9 maart 1946; NA, SNI, inv.nr. 1372, GS, 'Opleiding tot reserve officier', 11 juli 1946 & afschrift kolonel Alons aan de minister van Oorlog, 'Officiers-opleiding in Nederlandsch-Indië', 20 december 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, nota van sectie IV-2 inzake oprichting 4 LIB's per 15 december 1945, december 1945 & GS, Sectie IV-2, Memorandum 73A, 5 december 1945 & majoor C.W. Ritter aan chef GS, 'Memorandum n.a.v. Rapport Calmeyer'; NA, SNI, inv.nr. 2902, KNIL-KL, DCO staf, 'Afgeteste militairen voor officiersopleiding', 28 november 1946; NA, SD-NI, inv.nr. 59, afschrift minister aan alle onderdelen KL, 'benoeming en bevordering van officieren', 7 december 1945; NA, LR, inv.nr. 2, notulen vergadering 3 januari, deel 1, 6; Th. de Winter, 'Het Kon. Ned. Indonesische Leger/Het leger in Indonesië', *Wetenschappelijk jaarverslag KVBK* (1948), 267-281, 272; OAB, *Gedenkboek*, 125; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 30; Van Holst Pellekaan, *Tienduizend vrije vogels*, 47, 49, 101; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 100; W.H. Brabänder e.a., *Officiersopleidingen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger in Nederlands-Indië, 1936-1950* (Aerdenhout 1990) 128-130, 157-159; Bouman, *Van driekleur*, 257-262; Limpach, *De brandende kampongs*, 88, noot 125.

³⁰ NA, SNI, inv.nr. 1898, halfwekelijkse en wekelijkse overzichten van de toestand van commandant 4^e Infanteriebrigade, 24 juli-4 januari 1948; NA, SNI, inv.nr. 2326, verslag bootreis luitenant-kolonel I.E. Leezer, eind 1946, 3; NA, SNI, inv.nr. 3224, 5^e Infanterie Brigade, oorlogsdagboek derde en vierde kwartaal 1947; NA, SNI inv.nr. 3226, 6^e Infanterie Brigade, kwartaalverslagen 1947; NA, GS-NL, inv.nr. 2267, kwartiermeester-generaal KL, 'Verslag betreffende een dienstreis naar Nederlandsch-Oost-Indië van 12 oktober tot en met 14 november 1946', 2-3; NA, GS-NL, inv.nr. 2735, stafkwartier C-Divisie, 'rapport van de gevechtsvaardigheid over het tijdvak nov. '46 t/m feb. '47', 20 maart 1947, 3-4; NIMH, DNI, inv.nr. 949, staf 2e Infanterie Brigade Groep, afd. operatiën, 'Richtlijnen mil. optreden', 9 december 1946, 1; De Winter, 'Het Kon. Ned. Indonesische Leger', 272; OAB, *Gedenkboek*, 125; Martin Florimano Alexis Goede in: Lapré, *Andjing-Nica*, 219; Z.N., *Oost-Java*, 17.

³¹ In Nederland was het *VPTL* uiteindelijk beschikbaar als KL-Voorschrift nr. 1851.

³² NA, MOP-NI, inv.nr. 1, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* (1945) met begeleidende brief gedateerd Batavia 26 januari 1946; BRO, VS 27, KNIL/KL, *Wenken voor het optreden van een peloton L.I.B. in Indische terreinen*; NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 8, 1 (zie ook noot 36); NIMH, DNI, inv.nr. 949, staf 2^e Infanterie Brigade Groep, afd. Operatiën, 'Richtlijnen mil. optreden', 9 december 1946, 2; De Groot, 'Gidsen', 48.

³³ De afdeling viel onder het Kantoor Operatiën. NA, IIB, inv.nrs. 6-9, ingekomen correspondentie; NA, SNI, inv.nr. 2332, staf C-Divisie, 'Tactische gegevens en aanwijzingen betreffende het inrichten en beveiligen van een bivak 1946'; NA, SNI, inv.nr. 2338, staf C-Divisie, 'Tactische gegevens en aanwijzingen mbt vijand, eigen troepen en de bevolking', 1946; NIMH, DNI, inv.nr. 894, B-Divisie, 'Tactische aanwijzingen', 3-8; NIMH, DNI, inv.nr. 982, T-Brigade, *Aanwijzingen optreden van Nederlandse Troepen in Ned.-Indië* nrs. 1-5; Van Veen, 'Stafdienst', 536, 539.

---

³⁴ NIMH, DNI, inv.nr. 982, T-Brigade, *Aanwijzingen optreden van Nederlandse Troepen in Ned.-Indië* nrs. 1-5; NA, GS-NL, inv.nr. 2887, 'Instructie voor de adviseurs Tropenaangelegenheden', vermoedelijk januari 1948; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 45-46; NIMH, DNI, inv.nr. 804, TrpC Batavia, 'Tactische gegevens en aanwijzingen', Batavia 14 maart 1946, verzendlijst.

³⁵ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, Tactische Aanwijzingen. In latere jaren vonden herdrukken plaats. TA 10 werd in 1947 nog licht gewijzigd inzake de organisatie van het leger in Nederlands-Indië. NA, IIB, inv.nr. 16, GS, 'Eerste opgave van wijzigingen van Tactische Aanwijzing nr. 10', 30 september 1947; Het DCO en de operationele commando's noemden sommige van de eigen uitgaven ook 'tactische aanwijzingen'. Hun nummering stond los van de onder de auspiciën van de GS in Nederland uitgegeven Tactische Aanwijzingen (TA's).

³⁶ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 2 *Gevechtsgegevens* (augustus 1946), TA 3 *Guerilastrijd T.R.I.* (augustus 1946), TA 4 *Vermeesteren objecten (A.V.O.)* (augustus 1946), TA 5 *Lessen uit de gevechten te Soerabaja* (augustus 1946), TA 6 *Gegevens betreffende wapenen gemaakt door Indonesiërs* (augustus 1946), TA 7 *Indeeling en tactisch gebruik van mijnenvelden door Indonesiërs* (september 1946), TA 8 [titelloos; varia] (september 1946), TA 9 *Taak der pantserwagens bij de strijd in Indië* (september 1946), TA 10 *Organisatie der troepen in Indië; tactiek der verbonden wapens in Indië* (november 1946), TA 11 *Gegevens omtrent de strijdwijze der Indonesiërs* (december 1946), TA 12 *Gebruik van artillerie en eenige artilleristisch-technische bijzonderheden in verband met het Indische terrein* (februari 1947). N.B. de TA's 2, 4, 5 en 11 zijn ook te vinden in: NA, GS-NL, inv.nr. 2230.

³⁷ BRO, VS 16, KL, OA 31, 4.

³⁸ Cox, 'Acties van kleinere eenheden', 414-422, 414.

³⁹ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 4, 1 (citaat 'recht en veiligheid' aldaar) en TA 10, 1 (citaat verhoudingen aldaar).

⁴⁰ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 10, 12-13.

⁴¹ NA, SNI, inv.nr. 2452, DCO aan alle militaire gezaghebbers, 'Tactische aanwijzingen no II', 16 oktober 1946, 1.

⁴² BRO, 'Wenken voor de opleiding tot de gevechtsvoering in het Indische terrein (ten bate van het onderwijs aan het Indisch Instructie-Bataljon)', 1-3.

⁴³ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 2, 12-14 & TA 8, 'D. Methodes van Japanse Tankafweer'; BRO, VS 16, KL, OA 31, 15.

⁴⁴ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 10, 11-12; NA, IIB, inv.nr. 6, 'Richtlijnen en wenken ten dienste van het onderricht bij het IIB t.a.v. het militair optreden in Ned. Indië', november 1946, 3 (citaat aldaar); MOP-NI, inv.nr. 1, KNIL/KL, *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* met begeleidende brief gedateerd Batavia 26 januari 1946, 12-13; P.J. Drooglever, 'Zentgraaff, Henri Carel (1874-1940)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn4/zentgraaff> [12-11-2013]; Limpach, *De brandende kampongs*, 60.

⁴⁵ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 2, 3-5. Dit concept werd prominent behandeld in *Aanwijzingen voor de Nederlandsche troepen* uit januari 1946. Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 2790, brief van het hoofdkwartier U-Brigade met een overzicht van de toegepaste vechtwijze in het gebied rond Batavia, 1 oktober 1946, 1; Alberda, *Het trommeltje*, 70, 71, 73.

---

⁴⁶ NA, IIB, inv.nr. 16, TA 5; TA 11 (citaten aldaar); NIMH, DNI inv.nr. 418, 2^e Divisie, A.K.M.A., ‘Bijlage B: Korte inhoud van de eerste voordracht over Indisch [*sic*] tactische training.

⁴⁷ NA, IIB, inv.nr. 6, ‘Richtlijnen en wenken ten dienste van het onderricht bij het IIB t.a.v. het militair optreden in Ned. Indië’, november 1946, 2 (citaat aldaar). Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 2338, C-Divisie, ‘Tactische gegevens en aanwijzingen’, 10. Algemene opmerkingen van het belang van het goed behandelen van de lokale bevolking kwam overigens ook nadrukkelijk naar voren in de geallieerde handleidingen voor *jungle warfare*.

⁴⁸ NA, IIB, inv.nr. 16, TA 2, 7 & TA 4, 1 & TA 5, 2 (citaat Britse les aldaar); BRO, VS 16, KL, OA 31, 6 (citaat), 9.

⁴⁹ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 2, 6, 7 & TA 4, 1, 4 & TA 5, 1-2 (citaat aldaar) & KL, TA 8, 22; NA, SNI, inv.nr. 2452, DCO aan alle militaire gezaghebbers, ‘Tactische aanwijzingen no II’, 16 oktober 1946, 1; BRO, VS 16, KL, OA 31, 6, 8, 9, 20, 22.

⁵⁰ BRO, VS 16, KL, OA 31, 20-22; NA, IIB, inv.nr. 16, TA 4, 5,6 (citaat aldaar); NIMH, DNI, inv.nr. 949, staf 2^e Infanterie Brigade Groep, afd. operatiën, ‘Richtlijnen mil. optreden’, 9 december 1946, 2; Limpach, *De brandende kampongs*, 432.

Hoofdstuk 4

¹ J. Flink, ‘De guerilla-oorlog in heuvel- en op bergterrein op West-Java’, *Militaire Spectator* 117:11 (1948) 671; Helder, *Tiga*, 52, 71-72, 81, 96, 100-103 (citaat ‘We ondervonden’ op p. 103).

² NA, SNI, inv.nr. 321, operatieve rapporten KNIL-KL 5-11 en 12-18 augustus 1947 (citaat ‘driester’ en ‘brutaler’ op p. 13); NIB, XI, nr. 24, commandant Mariniersbrigade aan commandant A-Divisie, 7 september 1947, 46 (citaat ‘niet mogelijk’ aldaar); De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 1026-1027; Groen, *Marsroutes*, 106-111, 271; De Moor, *Generaal Spoor*, 262, 266, 277-279; Van den Berge, *H.J. van Mook*, 244-249; De Jong, *De terugtocht*, 137.

³ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 28 september-13 oktober 1947, 17; NA, SNI, inv.nr. 2318, ‘Dagboek 3-RS, 3-ING, I-Divisie ‘7 december’’, 14; NIB, XI, nr. 165, Spoor aan de ministers van Oorlog en Marine en Van Mook, 14 oktober 1947. Vergelijk: NIB, XI, nr. 220, Spoor aan Van Mook, nota ‘Appreciatie van de toestand op Java en Sumatra in October 1947’, 23 oktober 1947.

⁴ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 14-27 november 1947, 20 (citaat aldaar); Helder, *Tiga*, 128; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 78; Limpach, *De brandende kampongs*, 55.

⁵ UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, korpsgeschiedenis KNIL Inf. XV, 9; Helder, *Tiga*, 108 (citaat ‘venijniger’ aldaar), 118; NIB, XI, nr. 271, 495-497, notulen van bespreking ten huize van de legercommandant, 2 november 1947 (citaat Engles aldaar).

⁶ H.J. Neuman, *De W van Willem. Kroniek van een Brigade* (Semarang/Purwokerto, 1949) 77-78.

⁷ Groen, *Marsroutes*, 117-120; De Moor, *Generaal Spoor*, 292; De Jong, *De terugtocht*, 151-154; Harinck, Van Horn en Lutikhuis, ‘Wie telt de Indonesische doden?’; NA, SNI, inv.nr. 321, operatieve rapporten KNIL-KL 5-11 augustus t/m 12-25 december 1947.

⁸ NA, SNI inv.nr. 175, KMG/STAF aan CLG betreffende demobilisatie, aflossing en aanvulling, 3 januari 1947, 1; NA, SNI, inv.nr. 1152, memorie van het troepencommando Oost-Borneo over het 1e halfjaar 1948, 9; NA, SNI, inv.nr. 2692, verslag van de vergadering op 29 november met de commandanten Artilleriebrigades, Vredesregimenten Artillerie, aangewezen oorlogscommandanten en afdelingshoofden bij de staf 2^e Divisie, 29

---

november 1946, 4; NA, Legerraad 1945-1994, inv.nr. 2, verslag van de vergadering van de Legerraad op 5 april 1946, 1-2; NIB, XII, nr. 110, Spoor aan Van Mook, 15 december 1947, 194; Van Vogelpoel, *De Koninklijke Landmacht*, 35-37; Kruls, *Generaal*, 156; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 34, 40, 43, 57; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 42; Bartels, *Vier eeuwen*, 25; Elands, 'Een logistieke krachttoer in Nederlands-Indië 1945-1950', in: Herman Roozenbeek (red.), *In dienst van de troep. Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht* (Amsterdam 2008) 74-111, 89. De 1e Divisie (C) was uitgezonden als een volledige Europese gevechtseenheid. Deze organisatievorm was niet erg geschikt voor de omstandigheden in Indonesië. zodat al een maand na aankomst de antitank-artillerie en luchtdoelartillerie werden opgeheven en het personeel werd verdeeld. De 2e Divisie werd eveneens als een standaarddivisie opgeleid en uitgerust, maar kreeg in plaats van drie maar één regiment artillerie mee, dat ook nog eens bedoeld was om de KNIL-artilleristen af te lossen. Van de uitzending van de regimenten antitank- en luchtdoelartillerie werd afgezien, maar wel kreeg de divisie zes bewakingsbataljons mee. De eskadrons pantserwagens vertrokken zonder regimentsverband naar Indonesië, maar met extra infanterie en mortieren. De reden voor de zo overcomplete uitrusting en organisatie van de 1e en 2e Divisie was vooral bureaucratisch en financieel. Omdat de voor Indonesië overbodige eenheden toch moesten worden opgeleid en er in Indonesië altijd behoefte aan mankracht was bleek het uitzenden goedkoper en nuttiger dan het in Nederland houden van de troepen.

⁹ Z.N., *Oost-Java*, 131 (citaat 1-12 RVA aldaar); M. de Graaf (red.), *Geef mij maar de vlakte. Dagboek van Mart van Etten* (z.p. 2018), dagboekantekening van 8 februari 1948 (citaat van Van Etten aldaar).

¹⁰ NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan Spoor, 'Appreciatie van de toestand' maart-juni 1948, bijlage 'overzicht plaatsgevonden rep. Infiltraties tot 10 juni', 29 juni 1948.

¹¹ NA, SNI, inv.nr. 455, NEFIS militair overzicht nr. 48/6 (14 februari 1948) 6; NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan de KL-top en de Nederlandse regering, 'Appreciatie van de toestand' maart-juli 1948, augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 609, TtTC West-Java, bevel voor de inzet en voortgezette tropenopleiding van de 41 zelfst. Brigade ('F'-Brigade), 4 september 1948; NA, SNI, inv.nr. 1179, operationele rapporten KNIL-KL van 1-11 maart t/m 16-29 juli 1948; NA, SNI, inv.nr. 2852, chef-staf TtTC Zuid-Sumatra majoor KNIL F. van der Veen aan troepen inzake 'Rep. activiteit', 19 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 3228, commandant F-Brigade aan bataljonscommandanten, bevel inzet van de 'F'-Brigade, 4 december 1948; Groen, *Marsroutes*, 150; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 88, 98-99 (getallen aldaar); De Moor, *Generaal Spoor*, 299, 312-313; Reid, *The Indonesian national revolution*, 157-158; H.J.H. Alers, *Om een rode of groene merdeka: 10 jaren binnenlandse politiek in Indonesië 1943-1953* (Amsterdam 1956) 202-203; Van Dijk, *Rebellion*, 70-71, 85-86; Ide Anak Gde Agung, *'Renville' als keerpunt in de Nederlands-Indonesische onderhandelingen* (Alphen aan de Rijn 1980) 87.

¹² NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan de KL-top en de Nederlandse regering, 'Appreciatie van de toestand' maart-juli 1948, augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 2852, chef-staf TtTC Zuid-Sumatra majoor KNIL F. van der Veen aan troepen inzake 'Rep. activiteit', 19 augustus 1948.

¹³ Departement Binnenlandse Zaken (Nederlands-Indië), *Bestuursvraagstukken / Soal Pemerintahan* 1:4 (oktober 1949) 494-495. De bevolkings- en oppervlaktecijfers zijn van eind 1948 maar van voor Operatie Kraai. Van Doorn en Hendrix gebruiken het getal van 80.000 vierkante kilometer en 27 miljoen inwoners voor Java, verwijzend naar deze bron. Latere historici hebben dit gevolgd. De Moor, *Generaal Spoor*, 276; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 86.

---

¹⁴ Noud Smits (red.), *Nou, tabee dan, ik groet je... : wetenswaardigheden van een vijfjarig verblijf in Indië 1945-1949* (Tilburg 2006) 38 (citaat aldaar); Lapré, *Andjing-Nica*, 48.

¹⁵ NIB, XII, nr. 110, 189-198, Spoor aan Van Mook, 15 december 1947, 194, 197-198 (cijfers aldaar).

¹⁶ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL en KL 28 november-11 december 1947, 22; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 2; NA, SNI, inv.nr. 2259, commandant T-Brigade, 'aflossing 2-6 RI', 5 april 1948; NA, SNI, inv.nr. 2322, 8 RVA, oorlogsdagboek, 17 (citaat 'onmogelijk' aldaar); NIB, XII, nr. 24, 45-48, commandant Mariniersbrigade aan commandant A-Divisie, 7 september 1947, 46-47 (citaat aldaar); E.H. Neppelenbroek, *Slavenwerk. Een openhartig relaas van een Indië-compagnie, Java 1946-1949* (1993) 49; Helder, *Tiga*, 138, Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 75.

¹⁷ NA, GS-NL, inv.nr. 2620, rapport van generaal-majoor Opsomer, 21 december 1948, 21; NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, Verslag van 1 oktober 1947-30 januari 1948, 1; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 152-154; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 78; Oostindie, *Soldaat*, 81 (citaat De Winter aldaar).

¹⁸ NA, SNI, inv.nr. 2977, 'Overzicht gevoerde actie's I-R.S., 1 juli-30 september 1947', 6. Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 2259, commandant 1-15 RI, 'bevel voor de actie Carla', 23 juli 1948; Neuman, *De W*, 73-74.

¹⁹ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 5-11 augustus 1947, 12.

²⁰ NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan Spoor, 'Appreciatie van de toestand' maart-juni 1948, bijlage 'overzicht incidenten over de periode 1 maart tot ultimo juli op Java gepleegd', 29 juni 1948; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 'Het optreden van de vijand', 16 maart 1948, 6-7; Groen, *Marsroutes*, 216-119, 149-150; Poeze, 'Walking the tightrope', 183-185, 187-189; Van den Berge, 'Indonesisch geweld', 59, 67-72; Oostindie, *Soldaat*, 144-145; Reid, *The Indonesian national revolution*, 115; Lutikhuis en Harinck, 'Voorbij het koloniale perspectief', 68-69.

²¹ Lensink, *G.B.I.*, deel 3, 222 (citaat Heijman aldaar); UBL-KITLV, Archief IJzereef, inv.nr. 21, korpsgeschiedenis KNIL Inf. XV, 9; NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 31 oktober-13 november 1947, 22 (citaat HKGS aldaar).

²² Harinck, Van Hoorn en Lutikhuis, 'Wie telt de Indonesische doden?', 12-15; NA, SNI, inv.nr. 321, operatieve rapporten KNIL-KL 5-11 augustus t/m 12-25 december 1947; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 15; Neuman, *De W*, 69; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 159.

²³ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 152-154.

²⁴ NA, SNI, inv.nr. 321, operatieve rapporten KNIL-KL 12-18 augustus 1947, 13-14 (citaat 'totale vernietiging' aldaar) en 12-25 december 1947; NA, SNI, inv.nr. 469, TtTC Midden-Java, 'Algemeen bevel voor de statische toestand', 16 maart 1948, 1 (citaat 'Rampok en subversieve acties' aldaar). Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan Spoor, 'Appreciatie van de toestand' maart-juni 1948, 29 juni 1948, 8; NA, SNI, inv.nr. 2736, 1e Infanterie Brigade Groep, operatief bevel nr. 17, 13 augustus 1947; NA, SNI, inv.nr. 3369, korpsgeschiedenis van Inf. XXIII, verslag van 1 oktober-31 december 1947, 2; KNVOL, *Herinneringsalbum*, deel 3, 54.

²⁵ NA, SNI, inv.nr. 321, operatieve rapporten KNIL-KL 12-18 augustus 1947 t/m 12-25 december 1947 (voor opmerking tijdelijke verdrijving: 12-18 augustus 1947, 13); NA, SNI, inv.nr. 2276, 6 RVA, weekoverzicht 28 november-4 december 1948; NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, verslag 1 oktober 1947-30 januari 1948; Z.N., *Oost-Java*, 471; L.F.J. Rompas, 'Herinneringen', in: Lapré, *Andjing-Nica*, 242-251, 250; Helder, *Tiga*, 104, 113,

---

118, 143, 172; KNOVL, *Herinneringsalbum*, deel 3, 11-13; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 202-203, 206-207; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 77-78.

²⁶ NA, SNI, inv.nr. 321, operatieve rapporten KNIL-KL 28 september-13 november 1947, 16 & 31 oktober-13 november 1947, 21; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 2; NIB, XI, nr. 220, Spoor aan Van Mook, nota 'Appreciatie van de toestand op Java en Sumatra in October 1947', 23 oktober 1947, 383; KNOVL, *Herinneringsalbum*, deel 3, 11 (citaat aldaar), 94; Helder, *Tiga*, 106.

²⁷ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 2-15 september & 28 november-11 december 1947, 22; NA, SNI, inv.nr. 455, NEFIS militair overzicht nr. 48/1 (10 januari 1948); NA, SNI, inv.nr. 2318, dagboek 3 RS, 3 ING, I-Divisie '7 december', 9-15; KNOVL, *Herinneringsalbum*, deel 3, 10-11; Helder, *Tiga*, 118 (citaat aldaar); J.G.M.H. Corbeij en P. Vroemen (red.), *Vijf-Zes: hoe het reilde en zeilde* (z.p. 1950) 15; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 81.

²⁸ NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan Spoor, 'Appreciatie van de toestand' maart – juni 1948, 29 juni 1948, 8 (citaat 'grootscheepse gevechtsactie'); Buurman van Vreeden aan de KL-top en de Nederlandse regering, 'Appreciatie van de toestand', maart- juli 1948, augustus 1948, 1 (citaat 'bescheiden resultaten'). Dit betreft een licht gewijzigde versie van de tekst die Buurman van Vreeden aan Spoor stuurde.

²⁹ NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 3; NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan Spoor, 29 juni 1948, 'Appreciatie van de toestand', 11 april 1948, 5, 10; NA, SNI, inv.nr. 2259, commandant T-Brigade aan commandanten, 'Verhoogde waakzaamheid', 28 juni 1948 & 'Order tot verhoogde waakzaamheid', 31 juli 1948 & 'Bevel voor pat-gang in rayon 5-5-RI', 12 augustus 1948 & 'Bevel voor verhoogde waakzaamheid in stadsgebieden ivm Viering 17 augustus 1948', 16 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 2719, notulen van bespreking van de brigadecommandant 1 IBG met zijn vakcommandanten, 6 januari 1948, 2; NA, SNI, inv.nr. 3092, V-Brigade, bevel nr. 3621, 18 november 1948; NA, SNI, inv.nr. 3228, commandant F-Brigade aan bataljonscommandanten, 'Bevel inzet van de 'F' Brigade', 4 december 1948, 2; NA, SNI, inv.nr. 3214, 'Chronologisch verslag van de verrichtingen van de Mobiele Reserve Midden-Java 17 augustus-28 september 1947'; KNOVL, *Herinneringsalbum*, deel 2, 94-96; Helder, *Tiga*, 113, 138-139, 143; Neuman, *De W*, 106.

³⁰ NA, SNI, inv.nr. 2277, 3-6 RVA, gevechtsverslagen 21 juli-14 augustus 1947; korpsgeschiedenis derde en vierde kwartaal 1947 en eerste tot en met derde kwartaal 1948, tweede kwartaal 1948; NA, SNI, inv.nr. 3295, 2-8 RVA, Artillerieverslag 24 augustus-30 november 1947; Artillerieverslag december 1947; NA, SNI, inv.nr. 3296, 1-12 RVA, korpsgeschiedenis 1 januari – 1 juni 1948; korpsgeschiedenis 1 juni – 30 september 1948, korpsgeschiedenis vierde kwartaal 1948; NA, SNI, inv.nr. 3297, 2-12 RVA, korpsgeschiedenis derde kwartaal 1947, verslag van 10 juli-10 oktober 1947, korpsgeschiedenis vierde kwartaal 1947, eerste tot en met vierde kwartaal 1948; NA, SNI, inv.nr. 3297, 3-12 RVA, korpsgeschiedenis 1 juli-30 september 1947; korpsgeschiedenis eerste tot en met vierde kwartaal 1948; NA, SNI, inv.nr. 2318, 'Dagboek 3-RS, 3-ING, I-Divisie '7 december', 26; NA UK, WO, Military training pamphlet No. 51, 11 en No. 52, 40.

³¹ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 138, 177-178, 182, 194-195; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 1031; Hoffenaar en Schoenmaker, 'Inzet', 37; De Moor, *Generaal Spoor*, 136-139; Dick Schaap, 'Tivadar Spier en het verschil tussen doden en moorden', *De Opmaat* (1999) 30-35; B. Bouman, *Succes in een verloren oorlog. Het 6^e Regiment Veldartillerie en zijn speciale troepen in de onafhankelijkheidsstrijd van de Republiek Indonesië, 1946-1949* (Nijmegen 2015) *passim*, 34-39.

---

³² Roel Frakking, “‘Who wants to cover everything, covers nothing’”. The organization of indigenous security forces in Indonesia, 1945-1950’, in: Luttkhuis en Moses, *Colonial counterinsurgency and mass violence*, 111-132, 116, 118-119; Roel Frakking, ‘*Collaboration is a very delicate concept.*’ *Alliance-formation and the colonial defence of Indonesia and Malaysia, 1945-1957* (dissertatie European University Institute 2017) 120-122. Voor deze redenering: NA, CZ, inv.nr. 2096, operatief rapport MarBrig nr. 3 (1-14 september 1947) 8-9; NA, SNI, inv.nr. 160, commandant A-Divisie aan chef GS, ‘uitbreiding bewakingskorps’, 26 februari 1947; NA, SNI, inv.nr. 175, KMG/STAF aan CLG, ‘demobilisatie, aflossing en aanvulling’, 3 januari 1947; NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 5-11 augustus 1947, 12; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 3 (citaat aldaar).

³³ NA, SNI, inv.nr. 367, memorandum betreffende de instelling van het instituut van “veiligheidsbataljons”, 22 oktober 1947 & concept van voorlopig schema oprichting en uitbreiding veiligheidsbataljons, januari 1948; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 6; NIB, XII, nr. 766, noot 5; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 180; P.J. Drooglever, ‘Mars in beweging. Denkbeelden over legerhervorming in het tijdvak van de dekolonisatie’, in: G. Teiler en P.M.H. Groen, *De politionele acties* (Amsterdam 1987) 73-90, 87; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12, 905; Frakking, *Collaboration*, 114-115, Frakking, ‘Who wants to cover everything’, 120.

³⁴ NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 6; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 180.

³⁵ Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 75; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 39 (citaat aldaar; onderstreping als in origineel); NA, SNI, inv.nr. 2259, commandant T-Brigade, ‘aflossing 2-6 RI’, 5 april 1948; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 3; inv.nr. 2259, commandant T-Brigade aan commandanten, ‘verhoogde waakzaamheid’, 28 juni 1948 en -Brigade, order tot verhoogde waakzaamheid’, 31 juli 1948; NA, SNI, inv.nr. 3369, korpsgeschiedenis van Inf. XXIII, verslag van 1 oktober-31 december 1947, 2; Helder, *Tiga*, 139; J.G.H. van Ommen in: Lapré, *Andjing-Nica*, 252.

³⁶ Heshusius, *KNIL-cavalerie*, 85-86; NA, IIB, inv.nr. 16, TA 9, voorwoord en 1 (vergelijk: NA, IIB, inv.nr. 16, TA 5, 3); Z.N., *Oost-Java*, 75. Voor de logistiek en konvooidiensten: Elands, ‘Een logistieke krachttoer’, 83-84; Herman Roozenbeek, ‘de opkomst van de moderne logistiek 1814-1940’, in: Roozenbeek, *In dienst van de troep*, 38-73, 73; NA, SNI, inv.nr. 2802, DCO, ‘Aanwijzingen konvoeien in Nederlands-Indië’, mei 1947, 3-4. Het begeleidend schrijven is van 16 mei 1947.

³⁷ Z.N., *Oost-Java*, 100. Artillerieafdelingen op Sumatra: 4, 6, 7, 8 en 9 AVA. Op Java: ARBAT, I, II en III AVA KNIL, 5 AVA, 1-, 2- en 3-2 RVA, 1-, 2- en 3-6 RVA, 1-, 2- en 3-8 RVA, 1-, 2- en 3-12 RVA.

³⁸ Wegens onvolledigheden en onnauwkeurigheden in het bronnenmateriaal is het niet mogelijk precieze en gedetailleerde getallen over de artillerie-inzet te geven. Sommige artillerie-eenheden noteerden gedetailleerd hoe vaak ze in actie kwamen, wat de doelen waren en hoeveel granaten verschoten werden. Van andere eenheden is alleen bekend hoe vaak ze in actie kwamen. Helaas bleken legerbrede overzichten van het artillerie munitieverbruik onvindbaar.

³⁹ Deze tabel is gebaseerd op het archiefmateriaal van de relevante artillerie-eenheden. Die van de Nederlandse eenheden zijn te vinden in NA, SNI. Van de artillerie van de Mariniersbrigade werden geen bruikbare overzichten gevonden. 1 AVA KNIL: inv.nrs. 137, 139 & 3023; 2 AVA KNIL: inv.nrs. 139 & 3134; 3 AVA KNIL: inv.nrs. 137, 139 & 3375; 4 AVA KL: inv.nr. 3288; 5 AVA KL: inv.nrs. 3289 & 3294; 6 AVA KL:

---

inv.nr. 3290; 7 AVA KL: inv.nrs. 547 & 3291; 8 AVA KL: inv.nr. 3292; 9 AVA KL: inv.nrs. 3293; 1-2 RVA: inv.nrs. 2260 & 2262; 2-2 RVA: inv.nr. 2261; 3-2 RVA: inv.nrs. 2259, 2260 & 2262; 1-6 RVA: inv.nr. 2276; 2-6 RVA: inv.nr. 2276; 3-6 RVA: inv.nrs. 2276 & 2277; 1-8 RVA: inv.nr. 2322; 2-8 RVA: inv.nrs. 2322 & 3295; 3-8 RVA: inv.nr. 2322; 1-12 RVA: inv.nrs. 3296 & 3300; 2-12 RVA: inv.nr. 3297; 3-12 RVA: inv.nr. 3298. Het materiaal over de Britse eenheden is te vinden in NA, UK, WO, 145 FD REGT, RA: 172/7422 & 172/10099; 3 IND FD REGT, RIA: 172/7534 & 172/10139; 5 IND FD REGT, RIA: 172/7536 & 172/10141; 24 IND MNT REGT, RIA: 172/7586 & 172/10146.

⁴⁰ UK War Office, Military training pamphlet No. 52, 5, 6 (citaat aldaar), 46.

⁴¹ Korpsgeschiedenissen en actieverslagen voor 1947 en 1948: NA, SNI, inv.nr. 2277, 3-6 RVA; NA, SNI, inv.nr. 3023, 1 AVA KNIL; NA, SNI, inv.nr. 3134, 2 AVA KNIL; NA, SNI, inv.nr. 3134, 3 AVA KNIL; NA, SNI, inv.nr. 3288, 4 AVA; NA, SNI, inv.nr. 3289, 5 AVA; NA, SNI, inv.nr. 3290, 6 AVA; NA, SNI; inv.nr. 3291, 7 AVA; NA, SNI; inv.nr. 3292, 8 AVA; NA, SNI, inv.nr. 3293, 9 AVA; NA, SNI, inv.nr. 3294 (gebruikte cijfers aldaar), 2-2-RVA; NA, SNI, inv.nr. 3295, 2-8 RVA; NA, SNI, inv.nr. 3296, 1-12 RVA; NA, SNI, inv.nr. 3297, 2-12 RVA; NA, SNI, inv.nr. 3298, 3-12 RVA.

⁴² NA, SNI, inv.nr. 1739, overzichten Hoofdkwartier ML-KNIL 1947; NA, SNI, inv.nr. 201, OOT LUCOJA nrs. 32-47; NA, SNI, inv.nr. 1739, overzichten Hoofdkwartier ML-KNIL 1947; Limpach, *De brandende kampongs*, 400. Voor een algemeen overzicht: O.G. Ward, *De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de na-oorlogse Jaren 1945-1950* (Den Haag 1988).

⁴³ NA, SNI, inv.nr. 1739, overzichten Hoofdkwartier ML-KNIL september, oktober, november en december 1947; NA, SNI, inv.nr. 1740, overzichten Hoofdkwartier ML-KNIL januari t/m december 1948; NA, SNI, inv.nr. 2259, T-brigade, Kantoor Operatiën aan de commandanten 2-2 en 2-12 RVA, 'stellingverkenning artillerie', 7 juli 1948; Smits, *Nou, tabee dan*, 35-36; Ward, *De Militaire Luchtvaart*; Budding, *Beheersing*, 52-53.

⁴⁴ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 12-18 augustus 1947, 13 & operatief rapport KNIL en KL 2-15 september 1947, 18 & operatief rapport KNIL en KL 28 september – 13 oktober 1947, 17.

⁴⁵ NA, SNI, inv.nr. 409, adjudant-generaal aan legercommandant, 9 augustus 1948, 3-4; Z.N., *Oost-Java*, 46; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 75; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 205-206; F.A.C. Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* (Den Haag 1993) 353.

⁴⁶ NA, SNI, inv.nr. 491, Buurman van Vreeden aan Spoor, 29 juni 1948, 'Appreciatie van de toestand' van het Kantoor Inlichtingen GS, 11 april 1948, 10.

⁴⁷ NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 12-18 augustus 1947, 13 & operatief rapport KNIL en KL 2-15 september 1947, 17-18 & operatief rapport KNIL en KL 14-27 november 1947, 21 & operatief rapport KNIL en KL 12-25 december 1947, 26; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 'Het optreden van de vijand', 6-7; NA, SNI, inv.nr. 2719, 1 IBG, notulen van bespreking met vakcommandanten, 11 januari 1948.

⁴⁸ NA, SNI, inv.nr. 370, De Waal aan Spoor, 'voorlichting van de bevolking', 12 november 1947 (citaat aldaar); Samuel Finer, *The man on horseback. The role of the military in politics* (1962; herziene paperbackeditie Londen 1976) 8, 13, 29; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing van geweld*, 210; De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12b, 858; De Moor, *Generaal Spoor*, 164. Er waren in totaal 5 Recomba's: drie op Java en twee op Sumatra.

⁴⁹ NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 6; Z.N., *Oost-Java*, 8-9.

---

⁵⁰ NA, SNI, inv.nr. 2259, TtTC Midden-Java, commandementsorder 89, 28 augustus 1948; NIB, XI, nr. 220, Spoor aan Van Mook, nota 'Appreciatie van de toestand op Java en Sumatra in October 1947', 23 oktober 1947, 387; NIB, XII, nr. 110, 189-198, Spoor aan Van Mook, 15 december 1947, 191; De Graaf, *Geef mij maar de vlakte*, dagboekantekening 21 februari 1948 (citaat aldaar).

⁵¹ Brocades Zaalberg, 'The civil and military dimensions', 77-78; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 6; NA, SNI, inv.nr. 2259, TtTC Midden-Java, commandementsorder 89, 28 augustus 1948; NIB, XI, nr. 220, Spoor aan Van Mook, nota 'Appreciatie van de toestand op Java en Sumatra in October 1947', 23 oktober 1947, 387; NIB, XII, nr. 110, 189-198, Spoor aan Van Mook, 15 december 1947, 191.

⁵² BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 36; NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 11; NA, SNI, inv.nr. 2318, 'Dagboek 3-RS, 3- ING, I-Divisie '7 december'', 28; NA, SNI, inv.nr. 2840, TtTC Zuid-Sumatra aan eenheden inzake 'maatregelen tegen sabotage en spionage van de tegenpartij', 5 augustus 1947; NA, SNI, inv.nr. 3288, IV afdeling artillerie KL, korpsgeschiedenis vierde kwartaal 1947, 2; Helder, *Tiga*, 110-111; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 203-204, 214-216; Scagliola, *Last van de oorlog*, 56-57; Oostindie, *Soldaat*, 69, 143, 166, 220-229; Limpach, *De brandende kampongs*, 95-96, 392, 435.

⁵³ Z.N., *Oost-Java*, 35.

⁵⁴ Limpach, *De brandende kampongs*, 430-433; Oostindie, *Soldaat*, 163; Van Creveldt, *The culture*, 109-110, 127; NA, IIB, inv.nr. 19, Van Ham, 'casueel commentaar op het rapport van luitenant Mahler', 14 juni 1949, 3; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 2; NA, SNI, inv.nr. 2259, commandant T-Brigade, 'Bevel voor een oefening ter demonstratie aan 5-6 RI van de samenwerking tussen infanterie, LSK en Artillerie' en bijlage 'gedacht verloop van de oefening', 27 maart 1948; idem, 'Bevel voor de te nemen maatregelen in de nacht van 24 op 25 juli 1948 in rayon 5-5 RI'; idem, 'Bevel voor de te nemen maatregelen in de nacht van 26 op 27 juli 1948 in rayon 5-5 RI'; idem, 'Bevel voor de te nemen maatregelen in de nacht van 27 op 28 juli 1948 in rayon 5-5 RI'; idem, 'Bevel voor de te nemen maatregelen in de nacht van 28 op 29 juli 1948 in rayon 5-5 RI'; idem, 'Bevel voor de te nemen maatregelen in de nacht van 29 op 30 juli 1948 in rayon 5-5 RI'; idem, 'Bevel voor de te nemen maatregelen in de nacht van 30 op 31 juli 1948 in rayon 5-5 RI'; TrOCtTpC Semarang / Salatiga, 'Bevel voor verhoogde waakzaamheid in periode v/m 30 augustus t/m 7 september 1948', 28 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, korpsgeschiedenis derde kwartaal 1947, 3.

⁵⁵ W.A. Schouten en H. B. Evers, 'Het gebruik van de Artillerie, ingedeeld bij de V-Brigade gedurende en na de politionele actie', *Militaire Spectator* 118:4 (1949) 225-236, 232; NA, SNI, inv.nr. 268, 'Verslag van luitenant-kolonel W.A. Schouten inzake de werkzaamheden van de brigade-artillerie, behorend tot de V-Brigade, juli 20-oktober 1', 7 (citaat aldaar) en afschrift commandant V-Brigade, 'Aanwijzingen gebruik art. bij zuiveringsacties', 2 oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 2473, DCO, 'Aanwijzingen omtrent het optreden van de artillerie tegen de inheemse vijand', 30 september 1947; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 3.

⁵⁶ Limpach, *De brandende kampongs*, 398; NA, SNI, inv.nr. 3074, B-Divisie, divisie-artillerie-officier, nota, 3 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 3293, 9 AVA, korpsgeschiedenissen 3^e en 4^e kwartaal 1947, en 1^e kwartaal 1948; NA, SNI, inv.nr. 2259, 2-2 RVA, verslag van actie in Demak, 17 oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 2998, 'Verwerkte ervaringen in het Semarang rayon tijdens de politionele actie van 21 juli 1947 t/m 4 augustus 1947',

---

verslag van 1 AVA; NA, SNI, inv.nr. 2259, commandant T-Brigade aan ondercommandanten inzake 'bevel voor aanvraag art-steun', 14 oktober 1947 (citaat De Jong aldaar); NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 12, 4.

⁵⁷ Inge Wolters-van Trigt en Tom Visser, *Duizend dagen Indië. Het dagboek van Jan van Trigt 1945-1948* (Soesterberg 2007) 275, dagboek aantekening van 30 november 1947.

⁵⁸ Hoffenaar, Van Hoof en De Moor, *Vuur*, 127; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 211-212; Limpach, *De brandende kampongs*, 398; commandant B-Divisie, 'tactische gegevens en aanwijzingen (III)', 27 mei 1946, 1, zoals te vinden in NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 8; NA, SNI, inv.nr. 268, 'Verslag van luitenant-kolonel W.A. Schouten inzake de werkzaamheden van de brigade-artillerie, behorend tot de V-Brigade, juli 20-oktober 1', 6; NA, SNI, inv.nr. 2259, 2-2 RVA, verslag van actie in Demak, 17 oktober 1947 & T-Brigade, 'Bevel voor de doorzoeking van kampong Bener (0668)', 11 mei 1948; NA, SNI, inv.nr. 2797, directeur DCO, 'Waarneming uit voorste lijn door Inf. Waarnemers', 13 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 3074, B-Divisie, divisie-artillerie-officier, nota, 3 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 3238, Krijgsgeschiedenis 1-1-RI oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 3288, IV Afdeling artillerie KL, korpsgeschiedenis derde kwartaal 1947, 6, 8 en korpsgeschiedenis 1^e kwartaal 1948, 1; NA, SNI, inv.nr. 3293, 9 AVA, korpsgeschiedenis derde kwartaal 1947, 3 (citaat 'brandstichters' aldaar); Z.N, *Oost-Java*, 100; Neuman, *De W*, 74, 77; KNVOL, *Herinneringsalbum*, deel 1, 62.

⁵⁹ NA, SNI, inv.nr. 268, 'Verslag van luitenant-kolonel W.A. Schouten inzake de werkzaamheden van de brigade-artillerie, behorend tot de V-Brigade, juli 20 - oktober 1', bijlage: afschrift commandant V-Brigade, 'Aanwijzingen gebruik art. bij zuiveringsacties', 2 oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 2473, brief van het hoofd DCO inzake aanwijzingen omtrent het optreden van de artillerie tegen de inheemse vijand, 30 september 1947; NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 2; NA, SNI, inv.nr. 2259, T-Brigade, 'Bevel voor aanvraag art-steun' 14 oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 2998, 'Verwerkte ervaringen in het Semarang rayon tijdens de politionele actie van 21 juli 1947 t/m 4 augustus 1947', verslag van 1-AVA; inv.nr. 2259, commandant T-Brigade aan ondercommandanten inzake 'bevel voor aanvraag art-steun', 14 oktober 1947.

⁶⁰ NA, SNI, inv.nr. 3124, kapitein KNIL K.B.A. Blom, concepttekst lezing augustus 1948, 9 (citaat aldaar); NA, SNI, inv.nr. 469, memorie van overgave TtTC Midden-Java, 16 maart 1948, 4; Neuman, *De W*, 73-77.

⁶¹ Limpach, *De brandende kampongs*, 398, 431, 433 (citaat op p. 398); NA, SNI, inv.nr. 2259, 2-2 RVA, verslag van actie in Demak, 17 oktober 1947 & T-Brigade, 'Bevel voor de doorzoeking van kampong Bener (0668)', 11 mei 1948; NA, SNI, inv.nr. 3238, Krijgsgeschiedenis 1-1-RI oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 2797, directeur DCO, 'Waarneming uit voorste lijn door Inf. Waarnemers', Batavia 13 december 1946; inv.nr. 3074, B-Divisie, divisie-artillerie-officier, nota, 3 december 1946; NA, SNI, inv.nr. 3293, 9-AVA, korpsgeschiedenis derde kwartaal 1947, korpsgeschiedenis vierde kwartaal 1947, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1948.

⁶² Klijn-Pot, *KP'er*, 82, 93.

⁶³ Jan Bank, *Katholieken en de Indonesische revolutie* (tweede druk, Dieren 1984) 368, 374-378.

⁶⁴ De Jong, *Het Koninkrijk*, deel 12b, 923-925; Groen, *Marsroutes*, 137, 141, 145, 149, 154. 166-167; De Moor, *Generaal Spoor*, 237-238, 333-335; De Jong, *Avondschot*, 41-42, 231-249; De Jong, *De terugtocht*, 137.

Hoofdstuk 5

¹ 'Kladboek van een werker: Sterk verhaal I', *de Volkskrant*, 14 oktober 1947, 2. In 1946 waren er al foto's van de opleiding bij het IIB in verschillende kranten gepubliceerd, bijvoorbeeld in *Het Dagblad te Batavia* van 20 mei 1946.

---

² NA, SNI, inv.nr. 175, staf KMG aan CLG, 'Demobilisatie, aflossing en aanvulling', 3 januari 1947; NA, SNI, inv.nr. 175, nota van staf KMG voor CLG, 13 januari 1947; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 8, 25; NA, SNI, inv.nr. 883, sterktestaten KNIL en KL 1948; NA, SNI, inv.nr. 888, nota van CGS voor CLG, 1 maart 1948; NA, SNI, inv.nr. 948, AG aan CGS, 'Het aantal te werven KNIL-personeel', 29 januari 1949; NA, SNI, inv.nr. 949, sterktestaten KNIL en KL 1949; NA, BvV, inv.nr. 69, 'Verloop van de sterkte van het leger in Indonesië'; De Moor, *Generaal Spoor*, 308.

Betrouwbare overzichten van de personeelssamenstelling van voor 1948 ontbreken. In 1948 leidden de KNIL-infanteriedepots in ieder geval 5.620 rekruten op, terwijl het pantserdepot 470 man opleidde (van wie een gedeelte eerst ook een infanterie basisopleiding had gevolgd).

³ SNI, inv.nr. 169, TtTC Midden-Java aan CGS, 'Organisatie ex-KNIL militairen te Tjilatjap, 25 november 1947; NA, SNI, inv.nr. 175, staf KMG aan CLG, 'Demobilisatie, aflossing en aanvulling', 3 januari 1947 & nota van staf KMG voor CLG, 13 januari 1947; NA, SNI, inv.nr. 169, CGS aan de territoriale commandanten, 'Inheemsche militairen', 30 januari 1947; NA, SNI, inv.nr. 169, nota 'Behandeling gewezen K.N.I.L. militairen'; NA, SNI, inv.nr. 175, GS, 'Aantekeningen bij demobilisatie en aflossing conferentie', 22 februari 1947 & GS-verbindingdienst aan administratieve commando's, 'Aflossing en demobilisatie K.N.I.L.-personeel', juni 1947 (precieze datum ontbreekt); NA, SNI, inv.nr. 409, nota van AG voor CGS, 9 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 431, nota van Buurman van Vreeden, 23 november 1948; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 5-6, 8, 15, 25; NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, verslagen 3e en 4e kwartaal 1948; NA, SNI, inv.nr. 3354, KNIL Inf. II, verslag over de periode 8 juli-31 december 1948 en verslag over tweede kwartaal 1949; NA, SNI, inv.nr. 3355, KNIL Inf. III, verslag over eerste kwartaal 1949; NA, SNI, inv.nr. 3356, KNIL Inf. IV, korpsgeschiedenis 5 augustus-1 oktober 1948.

⁴ NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 10, 22, 25 (citaat op p. 22); NA, SNI, inv.nr. 883, sterktestaten 1948; NA, SNI, inv.nr. 949, sterktestaten 1949.

⁵ NA, SNI, inv.nr. 175, Hoofdkwartier ML aan C-GS, 'Recuperatie-verlof', 5 september 1947; NA, SNI, inv.nr. 409, AG aan HKGS, 'personeelssituatie KNIL', 12 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 409, AG aan CGS, 9 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 409, nota GS 'personeelssituatie KNIL', 23 augustus 1948; NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 6, 10-11; NA, SNI, inv.nr. 512, DCO, memo 'Officiersvraagstuk Indonesië', 14 september 1948; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 10-11; NA, SNI, inv.nr. 889, AG aan CLG, nota 'vorming beroepskader tbv het KNIL', 27 februari 1948; NA, SNI, inv.nr. 948, HKAG, 'Benodigde KNIL-personeel', 29 januari 1949, 3; NA, GS-NL, inv.nr. 2896, hoofd Bureau IV GS aan directeur Verkeerswezen, 8 oktober 1948; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, voorwoord Van Santen.

⁶ NA, MDKA, inv.nr. 1267, directeur Infanterie KL aan SROI, 'Oefenaanwijzing', december 1948, 1; NA, GS-NL, inv.nr. 2894, hoofd sectie verpleging en transport, 'Beschouwing over de opleiding R.A.S.C. in Engeland', 1 april 1946; NA, GS-NL, inv.nr. 2894, rapport opleiding 43 RVA, 1 oktober 1949.

⁷ NA, SNI, inv.nr. 183, DCO, brochure met cursusaanbod Infanterie Instructieschool 1947-1948; NA, SNI, inv.nr. 1429, AG aan alle militaire bevelhebbers, 'Anciënniteitsverlies bij aangaan van een vaste verbintenis als beroepsofficier van het KNI', 6 januari 1949; NA, SNI, inv.nr. 2831, commandant VII AVA, 'Het officierskader voor de E-Divisie', 21 maart 1947; NA, GSNL, inv.nr. 2741, AG, 'officierskader voor E-Divisie', 3 maart 1947; NA, GSNL, nota directeur Infanterie KL voor chef GS, 20 juni 1947; NA, LR, inv.nr. 4, verslag van de vergadering van 13 oktober 1948, 2; Z.N., 'De eersten', *Urker Volksleven* 12:3 (1983) 3-8, 6; Ilse Ankermans,

---

Bestemming Soerabaja. Een verzwegen verleden in Nederlands-Indië (Amsterdam 2014) 195-196, 242-243; Cornelis de Boer, *Was het dit wel waard? Getuigenissen van een soldaat in Nederlands-Indië* (z.p. 2009), brief van 26 november 1948; Anton P. de Graaff, *Leven in twee werelden. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2007) 110; M.A.P. de Lange, *Dienstplichtig tussen macht en onmacht, ofwel notities omtrent eigen en andermans belevenissen 1945-1950* (z.p. 2007) 12-14; W.J. van der Linde, *Ik wilde soldaat worden. Herinneringen aan Indië en Korea* (Heerhugowaard 2004) 78-79; Ronald Nijboer, *Tabé Java. Tabé Indië. De koloniale oorlog van mijn opa* (Amsterdam 2017) 130; Gerard van Pijkeren (red.), *Loslaten, dat gaat niet meer. Oorlogsherinneringen van en aan meer dan negentig Ter Aarse Indiëgangsters* (Ter Aar 2017) 56; Rijssen, *Teken en zie de wereld*, interview met Rambier Singh Janki, 65-67, 67; Menno Steenhuis, *Onhoorbaar groeit de padi. Frontsoldaten in een verloren oorlog: Indonesië 1948-1950* (Groningen 2005) 41; A.Th. Suermondt, 'Men wil zijn blik verruimen', in: Club van Oud-Indië-gangsters Waalwijk e/o, *De herinneringen blijven. Indonesië 1945-1950* (Waalwijk 1991) 14-16, 15; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 223.

⁸ NA, SDNI, inv.nr. 100, afschrift instructie gedetacheerde KNIL-officieren, juli 1947; NA, IIB, inv.nr. 19, afschrift van commandant IIB aan hoofd sectie G.5 GS, 'Coördinatie van de Indische gevechtsopleiding', 26 september 1947, 1; GS-NL, inv.nr. 2896, kol. Bruins aan hoofd sectie IV, 'Verslag', 6 augustus 1947.

⁹ NA, GS-NL, inv.nr. 2896, interne IIB-nota 'Opmerkingen naar aanleiding van uit Indië ontvangen rapporten', 6 november 1947; NA, GS-NL, inv.nr. 2879, nota Kruls aan sous-chef GS, 'Indische vorming', 13 oktober 1947; NA, IIB, inv.nr. 19, afschrift kapitein-adjutant IIB Van Haeften aan hoofd sectie G.5 GS, 28 oktober 1947; 'Wanneer wordt het KNIL afgelost?', *Het Dagblad te Batavia*, 22 november 1947, 2.

¹⁰ NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 1-2, 5-7; NA, SNI, inv.nr. 462, Engles, verslag dienstreis, 4-5; NA, GS-NL, inv.nr. 2740, directeur Infanterie KL aan de opleidingscommandanten, 'tactische gevechtsopleiding', 12 november 1947, 1; NA, GS-NL, inv.nr. 2896, Sectie G.5 GS aan IIB, oefencentra en wapendirecteuren, 'Ind. Gevechtsopleiding', 20 november 1947 (ontwerpversie); NA, GS-NL, inv.nr. 2896, chef GS aan bevelhebbers militaire gewesten en wapendirecteuren, 'Indische vorming', 29 januari 1948; NA, IIB, inv.nr. 19, notulen bespreking 'Indische gevechtsopleiding', 20 november 1947 (citaat Le Fèvre op p. 2); NA, IIB, inv.nr. 19, commandant IIB aan hoofd sectie G.5 GS, 'Indische gevechtsopleiding', 15 december 1947.

¹¹ NA, IIB, inv.nr. 8, rapport 'Indische gevechtsopleiding aan de 2e Kaderschool Infanterie te Weert' (bijlage bij schrijven nr. 1100 van sectie G.5 GS, 26 april 1948) (citaat aldaar); NA, IIB, inv.nr. 19, 'Verslag betreffende de Indische gevechtsopleiding 8 maart-24 juni 1948', 2; NA, SNI, inv.nr. 462, Engles, verslag dienstreis, 1-4; NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 1; NA, GS-NL, inv.nr. 2879, 'Algemene richtlijnen voor de Indische vorming', 2 september 1947; NA, GS-NL, inv.nr. 2879, 'Ontwerp Aanwijzingen voor de Indische Gevechtsopleiding (I.G.O.)', 26 februari 1948; NA, GS-NL, inv.nr. 2879, 'Aanwijzingen voor de Indische Gevechtsopleiding (I.G.O.) en voor de Indische Vorming (I.V.) voor lichting 1948 I en volgende lichtingen', 26 februari 1948; NA, GS-NL, inv.nr. 2879, 'Aanwijzingen en regelingen betreffende de opleiding aan de S.R.O.C. en kaderschool (cursus 4 november 1948-19 juli 1949)'; NA, GS-NL, inv.nr. 2896, hoofd bureau Ind. vorming GS aan directeur Verkeerswezen, 8 oktober 1948; NA, GS-NL, inv.nr. 2896, directeur Infanterie KL aan bevelhebbers militaire gewesten 1-4 en opleidingscommandanten, 'Gevechtsopleiding voor Indonesië', 7 december 1948.

¹² NA, SNI, inv.nr. 445, afschrift TtTC Midden-Java, rapporten aanvullende opleiding nieuwe troepen, 13 juli 1948; NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 12-14; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, rapport generaal-

---

majoor A.T.C. Opsomer; NA, IIB, inv.nr. 8, rapport 'Indische gevechtsopleiding aan de 2e Kaderschool Infanterie te Weert' (bijlage bij schrijven nr. 1100 van de sectie G.5 GS, 26 april 1948); NA, G-NL, inv.nr. 2896, commandant IIB aan hoofd sectie G.5 GS, 'Verslag cursus juni en juli 1947', 16 juli 1947; NA, GS-NL, inv.nr. 2896, chef GS aan opleidingscommandanten, Indische vorming, 10 februari 1948; NA, GS-NL, inv.nr. 2896, chef GS, nota voor de minister van Oorlog, februari 1948; NA, IIB, inv.nr. 19, 'Verslag betreffende de gevechtsopleiding voor Indonesië 2e halfjaar 1948', 3; NA, MDKA, inv.nr. 1267, directeur Infanterie KL aan SROI, 'Oefenaanwijzing', december 1948; Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 94-95, 105; Groen, *43 Genievelddcompagnie*, 398; Marlie Koonen-Vincken (red.), *Bijna nog vergeten. Mechelse jongens gingen naar Indië* (Mechelen 2011) 186; Baudet, *Het vierde wapen*, 142.

¹³ NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 13-14; NA, IIB, inv.nr. 8, 'Rapport over de Indische gevechtsopleiding aan de 2e Kaderschool Infanterie te Weert' (bijlage bij schrijven nr. 1100 van sectie G.5 GS, 26 april 1948); NA, GS-NL, inv.nr. 2887, Spoor, instructie voor generaal-majoor Engles, 7 juni 1948; Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 94-95; Steenhuis, *Onhoorbaar groeit de padi*, 43-44. De Marine bleef grotendeels buiten de discussies over de hervorming van de IGO. Mariniers en varend personeel in opleiding kregen ook IGO en IV, maar dit was los van de KL en het IIB georganiseerd. Met name vanwege de kleinere schaal lijken de IGO en de IV veel minder problemen te hebben gegeven voor de Marine. NA, MvM, inv.nr. 5299, commandant Korps Mariniers aan de minister van Marine, 'ARO opleiding', 13 februari 1947; NA, MvM, inv.nr. 5329, commandant Korps Mariniers, 'Herscholings- en Applicatiecursus', 5 april 1948; NA, MvM, inv.nr. 5334, commandant Koninklijk Instituut voor de Marine aan alg. secr. Kon. Vereniging Indisch Instituut, 30 november 1948; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*, 229.

¹⁴ NA, IIB, inv.nr. 8, rapport 'Indische gevechtsopleiding aan de 2e Kaderschool Infanterie te Weert' (bijlage bij schrijven nr. 1100 van sectie G.5 GS, 26 april 1948).

¹⁵ NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 6, 10-11, 16; NA, SNI, inv.nr. 2831, commandant VII AVA, 'Het officierskader voor de E-Divisie', 21 maart 1947; NA, GS-NL, inv.nr. 2620, rapport generaal-majoor Opsomer, 18 december 1948, 7, 10; NA, GS-NL, inv.nr. 2740, commandant IIB luitenant-kolonel KNIL Van den Berge aan hoofd sectie G.5 GS, 'Ind. Gevechtsopleiding', 26 september 1947, 2; NA, IIB, inv.nr. 8, rapport 'Indische gevechtsopleiding aan de 2e Kaderschool Infanterie te Weert' (bijlage bij schrijven nr. 1100 van sectie G.5 GS, 26 april 1948 (citaat aldaar); Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 95, 104; Jeanette van der Kamp (red.), *Geliefde ouders en verdere familie. Brieven van Indiëganger Maarten Schaafsma* (Kampen 2002) 64; Hoffenaar en Schoenmaker, 'Inzet', 58.

¹⁶ Steenhuis, *Onhoorbaar groeit de padi*, 42. Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 2896, hoofd IGO-instructieteam kaderschool Harderwijk aan IIB 'IGO', 3 november 1948.

¹⁷ NA, IIB, inv.nr. 7, afschrift nota luitenant-kolonel Römer, oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 445, staf IG-KL, rapport opleiding 3^e Divisie, 8 januari 1948; NA, SNI, inv.nr. 445, TtTC Midden-Java, rapporten aanvullende opleiding nieuwe troepen, 13 juli 1948; NA, SNI, inv.nr. 445, V-Brigade, maandrapporten aanvullende opleiding nieuwe troepen; NA, SNI, inv.nr. 445, TtTC Midden-Java, rapporten aanvullende opleiding nieuwe troepen, 13 juli 1948; NA, SNI, inv.nr. 445, 1e Inf. Brig. Groep, cursus 5-7 RI, 7 juni 1948; NA, SNI, inv.nr. 445, commandant 4-8 RI aan commandant 1e Inf. Brig Groep, beoordelingen 5-7 RI, 28 mei 1948; NA, SNI, inv.nr. 445, TtTC Noord-Sumatra aan AHKG, 'aanvullende opleiding nieuwe troepen', 30 maart 1948; NA, SNI, inv.nr. 445, TtTC Celebes (Zuid), maandverslag aanvullende opleiding 5 RJ, 16 februari 1948; NA, SNI, inv.nr. 609,

---

TtTC West-Java, 'bevel voor de inzet en voortgezette tropenopleiding van de 41 zelfst. Brigade', 4 september 1948; NA, SNI, inv.nr. 609, TtTC Oost-Java aan C-GS, 'rapport 42 ZIB', 17 mei 1949; NA, SNI, inv.nr. 609, TtTC Midden-Java aan C-GS, 'geofendheid 426 bat. Inf.', 30 juni 1949; NA, GS-NL, inv.nr. 2894, rapport opleiding 43 RVA, 1 oktober 1949; GS-NL, inv.nr. 2896, IIB, nota 'Opmerkingen naar aanleiding van uit Indië ontvangen rapporten', 6 november 1947; NIB, XII, nr. 110, Spoor aan Van Mook, 15 december 1947, 189-198; NA, GS-NL, inv.nr. 2879, nota over de 'Indische Gevechtsopleiding', juli 1948; Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 94-106, 102-106; Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik*, 61.

¹⁸ NA, SNI, inv.nr. 2809, DCO, 'Uittreksel uit het leerboek voor de Guerilla-strijd' en begeleidend schrijven, 30 september 1947.

¹⁹ BRO, VS 16, KL, Oefeningsaanwijzing nr. 73 *Leidraad voor de gevechtsopleiding van de enkele man tot en met peloton in Indische terreinen* (27 oktober 1947); NA, IIB, inv.nr. 19, sectie G.5 GS, 'Indische gevechtsopleiding', december 1947 en IIB, verslag betreffende 'Indische gevechtsopleiding 8 maart-24 juni 1948'; NA, SNI, inv.nr. 3374, Persgeschiedenis KNIL Bew. V, eerste kwartaal 1949; J.E. Harders, 'Aanvullende schietoefeningen', *Militaire Spectator* 116:8 (1947) 438-440, 438; De Moor, *Westerling's oorlog*, 66, 82; De Groot, 'Gidsen', 48.

²⁰ NA, GS-NL, inv.nr. 2887, 'Instructie voor de adviseurs Tropenaangelegenheden', vermoedelijk januari 1948; BRO, VS 16, KL, OA 73, 4; UBL-KITLV, KNIL, DCO, *Kennis van het VPTL, een kwestie van leven of dood! / Mengetahoei akan VPTL, Soal hidoep atau mati!* (dit is de beeldversie van het VPTL). Voor OA 31 zie hoofdstuk 3.

²¹ NA, IIB, inv.nr. 20, KL, Trainingscircular nr. 14 *Gebruik van hinderlagen in Ned. Indië* (14 april 1948) 4, 14, 15; NA, IIB, inv.nr. 19, afschrift commandant IIB Van den Berge aan hoofd sectie G.5 GS, 'Ontwerp trainingscircular nr. 14', 12 augustus 1947. Van den Berge uitte vaker kritiek. Ook het ontwerp voor trainingscircular nr. 16 moest het zwaar ontgelden. Het zou overbodig zijn wegens de al bestaande voorschriften en aanwijzingen, en bol staan van (tactische) fouten. Trainingscircular nr. 16 werd uiteindelijk nooit uitgegeven, mogelijk wegens Van den Berge's zware kritiek. NA, IIB, inv.nr. 19, afschrift commandant IIB Van den Berge, 'Ontwerp trainingscircular nr. 16', 7 februari 1948.

²² BRO, VS, Voorlopig Voorschrift KL nr. 1524 *Handleiding voor het vuurgevecht op zeer korte afstand* (vastgesteld 9 maart 1948); J.E. Harders, 'Aanvullende schietoefeningen', *Militaire Spectator* 116:8 (1947) 438-440.

²³ BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden van Nederlandse troepen in Indonesië* deel 1-3 (Semarang, april 1948); zie ook De Groot, 'Gidsen', 48; NA, IIB, inv.nr. 8, commandant IIB aan commandant B-divisie, 9 juni 1948; waarnemend directeur DCO aan commandant IIB, 29 juli 1948.

²⁴ NA, SNI, inv.nr. 2483, 'Uiteenzetting van het Kabinet van de Legercommandant over de Dar-UI-Islam (Rijk van de Islam)', september 1948; NA, SNI, inv.nr. 2721, '"Sang Gerilja dan Gerpolek" (Over de tactiek van de guerrilla's) door Tan Malaka', 1948. Deze vertaling van Malaka's brochure lijkt in ieder geval tot op bataljonsniveau te zijn verspreid.

²⁵ NMM, VS, KL, Trainings Circular nr. 20 *Ervaringen opgedaan tijdens het optreden van troepen in Indonesië* (vastgesteld 19 mei 1949); BRO, SV 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 20 april 1948. De collegedictaten zijn verspreid te vinden in BRO, VS 33 en VS 34. Voor Van Arcken zelf: NA, SM-KNIL, inv.nr. 31, f. 7827; NA, SO-KL-KNIL, inv. nr. 648, f. 169 en inv.nr. 688, f. 108.

---

²⁶ Voor voorbeelden van materiaal van eenheden zelf: NA, SNI, inv.nr. 321, operatief rapport KNIL-KL 26 augustus-1 september 1947, 12; NA, SNI, inv.nr. 2259, 'Overzicht van de eigen en vij activiteiten gedurende de laatste weken t/m 31 juli 1948 en de daaruit te trekken lessen', 3 aug 1948, 2-3; NA, SNI, inv.nr. 2807, afschrift brief Inlichtingendienst 1 RJ inzake vijandelijke tactiek, 7 oktober 1947; NA, SNI, inv.nr. 2840, TtTC Zuid-Sumatra aan eenheden inzake 'maatregelen tegen sabotage en spionage van de tegenpartij', 5 augustus 1947; NA, SNI, inv.nr. 2852, chef-staf TtTC Zuid-Sumatra majoor KNIL F. van der Veen aan troepen inzake 'Rep. activiteit', 19 augustus 1948; Lapré, *Andjing-Nica*, 149.

²⁷ Flink verwijst naar *Gegevens en Wenken ten behoeve van de troepen behorende tot de 2e Inf. Brigade* van 30 december 1946, die volgens hem door kolonel KNIL V.E. Ohl was opgesteld. Dit voorschrift werd niet teruggevonden in de archieven van de brigade, noch in die van de eenheden. Wat de herkomst betreft zijn er twee mogelijkheden. De eerste mogelijkheid is dat het stuk ondanks de andere titel in feite 'Overzicht van de toegepaste vechtwijze in het gebied rond Batavia' was, dat in oktober 1946 door de U-brigade werd uitgegeven (zie hoofdstuk 2). Ohls KNIL Inf. II maakte eerst onderdeel uit van de U-Brigade, maar werd in november tijdelijk aan de 2^e Infanterie Brigade toegevoegd. De andere mogelijkheid is dat Ohl zelf nieuwe instructies schreef. Flink, 'De guerilla-oorlog', 671-679, 671. Kolonel KNIL H.J. de Vries noemde de ontoereikendheid van het *VPTL* als argument in zijn aandringen bij Spoor op het toestaan van het gebruik van standrecht. Limpach, *De brandende kampongs*, 524-525.

²⁸ BRO, VS 34, begeleidend schrijven en voorwoord bij stencil tactiek deel 6, 20 april 1948.

²⁹ NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny; Schoenmaker en Baudet, *Officieren*, 155.

³⁰ NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 46. Artikelen uit deze tijdschriften werden door kennelijk enthousiaste commandanten verspreid onder hun officieren, vermoedelijk op eigen initiatief. Dergelijke artikelen hadden lang niet altijd een directe relevantie voor Indië. Zo stuurde de commandant van de Y-Brigade zijn artillerieofficieren een artikel over de Russische artillerie tijdens de Tweede Wereldoorlog. (Russisch artillerievuur was verantwoordelijk voor bijna de helft van alle Duitse slachtoffers aan het oostfront). NA, SNI, inv.nr. 2681, rondschriften van commandant Y-Brigade, 'vertaling van een artikel over de Russische artillerie 1941 – 1945 door luitenant-kolonel H.G. de Watteville', 1947. Voorbeelden van direct vertaald en niet of amper aangepast tactisch materiaal zoals gebruikt bij de opleiding van 2-14 RI: NIMH, DNI, inv.nr. 1333, KL, Trainingscirculaire nr. 2, 'betreffende lessen uit gevechtservaring voor de instructeurs bij de elementaire opleiding van militairen'; NIMH, DNI, inv.nr. 1369, KNIL, *Het gebruik van Randjoe's*; NIMH, DNI, inv.nr. 1370, KNIL, *Japansche sluipschutters en maatregelen daartegen*; NIMH, DNI, inv.nr. 1371; KNIL, *Verkenningen*; NIMH, DNI, inv.nr. 1372, *De hinderlaag heeft haar voor- en nadeelen*.

³¹ NA, IIB, inv.nr. 19, Van Ham, 'casueel commentaar op het rapport van luitenant Mahler', 14 juni 1949 (citaat Van Ham aldaar); BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 3 (citaat Van Arcken aldaar). Spoor voerde op 6 januari 1947 de 'noodrechtbevoegdheid' in, waarmee de gebruikelijke militair-civiele gezagsverhoudingen buiten spel werden gezet. Het ging dan vooral om de juridische en bevelsmatige verhouding tussen het leger en het burgerlijk bestuur. Deze waren vervat in de regelingen opgenomen in de besluiten van 21 september 1904, nr. 46 en 47 (Staatsblad nr. 372 en 372). Op 21 februari 1947 werd de bevoegdheid weer ingetrokken, en werd het *VPTL* weer van strekking. IJzereef, *De Zuid-Celebes affaire*, 78; De Moor, *Westerling's oorlog*, 152.

-
- ³² NA, GSNL, inv.nr. 2740, directeur der infanterie KL kolonel E.E.T. Dulfer aan opleidingscommandanten, 'tactische gevechtsopleiding', 18 december 1947; BRO, VS 16, KL, OA 73, 8, 25 (citaat op p. 25); BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 20, 11-12, 14-15, 20, 77; BRO, VS, Voorlopig Voorschrift KL nr. 1524, 23, 28; Harinck, 'Beschoten en beschreven', 24-25.
- ³³ NA, SNI, inv.nr. 3160, rondschriften van hoofd DLC, 'Een beschouwing over de voornaamste partijen en groeperingen in de republiek', 21 juli 1948 (citaat TNI aldaar); BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 12-13 (citatens leiders en effectiviteit aldaar); BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden* deel 1, 7, 10 (citaat wreedheid op p. 7); Groen, *Marsroutes*, 113.
- ³⁴ BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 20, 12-14, 17, 20, 28 (citaat op p. 28); BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden*, deel 1, 10-12; De Moor, 'Colonial warfare', 109-110.
- ³⁵ BRO, VS 34, SROI Bandoeng, begeleidend schrijven bij stencil tactiek deel 6, 20 april 1948.
- ³⁶ BRO, VS 16, KL, OA 73, 22, 28; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, deel 6, 22, 66 (citaat aldaar); NA, SNI, inv.nr. 3159, hoofd DLC, 'Voorlichtingsmateriaal voor een mondeling voordracht over de houding van de troepen tegenover de Indonesische bevolking', 24 augustus 1948.
- ³⁷ Luttikhuis en Harinck, 'Voorbij het koloniale perspectief', 67-71; NA, IIB, inv.nr. 20, KL, TC 14, 7, 8 (citaat op p. 7). Van Arcken geeft hetzelfde advies: BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek, deel 6, 63-64, 70.
- ³⁸ NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 4; NA, SNI, inv.nr. 2483, 'Uiteenzetting van het Kabinet van de Legercommandant over de Dar-UI-Islam (Rijk van de Islam)', september 1948, 6; BRO, VS 34, deel 6, 10; Brocades Zaalberg, 'The civil and military dimensions', 77-78.
- ³⁹ BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden* deel 1, 5, 15-16 (mijn cursivering).
- ⁴⁰ NA, SNI, inv.nr. 2721, "'Sang Gerilja dan Gerpolek'" (Over de tactiek van de guerrilla's) door Tan Malaka', 1948; Cribb, 'Military strategy', 146, 151.
- ⁴¹ BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 1, 2, 3, Vergelijk: 9.
- ⁴² BRO, VS 16, KL, OA 73, 8; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 10.
- ⁴³ BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 1, 22, 76 (citaat op p. 1); BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden* deel 1, 9 & deel 3, 40; BRO, VS 16, KL, OA 73, 7; BRO, VS, Voorlopig Voorschrift KL nr. 1524, 23; Flink, 'De guerilla-oorlog', 675-676.
- ⁴⁴ BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 86. Van Arcken lijkt met deze tactische suggesties een strategie voor te staan waarbij de tegenstander zo vroeg mogelijk in een nieuw offensief vernietigd moest worden, iets wat tijdens Operatie Product maar gedeeltelijk was gelukt. Vergelijk: Groen, *Marsroutes*, 166.
- ⁴⁵ NA, GS-NL, inv.nr. 2740, directeur Infanterie KL Dulfer aan opleidingscommandanten, 'tactische gevechtsopleiding', 12 november 1947, 1; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 10; G.J. van Buuren, 'De betekenis van patrouilles in de moderne oorlogvoering', *Militaire Spectator* 116:7 (1947) 375-386, 275 (citaat Van Buuren aldaar); C.A. Heshusius, 'Het gebruik van tanks in Ned. Indië', deel 4, *Militaire Spectator* 116:12 (1947) 715-728, 716 (citaat Heshusius aldaar. De directe context van dit citaat is de inzet van pantserwagens en tanks bij straatgevechten); Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 97, 99-100. Veenendaal verwijst hier naar 'Army in India Training Memoranda 1942 (No.s 2-12 Consolidated)'. Vergelijk: NA UK, WO, Military training pamphlet No. 51, 13 en No. 52, 16.
- ⁴⁶ NA, IIB, inv.nr. 19, Mahler aan commandant IBvI, 'Indische gevechtsopleiding', 20 maart 1949; NA, IIB, inv.nr. 19, afschrift Van der Meer aan Mahler, 29 maart 1949; NA, GS-NL, inv.nr. 2740, commandant IIB Van

---

den Berge aan hoofd sectie G.5 GS, directeur Infanterie KL en de commandanten van het 1^e, 2^e, en 3^e Oefencentrum, 'tactische gevechtsopleiding', 26 september 1947 en 15 oktober 1947; NA, GS-NL, inv.nr. 2740, directeur Infanterie KL Dulfer aan opleidingscommandanten, 'tactische gevechtsopleiding', 12 november 1947, 1; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 61, 65; *VPTL* (1929) 66; BRO, VS 16, KL, OA 73, 5, 7, 22, 30, 32; BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden* deel 1, 28; Officieele mededeelingen van het Kon. Nederlandsch-Indische Leger, 'gevechtsrapport van de actie op 7 en 8 mei van de 1^e compagnie van het XIIIe bat. Inf.', *Militaire Spectator* 116:12 (1947) 694-695; Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 101.

⁴⁷ NA, IIB, inv.nr. 19, Mahler aan commandant IBvI, 17 mei 1949, 1-2; BRO, VS 16, KL, OA 73, 40-41; 47-48; BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden* deel 1, 29-30; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 61. Van Arcken omschreef hier een sweepactie als 'een actie, waarbij in breed front (verspreide linieformatie) wordt opgerukt. Als regel volgt achter deze frontgroep (sweep-ploeg) een afdeling als reserve tevens doorzoekingsgroep'. De 1^e groep moest de vijand voor zich uit jagen (richting de afsluitingsgroep) en het terrein 'vluchtig' controleren. De reserve ten slotte 'biedt steun waar nodig en doorzoekt het terrein grondig'.

⁴⁸ BRO, VS 27, KNIL/KL, *Aanwijzingen optreden* deel 1, 5-7, 35-39 (citaat op p. 39).

⁴⁹ NA, SNI, inv.nr. 462, rapport Le Fèvre de Montigny, 7; BRO, VS 34, KL, Voorlopig Voorschrift nr. 1502 *Toepassing van vuurkracht* (vastgesteld 25 oktober 1947) 3-4, 20; NA, IIB, inv.nr. 20, KL, TC 14, 8; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 36 (citaat aldaar); Heshusius, 'Het gebruik van tanks', deel 4, 715-728, 725; BRO, VS 34, deel 6, 36.

⁵⁰ BRO, VS 16, KL, OA 73, 40 (citaat doorzoeking aldaar); BRO, VS, Voorlopig Voorschrift KL nr. 1524, 22 (citaat schieten om te doden aldaar). Vergelijk: BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 6.

⁵¹ B.M.P. Griethuysen, 'Hoofdstuk III. Landstrijdkrachten. Tactiek - Tactiek der Infanterie', *Wetenschappelijke jaarberichten KVBK* (1948) 32-40, 37 (citaat over de opleiding aldaar); BRO, VS 16, KL, OA 73, 8.

⁵² BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 50, 42-45, 52, 53.

⁵³ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 12, 3; NA, SNI, inv.nr. 2473, DCO, 'Aanwijzingen omtrent het optreden van de artillerie tegen de inheemse vijand', september 1947, 2 (citaat vernietiging aldaar, onderstreping in origineel); BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 5 (citaat Van Arcken aldaar).

⁵⁴ NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 12; NA, SNI, inv.nr. 2473, DCO, 'Aanwijzingen omtrent het optreden van de artillerie tegen de inheemse vijand', september 1947; BRO, VS 34, SROI Bandoeng, stencil tactiek deel 6, 43, 50 (citaat beslissend resultaat op p. 43, citaat moderne tactiek op p. 50); W.A. Schouten en H.B. Evers, 'Het gebruik van de artillerie, ingedeeld bij de V-Brigade gedurende en na de politionele actie', *Militaire Spectator* 118:4 (april 1949) 225-236.

⁵⁵ NA, SNI, inv.nr. 551, jaarverslag DCO 1945-1948, 23-23c, 214; NA, SNI, inv.nr. 3124, eskadronscommandant kapitein KNIL K.B.A. Blom, concepttekst lezing, augustus 1948; NA, IIB, inv.nr. 16 KL, TA 9, voorwoord en 1 (vergelijk: NA, IIB, inv.nr. 16, KL, TA 5, 3); BRO, VS 34, stencil tactiek deel 6, 58, 60, 67; C.A. Heshusius, 'Het gebruik van tanks in Ned. Indië', deel 2, *Militaire Spectator* 116:10 (1947) 557-558, 565, 567, 568 (citaat op p. 557-558); Heshusius, "'Tank", partner der Infanterie', 152-169.

⁵⁶ Limpach, *De brandende kampongs*, 61; De Moor, 'Colonial warfare', 104; De Moor, *Westerling's oorlog*, 57-58; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 132-134.

⁵⁷ W.J.K. Baay, 'Inleiding', in: Z.N., *Oost-Java*, 8-9.

⁵⁸ G.F. van der Lee, *Zinvol geweld? 17 november 1947 – 4 november 1950* (z.p. 2012) 14.

Hoofdstuk 6

¹ T.B. Simatupang, *Het laatste jaar van de Indonesische vrijheidsstrijd 1948-1949* (Kampen 1985) 25. Dit betreft de Nederlandse vertaling van het Indonesische origineel (*Laporan dari banaran*) uit 1960. Een Engelse vertaling verscheen in 1972 onder de titel *Report from Banaram: experieces during the people's war*. Groen, *Marsroutes*, 137, 149, 154; De Moor, *Generaal Spoor*, 237-238, 333-335; De Jong, *Avondschoot*, 41-42, 231-249.

² Het mislukken van het Nederlandse politieke beleid en de militaire strategie heeft de nodige aandacht van historici gekregen. De politieke en militaire aanloop naar Operatie Kraai is goed beschreven in de historiografie. Groen, *Marsroutes*, 171, 181-185; Alers, *Om een rode of groene merdeka*, 207-208; Simatupan, *Het laatste jaar*; Schoonoord, *De Mariniersbrigade*; De Moor, *Westerling's oorlog*; Hoffenaar en Schoenmaker, 'Inzet'; Elands, van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 107-120.

³ De Moor, *Generaal Spoor*, 342-343, 349.

⁴ Groen *Marsroutes*, 232-236; De Moor, *Generaal Spoor*, 365.

⁵ Groen, *Marsroutes*, 230-231.

⁶ Groen, *Marsroutes*, 286, 289-290 (citaat op p. 290). Vergelijk Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 148-152, 170-171.

⁷ Beckett, *Modern insurgencies*, vii-viii, 81-82, 109-110; Shy en Collier, 'Revolutionary war', 829-830, 832, 835, 837, 838, 845-846, 852, 857-860.

⁸ NA, SNI, inv.nr. 670, Kabinet van de Legercommandant, 'systeem van beveiliging in onrustige gebieden op Java en Sumatra', 31 januari 1949, 2-7 (citaat op p. 4). Een betere uitleg van de methode is te vinden in: NA, SNI, inv.nr. 1300, reactie van TtTC Midden-Java op Spoor's 'systeem van beveiliging', 5 februari 1949, 2; Groen, *Marsroutes*, 285.

⁹ NA, SNI, inv.nr. 670, Kabinet van de Legercommandant, 'systeem van beveiliging in onrustige gebieden op Java en Sumatra', 31 januari 1949, 7 (citaat aldaar); NA, SNI, inv.nr. 1300, reacties op Spoor's 'systeem van beveiliging' van TtTC Midden-Java (5 februari 1949), TtTC Oost-Java (28 februari 1949), TtTC West-Java (26 februari 1949), TtTC Zuid-Sumatra (1 maart 1949) en TtTC Midden-Sumatra (18 maart 1949).

¹⁰ NA, SNI, inv.nr. 1300, reactie van TtTC Zuid-Sumatra op Spoor's 'systeem van beveiliging', 1 maart 1949, 2-3; NA, SNI, inv.nr. 1300, reactie van TtTC Midden-Sumatra op Spoor's 'systeem van beveiliging', 18 maart 1949, 1.

¹¹ NA, SNI, inv.nr. 1300, reactie van TtTC Midden-Sumatra op Spoor's 'systeem van beveiliging', 18 maart 1949, 1, 2 (citaat aldaar), vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 2260, commandant T-Brigade, wekelijks veiligheidsrapport nr. 2, 19 januari-10 februari 1949, 4; Groen, *Marsroutes*, 216-217.

¹² Groen, *Marsroutes*, 249-251, bijlage 7. Optelsom van de daar gegeven cijfers.

¹³ De Moor, *Generaal Spoor*, 339-340; NA, SNI, inv.nr. 670, Kabinet van de Legercommandant, 'systeem van beveiliging in onrustige gebieden op Java en Sumatra', 31 januari 1949, 4.

¹⁴ NA, SNI, inv.nr. 670, Kabinet van de legercommandant, 'systeem van beveiliging in onrustige gebieden op Java en Sumatra', 31 januari 1949, 3, 4. De Moor, *Generaal Spoor*, 360-361.

-
- ¹⁵ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé bespreking op 2 mei 1949 van commandant A-divisie met de brigadecommandanten, 7-8 (citatoren op p. 7); NA, SNI, inv.nr. 1300, TtTC Oost-Java aan korpscommandanten, 'beveiligingsplan', 30 april 1949, 1 & 'instructie voor (sub-)vakcommandanten' & 'instructies voor militaire detachementscommandanten'. Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 732, commandant 4^e Infanterie Brigade, 'Pacificatieschema', 1 juli 1949, 1.
- ¹⁶ NA, SNI, inv.nr. 2260, commandant T-Brigade, nr. 879/OP 4/Geheim [zonder titel], 17 februari 1949, 1-3 (citaat op p. 1 en 2). De vernietiging van voedselvoorraden en meer was in de reeks oorlogen om Atjeh eind negentiende en begin twintigste eeuw een veelgebruikte methode. Emmanuel Kreike, 'Genocide in the kampongs? Dutch Nineteenth-Century colonial warfare in Aceh, Sumatra', *Journal of Genocide Research*, 14:2-3 (2012) 297-315.
- ¹⁷ NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, 'De Guerilla en haar bestrijding', 26 maart 1949, 4. Het memorandum werd naar het commando van de V-Brigade gestuurd, waar het 4 mei weer werd doorgestuurd naar de staf van de B-Divisie. Halverwege mei belandde het bij de Generale Staf. Het is niet duidelijk in hoeverre dit stuk is besproken en verder verspreid.
- ¹⁸ NA, SNI, inv.nr. 723, nota van Buurman van Vreeden aan Spoor inzake 'definiëring bezette gebieden Java-Sumatra', 17 mei 1949, 1 (citaat aldaar); De Moor, *Generaal Spoor*, 362-363.
- ¹⁹ NA, SNI, inv.nr. 731, Hoofdkwartier Militaire Luchtvaart (HK-ML), publicatie nr. 127.5, 'Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar', 6 juli 1949, 11. Het commentaar van Van Aarem is van 2 april 1949. Groen, *Marsroutes*, 218-219.
- ²⁰ NA, SNI, inv.nr. 723, nota van Buurman van Vreeden aan Spoor inzake 'definiëring bezette gebieden Java-Sumatra', 17 mei 1949; Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 171, 175; Crouch, *The army and politics in Indonesia*, 26-27; De Moor, *Generaal Spoor*, 352-353; De Jong, *Avondschoot*, 297-298; Oostindie, *Soldaat*, 89-90; Limpach, *De brandende kampongs*, 512-513.
- ²¹ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, 'Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar', 6 juli 1949, 2 (citaat Deibel aldaar); NA, SNI, inv.nr. 2322, beknopte geschiedenis van het 8ste Regiment Veld Artillerie, 3 (citaat 8 RVA aldaar); Z.N., *Oost-Java*, 29; Groen, *Marsroutes*, 226-229.
- ²² Deze getallen zijn een optelling van de cijfers die Petra Groen geeft. Groen, *Marsroutes*, 252-253, bijlage 8. Berekening gemiddelde: $336/220=1,527$.
- ²³ NA, SNI, inv.nr. 3297, 2-12 RVA, verslagen over het eerste en tweede kwartaal 1949.
- ²⁴ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé bespreking op 2 mei 1949 van commandant A-Divisie met de brigadecommandanten, 10; NA, SNI, inv.nr. 1300, TtTC Oost-Java aan korpscommandanten, 'veiligstelling O-J', 17 maart 1949 & 'beveiligingsplan', 30 april 1949 & reactie van TtTC Midden-Java op Spoors 'systeem van beveiliging', 5 februari 1949, 2; NA, SNI, inv.nr. 3356, KNIL Inf. IV, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949.
- ²⁵ NA, SNI, inv.nr. 1300, TtTC Oost-Java aan korpscommandanten, 'veiligstelling O-J', 17 maart 1949, en TtTC Oost-Java aan korpscommandanten, 'beveiligingsplan', 30 april 1949; NIMH, DNI, inv.nr. 954, staf 2e Inf. Brig. Groep, 'samenwerking militairen en politie', 21 mei 1949, met bijlagen.
- ²⁶ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé besprekingen van commandant A-Divisie met de brigadecommandanten op 4 april 1949, 2 & op 2 mei 1949, 6; NA, SNI, inv.nr. 732, commandant 4e Infanteriebrigade, Brigadeorder 144 'Meerdaagse patrouillegang', 18 april 1949; NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, 'De Guerilla en haar bestrijding', 26 maart 1949, 4 (citaat aldaar); NA, SNI, inv.nr. 3096, V-Brigade, nota tactische situatie, eind juni of begin juli

---

1949, 4-6; NA, SNI, inv.nr. 3356, KNIL Inf. IV, korpsgeschiedenis tweede kwartaal 1949; Groen, *Marsroutes*, 216.

²⁷ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé bespreking op 4 april 1949 van de commandant A-divisie met de brigadecommandanten, 2 & resumé bespreking op 2 mei 1949 van commandant A-Divisie met de brigadecommandanten, 2-3; NA, SNI, inv.nr. 3096, V-Brigade, nota tactische situatie, eind juni of begin juli 1949, 1.

²⁸ NA, SNI, inv.nr. 710, notulen bespreking van commandant A-Divisie met de brigadecommandanten van 2 mei 1949, 5-7 (citaat op p. 7); NA, SNI, inv.nr. 3094, staf A-Divisie, ‘Inlichtingen annex behorende bij operatie “schoonschip” 2 maart 1949, ‘Samenvatting algemene situatie’, 2; Groen, *Marsroutes*, 214-215.

²⁹ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, ‘Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar’, 6 juli 1949, 13 (citaten aldaar); NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, ‘De Guerilla en haar bestrijding’, 26 maart 1949, 4. Vermins commentaar is ongedateerd, maar vermoedelijk opgesteld tussen begin april en begin juli 1949.

³⁰ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, ‘Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar’, 6 juli 1949, 3 (citaat Deibel); NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, ‘De Guerilla en haar bestrijding’, 26 maart 1949, 4; NA, SNI, inv.nr. 3096, V-Brigade, nota tactische situatie, eind juni of begin juli 1949, 6, en notulen bespreking tactische situatie V-Brigade, 7 juli 1949; De Moor, *Westerling’s oorlog*, 541.

³¹ Voor de Nederlandse verliescijfers: Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*, 165. Voor de Indonesische verliescijfers: NA, SNI, inv.nrs. 687, 1093, 1101, 1124, 1129, 1135, 1141, 1146, 1149, 1154, 1160, 1167, 1181; NA, Alg. sec. Ned.-Indië, 3645-3647. Voor een bespreking van deze niet onproblematische bronnen: Harinck, Van Hoorn en Lutikhuis, ‘Wie telt de Indonesische doden?’ Voor *Soldaat in Indonesië*: <http://www.kitlv.nl/wp-content/uploads/2015/10/DMOI-Grafieken-29102015.pdf>. Van 11 oktober 1945-15 augustus 1949 was 1.405 dagen (1948 was een schrikkeljaar), van 11 oktober 1945-18 december 1948 1.178 dagen en van 19 december 1948-15 augustus 1949 240 dagen.

³¹ Van 29 september 1945 tot en met 30 november 1946 was 428 dagen.

³² Voor de absolute verliescijfers: McMillen, *The British occupation*, 73.

³³ Voor 1947 uitgaande van 153 dagen: 1 augustus t/m 31 december 1947. Voor 1949 uitgaande van 227 dagen: 1 januari t/m 15 augustus 1949. NA, SNI, inv.nrs. 1739, 1740, 1741, overzichten Hoofdkwartier ML-KNIL. Voor KNIL inf. I: NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, ‘De Guerilla en haar bestrijding’, 26 maart 1949, 4; NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, verslag eerste kwartaal 1949; verslag tweede kwartaal 1949.

³⁴ NA, SNI, korpsgeschiedenissen, oorlogsdagboeken en actieverslagen in de inv.nrs. 139, 163, 180, 547, 604, 692, 2259, 2260, 2261, 2276, 2277, 2322, 2976, 3023, 3134, 3288-3300, 3375.

³⁵ In aanvulling van de bij noot 39, hoofdstuk 4 genoemde inv.nrs. Uit NA, SNI, is voor deze tabel ook nog gebruikgemaakt van de volgende archiefstukken: 4 AVA KNIL: inv.nr. 3376; 41 RVA: inv.nr. 3299; 42 RVA: inv.nr. 3300. N.B.: 5 en 6 AVA KNIL, en 1-3 43 RVA KL ontbreken daar zij pas na de wapenstilstand respectievelijk zijn opgericht of aangekomen. Van de artillerie van de Mariniersbrigade werden geen bruikbare overzichten gevonden.

³⁶ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé bespreking op 21 maart 1949 van de commandant A-Divisie met de brigadecommandanten, 1; notulen bespreking commandant A-Divisie met vakcommandanten op 1 juni 1949, 2. Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 2260, commandant T-Brigade, bevel voor de zuivering van het gebied z. van Djocja,

---

29 december 1948; NA, SNI, inv.nr. 3096, V-Brigade, nota tactische situatie, eind juni of begin juli 1949, 6; NA, SNI, inv.nr. 2260, commandant W-Brigade, order nr. 41, 18 juni 1949.

³⁷ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing*; Elands, Van Gils en Schoenmaker, *De geschiedenis*, 77-78. Vergelijk: BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949*, deel 2, 21.

³⁸ BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949*, deel 2, 30; Corbeij en Vroemen, *Vijf-zes*, 210; Anton P. de Graaff, *Indië blijft onze denkwereld. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2007) 52; Bijkerk, Elands en Kornaat, *Oorlogen*, 73.

³⁹ J. de Golde, *Mijn leven. Autobiografie* (z.p. 2000) 98. Het incident dat de ommekeer veroorzaakte is hoogstwaarschijnlijk de dood van zes militairen in een hinderlaag bij Moentilan op 23 december 1948. NA, SNI, inv.nr. 2978, 5 RS, verslag over het eerste kwartaal 1949, 1, 2. Het verslag loopt van 18 december 1948 tot en met 31 maart 1949.

⁴⁰ NA, SNI, inv.nr. 2978, de driemaandelijke korpsgeschiedenissen van 5 RS van 1948 en 1949. Voor de totale sterkte wordt hier uitgegaan van 800 tot 700 man.

⁴¹ NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, 'De Guerilla en haar bestrijding', 26 maart 1949, 4.

⁴² 6851 geweren en karabijnen, 981 pistoolmitrailleurs en 2370 pistolen en karabijnen. Groen, *Marsroutes*, 256-257, bijlage 10; 264, bijlage 16.

⁴³ NA, SNI, inv.nr. 2318, dagboek 3-RS, 33-40; NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, verslag over het eerste kwartaal 1949 en verslag over het tweede kwartaal 1949. De getallen zijn de optelsommen van de vijandelijke verliescijfers in deze verslagen. De cijfers zijn in sommige gevallen schattingen, en in enkele gevallen ook inclusief slachtoffers van ondersteunde luchtaanval over artilleriebeschieting of als gevolg van een gecombineerde actie met een andere eenheid, maar doorgaans betreft het alleen het gevolg van acties van de militairen van deze eenheden (D-Compagnie, 402 BI was tijdelijk aan KNIL Inf.f I toegevoegd in deze periode). Er kan sprake zijn van overreportage, maar er zijn ook verschillende acties waarbij het aantal vijandelijke slachtoffers als 'onbekend' wordt aangegeven.

⁴⁴ Groen, *Marsroutes*, 192.

⁴⁵ Groen, *Marsroutes*, 214, De Moor, *Generaal Spoor*, 257-258.

⁴⁶ NA, SNI, inv.nr. 2260, TrTC Midden-Java, IVG, verzamelrapport veiligheidsgroep I, 5 februari 1949 (in dit rapport wordt de order van legercommandant (KAB/202/1964) van 27 januari 1949 geciteerd); Peter Keppy, *Sporen van vernieling. Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië 1940-1957* (Amsterdam 2006) 78, 80-82, 94-97.

⁴⁷ NA, SNI, inv.nr. 804, KNIL Inf. I, 'De Guerilla en haar bestrijding', 26 maart 1949, 3; NA, SNI, inv.nr. 2260, T-Brigade, IVG, wekelijks veiligheidsrapport nr. 14, 8 t/m 14 mei 1949, 1-2; NA, GS-NL, inv.nr. 2676, nota van het hoofd van sectie G5 inzake het moreel van de Nederlandse troepen in Indonesië, mei, 1949; NA, SNI, inv.nr. 3096, V-Brigade, nota tactische situatie, eind juni of begin juli 1949, 3. Vergelijk: NA, SNI, inv.nr. 3294, 2-2 RVA, korpsgeschiedenis tweede kwartaal 1949; NA, SNI, inv.nr. 3296, 1-12 RVA, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949; BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949*, deel 2, 30.

⁴⁸ Z.N., *Oost-Java*, 75-84 (citaat op p. 82).

⁴⁹ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé bespreking op 16 mei 1949 van commandant A-Divisie met de brigadecommandanten, 1 & notulen bespreking commandant A-Divisie met vakcommandanten op 1 juni 1949, 5 & notulen bespreking commandant A-Divisie met vakcommandanten, 20 juli 1949, 1; NA, SNI, inv.nr. 3096,

---

commandant V-Brigade aan commandant B-Divisie, begeleidend schrijven bij nota tactische situatie, 9 juli 1949; NA, SNI, inv.nr. 3289, 4 AVA, maandverslagen april en mei 1949.

⁵⁰ Smits, *Nou, tabee dan*, 35 (citaat aldaar); Limpach, *De brandende kampongs*, 731.

⁵¹ Anton P. de Graaff, *Indonesië als eindstation. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2005) 30.

⁵² NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML publicatie nr. 127.5, 'Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar', 6 juli 1949, 14 (citaat aldaar).

⁵³ NA, SNI, korpsgeschiedenissen, oorlogsdagboeken en actieverslagen in de inv.nrs. 139, 163, 180, 547, 604, 692, 2259, 2260, 2261, 2276, 2277, 2322, 2976, 3023, 3134, 3288-3300, 3375. Voor de genoemde voorbeelden: inv.nr. 2260, '2-2 RVA Drie jaar van Huis' uit de *Locomotief* van 8 oktober 1949; NA, SNI, inv.nr. 2277, 3-6 RVA, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949 (citaat aldaar); inv.nr. 2322, oorlogsdagboek 8 RVA, 27,28, 29, 31 en 32; inv.nr. 3294, 2-2 AVA, korpsgeschiedenis tweede kwartaal 1949; NA, SNI, inv.nr. 3296, 1-12 RVA, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949.

⁵⁴ NA, SNI, inv.nr. 2260, commandant T-Brigade, 'Bevel nopens optreden eigen troepen miv 9 mei 1949', 9 mei 1949; NA, SNI, inv.nr. 2262, 3-2 RVA, oorlogsdagboek, januari 1949; NA, SNI, inv.nr. 3292, 8 AVA, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949; Z.N., *Oost-Java*, 75 (citaat aldaar); Corbeij en Vroemen, *Vijf-zes*, 210.

⁵⁵ NA, SNI, inv.nr. 3353, KNIL Inf. I, verslagen eerste en tweede kwartaal 1949.

⁵⁶ NA, SNI, inv.nr. 710, resumé bespreking op 21 maart 1949 van commandant A-Divisie met de brigadecommandanten, 2 (citaat aldaar); NA, SNI, inv.nr. 3096, V-Brigade, nota tactische situatie, eind juni of begin juli 1949, 3, 6; Groen, *Marsroutes*, 212-213.

⁵⁷ NA, SNI, inv.nr. 3296, 1-12 RVA, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949.

⁵⁸ NA, SNI, inv.nr. 2277, 3-6 RVA, korpsgeschiedenis eerste kwartaal 1949 (citaat aldaar); NA, SNI, korpsgeschiedenissen, oorlogsdagboeken en actieverslagen in de inv.nrs. 139, 163, 180, 547, 604, 692, 2259, 2260, 2261, 2276, 2277, 2322, 2976, 3023, 3134, 3288-3300, 3375.

Hoofdstuk 7

¹ NA, SNI, inv.nr. 3289, 4 AVA, maandverslag april 1949.

² NA, SNI, inv.nr. 3356, KNIL Inf. IV, korpsgeschiedenis tweede kwartaal 1949.

³ NA, IIB, inv.nr. 19, Mahler aan commandant I.B.v.I inzake 'Indische gevechtsopleiding', 20 maart 1949. Eddy Mahler, geboren 4 december 1920 te Makassar als zoon van de eerste luitenant KNIL Emile Mahler. In oktober 1946 benoemd tot tweede luitenant, voor het einde van 1947 tot eerste luitenant. In mei 1948 met ziekteverlof naar Nederland gestuurd, waar bij begin 1949 bij het IIB aan de slag ging. Na de opheffing van het KNIL naar de KL overgegaan. NA, Stamboeken militairen KNIL, inv.nr.35, f. 9006. Mahler schreef op latere leeftijd ook zijn memoires: *De Witte Karbouw*. Hierin komt deze discussie echter niet voor.

⁴ NA, IIB, inv.nr. 19, afschrift Van der Meer aan Mahler, 29 maart 1949. Petrus Hendricus van der Meer, geboren 1 december 1899 te Delft. In dienst gekomen in 1916 bij de landmacht, in 1923 overgegaan naar het KNIL als 2e luitenant. Verzocht in 1947 tevergeefs op termijn de Koloniale reserve in Nijmegen te mogen leiden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zat Van der Meer in krijgsgevangenschap. In januari 1946 werd hij bevorderd tot majoor, in juli datzelfde jaar tot luitenant-kolonel. Eind mei 1947 kwam hij met ziekteverlof naar Nederland, om vervolgens per maart 1948 bij het IIB aan de slag te gaan. In januari 1949 volgde hij luitenant-

---

kolonel KNIL Van den Berge op als commandant van het IIB, inmiddels IBVI genoemd. NA, Stamboeken officieren KL/KNIL, inv.nr. 687, f. 108; NA, Stamboeken militairen KNIL, inv.nr. 29, f. 7439

⁵ NA, IIB, inv.nr. 19, Mahler aan Van der Meer, 17 mei 1949, 1-9.

⁶ NA, IIB, inv.nr. 19, Van Ham, 'casueel commentaar op het rapport van luitenant Mahler', 14 juni 1949, 1-3. Hendrik Roelof van Ham, geboren 20 januari 1915 te Pekalongan. Trad in september 1933 toe tot het KNIL als cadet-infanterie bij de KMA. Tijdens de Tweede Wereldoorlog in Japanse krijgsgevangenschap. Na de bevrijding ingedeeld bij de militaire politie te Singapore, en later gestationeerd op de Riouwarchipel. Had als kapitein een staffunctie bij het aldaar gelegerde KNIL inf. VIII. IN september 1947 met ziekteverlof naar Nederland. Vanaf maart 1948 gedetacheerd bij het IIB. Na de opheffing van het KNIL overgegaan naar de KL. NA, Stamboeken officieren KL/KNIL, inv. nr. 689, f. 146; NA, Stamboeken militairen KNIL) inv.nr. 33, f. 8296.

⁷ NA, IIB, inv.nr. 19, Van Ham, 'casueel commentaar op het rapport van luitenant Mahler', 14 juni 1949, 1 (citaat aldaar). Correspondentie over deze zaak is te vinden in: NA, IIB, inv.nr 8. In de verzameling ontvangen overzichten (NA, IIB, inv.nr. 17) zijn de laatste die van september 1948, december 1948 en maart 1949. Het lijkt er dus op dat het IBvI inderdaad niet meer op deze wijze op de hoogte werd gehouden. C. Veenendaal maakt in zijn artikel 'De gevechtsopleiding Indonesië in de praktijk', *Militaire Spectator* 119 (1950) 94-106 overigens geen melding van dit probleem.

⁸ BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949* [twee delen].

⁹ BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949*, deel 2, 66-70.

¹⁰ Idem, deel 2, 21, 43, 45, 47, 49-51, 57, 83 (citaat op p. 21).

¹¹ Idem, deel 1, 6, 7, 11, 15, 23, 24 en deel 2, 44-45.

¹² Idem, deel 2, 13, 16-19, 38-42. Zie ook de discussie over deze thema's in hoofdstuk 5.

¹³ Idem, deel 1, 1-4 (citaat op p. 1).

¹⁴ Zie hoofdstuk 5. *Gevechtshandleiding Indonesië* verwees ook expliciet naar Van Arckens stencil tactiek deel 7, 'De inlichtings- en veiligheidsdienst'. NA, SNI, inv.nr. 314, TtTC Midden-Java, Vademecum, 1949, 9-11.

¹⁵ BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949*, deel 1, 5, 7, 27-28, 31, 39 (citaat op p. 31).

¹⁶ Idem, deel 1, 39-42 (citaat op p. 39-40).

¹⁷ Idem, deel 1, 7; deel 2, 25, 30-31, 38, 43, 47, 54, 65-66. Citaat op p. 30, kapitale belettering als in origineel.

¹⁸ Idem, deel 2, 44-45, 47 (citaat op p. 45).

¹⁹ Idem, deel 2, 44-45, 47 (citaat op p. 47).

²⁰ Idem, deel 2, 1, 6, 21, 26 (citaat op p. 21).

²¹ Idem, deel 1, 7, 9; deel 2, 62a, 70.

²² Idem, deel 1, 22; deel 2, 25, 53-64, 67 (citaat op p. 67)

²³ Idem, deel 2, 21, 31, 34, 37, 49, 57, 61-63.

²⁴ August Gerard Deibel (1915-1951) was eerst squadroncommandant, nam deel aan een dienstreis naar Frans-Indochina en werd per 15 november 1948 regionaal officier Luchtvaartzaken bij het Luchtmacht-commando op Sumatra. Zijn interesse voor de samenwerking tussen luchtmacht en grondtroepen leidde ertoe dat hij samen met vijf andere vliegeniers in 1949 aan de School Opleiding Parachutisten een cursus volgde en zijn parawings behaalde. Ward, *De Militaire Luchtvaart*, 145, 146, 181, 184; *Het Dagblad te Batavia*, 17 april 1947, 1, 'M.L.-missie naar Indochina'; *Het Dagblad te Batavia*, 19 augustus 1948, 2, 'onderscheidingen'.

---

²⁵ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, *Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar*, 6 juli 1949, 2. De datum die bij het discussiestuk van Deibel wordt gegeven is 16 februari 1949.

²⁶ Idem, 2-4. De datum bij het discussiestuk van Deibel is 16 februari 1949. De Moor, *Westerling's oorlog*, 58, 526.

²⁷ - Meyer en Reemer worden in hoofdstuk 2 geïntroduceerd. Reemer was vanaf het begin betrokken geweest bij het DCO en de vorming van de Speciale tTroepen in het bijzonder. De Moor noemt het DST/KST dan ook Reemers 'oogappel'. Hij was van het oude KNIL-stempel. De Moor, *Westerling's oorlog*, 78-79, 169-170, 274. - Cox had aan de wieg van de paracompanie gestaan. In de eerste helft van 1947 voerde hij het commando over 20 squadron (transport, o.a. van de para's) en vanaf 5 februari 1948 over het opleidingscommando van ML. Deze functie weerhield hem er niet van tijdens operatie 'Kraai' met de 1e paracompanie boven Djokja te springen, een actie die hij ook had helpen plannen. Cox was van de discipline. Na de landing bij Djokjakarta overwoog hij ter plekke het standrecht in te voeren voor zijn eigen mannen om aan hun plunderen een einde te maken. Ward, *De Militaire Luchtvaart*, 129, 146, 210, 309; De Moor, *Westerling's oorlog*, 201; Limpach, *De brandende kampongs*, 425.

- Borghouts was tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Verenigd Koninkrijk opgeleid als parachutist en had een zeer actieve rol in het verzet gespeeld. In Indië was hij tot zijn aanstelling als commandant van de Speciale Troepen op 28 maart 1949 verbindingsofficier en later hoofd van de Dienst Leger Contacten geweest. De Moor, *Westerling's oorlog*, 354; De Moor, *Generaal Spoor*, 189.

- Van Aarem (1909-?): NA, SO-KNIL, inv. nr. 689, f. 86.

- Vermin was in het voorjaar van 1947 in ieder geval in Nederland: *Het Dagblad te Batavia*, 11 maart 1947, 2, 'contactavond in Maastricht'. Helaas is er weinig over Vermin te vinden.

- Dornseiff: NA, SO-KNIL, inv. nr. 689, f. 204.

- Wartena: Ward, *De Militaire Luchtvaart*, 108-109, 121.

²⁸ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.6, *Luchtmarechaussee: verder commentaar*, 30 november 1949, 1.

²⁹ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, *Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar*, 6 juli 1949, 7.

³⁰ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, *Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar*, 6 juli 1949, 8. Het commentaar van Reemer was van 16 mei 1949. De Moor, *Westerling's oorlog*, 172.

³¹ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.6, *Luchtmarechaussee: verder commentaar*, 30 november 1949, 2, 3; De Moor, *Westerling's oorlog*, 354, 376, 529.

³² NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, *Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar*, 6 juli 1949, 9-10. Het commentaar van Cox was van 28 maart 1949.

³³ NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.5, *Luchtmarechaussee: voorstel en commentaar*, 6 juli 1949, 5, 11-12 (Van Aarem, zijn commentaar dateert van 12 april 1949), 14 (Vermin, zijn commentaar is ongedateerd, maar vermoedelijk opgesteld tussen begin april en begin juli 1949); NA, SNI, inv.nr. 731, HK-ML, publicatie nr. 127.6, *Luchtmarechaussee: verder commentaar*, 30 november 1949, 'de helioper in dienst bij het Amerikaanse korps mariniers'; Black, *Avoiding Armageddon*, 47-48, 50-53, 55.

³⁴ Veenendaal, 'De gevechtsopleiding', 94.

Conclusie en slotbeschouwing

¹ Lynn, *Battle*, xx, 360-361.

² Heshusius redeneert de hele discrepantie weg op basis van dit punt. C.A. Heshusius, “‘Bersiap’ en het militair gebeuren, gezien vanuit Nederlands perspectief 1945-1949”, in: De vereniging Centrale van Samenwerkende Indische Organisaties (CENSIO), *Oorlog en verzet in Nederlandsch-Indië 1941-1949 en de voorlichting aan de na-oorlogse generaties* (Amsterdam 1989) 29-53, 38-39.

³ Voor goede vergelijkingen inzake de behandelde dekolonisatieoorlogen: Martin Shipway, *Decolonization and its impact. A comparative approach to the end of the colonial empires* (Malden MA/Oxford 2008); Thomas en Curless, *Decolonization*; Dwyer en Nettlebeck, *Violence*; Beckett, *Modern insurgencies*.

⁴ Beatrice Heuser en Jeannie Johnson, ‘Introduction. National styles and strategic culture’, in: Heuser en Samir, *Insurgencies*, 1-22, 1, 17-18, 21.

⁵ Ronald Chalmers Hood, ‘Bitter victory. French military effectiveness in the Second World War’, in: Allan R. Millet en Williamson Murray, *Military effectiveness*, deel 3: *The Second World War* (Boston MA 1990) 221-255, 245, 247; Douglas Porch, ‘French imperial warfare’, in: Marston en Malkasian, *Counterinsurgency in modern warfare*, 81, 83, 86; Hubert Tourret, ‘L’évolution de la tactique du corps expéditionnaire français en Extrême-Orient’, in: Maurice Vaïsse (red.), *L’armée française dans la guerre d’Indochine (1946-1954): adaptation ou inadaptation?* (Parijs 2000) 173-188, 176; Kevin Boylan en Luc Olivier, *Valley of the Shadow. The siege of Dien Bien Phu* (Oxford 2018) 62-63, 68; Birtle, *US Army*, 68; Scales jr., *Firepower*, 25-26, 34-35, 39, 41, 52; Goscha, ‘casualties’, 88-89; Jacques Frémeaux en Bruno C. Reis, ‘French counterinsurgency in the era of the Algerian wars, 1830–1962’, in: Heuser en Samir, *Insurgencies*, 47-74, 57-61; V.J. Croizat, *A translation from the French. Lessons from the Indo-China War*, deel 2 (Santa Monica CA 1967) 61-62, 64, 71, 74, 78, 91-93, 95-99, 102, 223. Deze laatste bron is de Engelse vertaling van een intern reflectiedocument van de Franse strijdkrachten inzake de tactische ervaringen in Indochina. Een Nederlands equivalent voor Indonesië bestaat niet.

⁶ Clayton, *The wars*, 83, 85-86; Trochon, *L’insurrection*, 49, 70-73; Fremigacci, ‘La vérité’, 36-43.

⁷ Christopher Griffin, ‘Major combat operations and counterinsurgency warfare. Plan Challe in Algeria, 1959-1960’, *Security Studies* 19:3 (2010) 575-579, 588; François-Marie Gougeon, ‘The Challe Plan. Vain yet indispensable victory’, *Small Wars & Insurgencies* 16:3 (2006) 293-316; McCutcheon, ‘Breaking the camel’s back’, 205-254, 206; Philippe Francois, ‘Waging counterinsurgency in Algeria – a French point of view’, *Military Review* 9-10 (2008) 56; Norbert Jung, ‘L’artillerie dans la lutte contre-insurrectionnelle en Algérie (1954-1962)’, *Stratégique* 93-96:1-4 (2009) 414, 417, 419; Charles-Robert Ageron, ‘Les pertes humaines de la guerre d’Algérie’, *Genèse de l’Algérie algérienne* (2005) 655-662; Frémeaux en Reis, ‘French counterinsurgency’, 61-66.

⁸ Richard Stubbs, ‘From search and destroy to hearts and minds. The evolution of British strategy in Malaya 1948-1960’, in: Marston en Malkasian, *Counterinsurgency in modern war*, 102-118, 103; Karl Hack, ‘The Malayan emergency as counter-insurgency paradigm’, *Journal of Strategic Studies* 32:33 (2009) 383-414, 385.

⁹ David Anderson, *Histories of the hanged. Britain’s dirty war in Kenya and the end of empire* (Londen 2005, paperbackeditie 2006), 4; Daniel Branch, ‘The enemy within. Loyalists and the war against Mau Mau in Kenya’, *Journal of African History* 48 (2007) 291-315, 292; Yannick Veilleux-Lepage en Jan Fedorowicz, ‘The Mau Mau revolt in Kenya, 1952-1956’, in: Fremont-Barnes, *A history of counterinsurgency*, deel 1, 177-204, 190.

---

¹⁰ Croizat, *A translation*, 193; Frémeaux en Reis, 'French counterinsurgency', 62-63, 69, 71.

¹¹ Bayly en Harper, *Forgotten wars*, 150-152, 179-180; Thomas R. Mockaitis, 'The minimum force debate. Contemporary sensibilities meet imperial practice', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 762-780; Lyndall Ryan, 'Martial law in the British Empire', in: Philip Dwyer and Amanda Nettlebeck (red.), *Violence, colonialism and empire in the modern world* (Londen 2018) 93-110, 93-94; Bennet, 'The other side', 645-646.

¹² Robbins, 'The defeat', 112-114, 116-117; Philippe Pottier, 'GCMA/GMI. A French experience in counterinsurgency during the French Indochina War', *Small Wars & Insurgencies* 16:2 (2005) 125-146; Tourret, 'L'évolution', *passim*; Frémeaux en Reis, 'French counterinsurgency', 56-57.

¹³ George Armstrong Kelly, *Lost soldiers. The French army and empire in crisis 1947-1962* (Cambridge MA 1965) 9-11; Frémeaux, 'The French experience', 49, 57-59; Douglas Porch, *Counterinsurgency. Exposing the myths of the new way of war* (Cambridge 2013) 171, 172-175; Robbins, 'The defeat', 112-114, 116-117; Claire Mauss-Copeaux, 'Violences militaires françaises en Algérie, 1954-1962', presentatie bij de 19e *Salon International du Livre d'Alger* (2014, herziene versie juli 2019: <https://histoirecoloniale.net/violences-militaires-francaises-en.html>); Croizat, *A translation*, 83, 94 (citaat aldaar)

¹⁴ Beckett, *Modern insurgencies*, 91; Huw Bennet, 'A very salutary effect': The counter-terror strategy in the early Malayan emergency, June 1948 to December 1949', *Journal of Strategic Studies* 32:3 (2009) 415-444, *passim*; French, 'Nasty not nice', 757-758; Hughes 'A "post-war" war', 268-276; McMillen, *The British occupation*, 69-70; Limpach, *De brandende kampongs*, 238-243.

¹⁵ Porch, 'French Imperial Warfare', 81; Wasinski, 'La volonté de réprimer', 161-165; Shipway, *Decolonization*, 163; Beckett, *Modern insurgencies*, 25, 50-51; Bennet, 'The other side', 658; Grimsley en Rogers, 'Introduction', xv, xvi-xvii, xi; Kitzen, 'Western military culture', 3-6; Porter, *Military Orientalism*, 59-60; Olsson, 'De la pacification colonial', 2-3, 21.

¹⁶ BRO, VS 33, *Gevechtshandleiding Indonesië Anno 1949*, deel 2, 21.

Bronnen- en literatuurlijst

Archieven

Nationaal Archief

2.02.05.02, Archieven van de Raad van Ministers 1823-1990 (RvM)

2.10.14, Archief van de Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde archieven, (1922) 1944-1950 (AS)

2.10.49, Commissariaat Indische Zaken (CIZ)

2.10.50, Archief van het Ministerie van Koloniën, Stamboek militairen KNIL 1815-1949 (SM-KNIL)

2.12.19, Archief van het Ministerie van Defensie, Marinestaf 1945-1948 (MS)

NA, 2.12.56, Archief van het Ministerie van Marine, sinds 1959 van Defensie (Marine) (MvM)

2.13.04, Archief van het Ministerie van Oorlog, Stamboek officieren KL en KNIL (SO-KL-KNIL)

2.13.72, Archief van de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië, 1942-1950 (CZ)

2.13.104, Archief van het Ministerie van Defensie, Staf Depot Nederlands-Indië (SD-NI)

2.13.105, Archief van het Ministerie van Defensie, Missie Opzending Personeel Nederlands-Indië (MOP-NI)

2.13.106, Archief van het Ministerie van Defensie, Indisch Instructie-Bataljon (IIB)

2.13.132, Archief van het Ministerie van Defensie, Archief van de Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1941-1957 (SNI)

2.13.182, Ministerie van Defensie: Legerraad (LR)

2.13.188, Ministerie van Defensie, Kleine Archiefbestanden I (DKA-I)

2.13.196, Ministerie van Defensie, Generale Staf / Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972 (GS-NL)

2.21.036.02, Collectie Buurman van Vreden (BvV)

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

509 Dekolonisatie Nederlands-Indië (DNI)

Museum Bronbeek (BRO)

Collectie voorschriften (VS)

Nationaal Militair Museum (NMM)

Collectie voorschriften (VS)

Universiteitsbibliotheek Leiden / KITLV

Archief IJzereef

Drenths archief (DA)

Verkoopkantoor Fabrieksturf N.V. te Assen en haar directeur

Tresoar. Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum, (Tr)

Verzameling Bataljon Friesland

National Archives UK (NA UK)

Archives of the Foreign Office (FO), 371, Political Departments: General Correspondence from 1906-1966

Archives of the War Office (WO), 172, British and Allied Land Forces, South East Asia: War Diaries, Second World War

WO, 203, South East Asia Command: Military Headquarters Papers, Second World War

Gepubliceerde primaire bronnen

Kranten

Algemeen Handelsblad

De Tijd. Godsdienstig-staatkundig dagblad

De Tribune: soc. dem. Weekblad

de Volkskrant

De Waarheid

Het Dagblad. Uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia

Het Parool

Het Vaderland. Staat- en letterkundig nieuwsblad

Het Volk. Dagblad voor de arbeiderspartij

Nieuwe Rotterdamse Courant

Nieuwsblad van het Zuiden. Dagblad met ochtend- en avond-editie

Trouw

Militaire Spectator 1900-1950

-
- Beaumont, J.A.A., 'Kleine oorlog', *Militaire Spectator* 115 (1946) 423-427.
- Cox, P.A., 'Acties van kleinere eenheden in Nederlands-Indië', *Militaire Spectator* 115 (1946) 414-422.
- Flink, J., 'De guerilla-oorlog in heuvel- en op bergterrein op West-Java', *Militaire Spectator* 117:11 (1948) 671-679.
- Hellot, F., 'La pacification de Madagascar', *Militaire Spectator* (1900) 751-754 [recensie].
- Heshusius, C.A., 'Het gebruik van tanks in Ned. Indië', deel 2, *Militaire Spectator* 116:10 (1947) 557-569.
- Heshusius, C.A., 'Het gebruik van tanks in Ned. Indië', deel 4, *Militaire Spectator* 116:12 (1947) 715-728.
- Heshusius, C.A., "'Tank", partner der infanterie', *Militaire Spectator* 117:3 (1948) 152-169.
- Heshusius, C.A., "'Tank", partner der infanterie II', *Militaire Spectator* 117:9 (1948) 541-551.
- Heuvel, M. van den, 'De L.I.B.'s bestemd voor Nederlandsch-Indië', *Militaire Spectator* 115:6 (1946) 307-315.
- Heuvel, M. van den, 'Het Indisch Instructie-Bataljon', *Militaire Spectator* 115:7 (1946) 379-386.
- Officieele mededeelingen van het Kon. Nederlandsch Indisch Leger, 'De actie van 1-9 RI op 1 October 1946', *Militaire Spectator* 116:2 (1947) 62-69.
- Peters, H.A.J., 'Pantserwagens, vliegtuigen en pantsertreinen bij het beteugelen van woelingen' I, *Militaire Spectator* 102:8 (1934) 338-341.
- Peters, H.A.J., 'Pantserwagens, vliegtuigen en pantsertreinen bij het beteugelen van woelingen' II, *Militaire Spectator* 102:9 (1934) 400-404.
- Schouten, W.A. en H.B. Evers, 'Het gebruik van de Artillerie, ingedeeld bij de V-Brigade gedurende en na de politionele actie', *Militaire Spectator* 118:4 (1949) 225-236.
- Veen, H.J. van, 'Stafdienst van een brigade stafkwartier KNIL', *Militaire Spectator* 117:9 (1948) 534-540.
- Veenendaal, C., 'De gevechtsopleiding Indonesië in de praktijk', *Militaire Spectator* 119 (1950) 94-106, 94.
- Z.N., 'Korpsgeschiedenis van het 1ste Bataljon Infanterie van het KNIL', *Militaire Spectator* 116 (1947) 497-503.
- Z.N., 'Uit de vakpers – maarschalk Lyautey', *Militaire Spectator* (1935) 368.

Overig

Koninklijke Landmacht, *Landoperaties. Doctrinerepublicatie* 3.2 (2014).

Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950, ingeleid door Jan Bank (Den Haag 1995 [1969]).

‘Regeling op de staat van oorlog en de staat van beleg’ van 13 september 1939, *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* 1939, nr. 582.

Gepubliceerde memoires, dagboeken en interviews

Acksen, W.H., *De belevenissen van een reserve-officier in vrede en oorlog. Hoe de militaire dienstplicht mijn burgerleven heeft beïnvloed* (De Bilt 1988).

Alberda, E., *Het trommeltje. Herinneringen 1944-1949*, deel 1 (z.p. 1997).

Ankermans, Ilse, *Bestemming Soerabaja. Een verzwegen verleden in Nederlands-Indië* (Amsterdam 2014).

Anten, John met Jaap Anten, *Birma en Bali. Krijg en krijgsgevangenschap 1942-1947* (onuitgegeven memoires 2012).

Bijkerk, Rien, Martin Elands en Klaas Kornaat (red.), *Oorlogen en vredesmissies. Ervaringen van Nederlandse veteranen 1940-2010* (Amsterdam 2010).

Boer, Cornelis de, *Was het dit wel waard? Getuigenissen van een soldaat in Nederlands-Indië* (z.p. 2009).

Bosma, Ulbe, *Indiëgangsters. Verhalen van Nederlanders die naar Indië trokken* (Amsterdam 2010).

Brendgen, H.J., *Belevenissen van een KNIL-officier in de periode 1942-1950* (z.p. 1980).

Broerse, Jacobus, *Herinneringen van Co Broerse uit de jaren 1939-1950* (z.p. z.d.).

Calmeyer, M.R.H., *Herinneringen. Memoires van een christen, militair en politicus*, ingeleid en bewerkt door J. Hoffenaar (Leiden 1997).

Golde, J. de, *Mijn leven. Autobiografie* (z.p. 2000).

Graaf, M. de (red.), *Geef mij maar de vlakte. Dagboek van Mart van Etten* (z.p. 2018).

Graaff, Anton P. de, *Indonesië als eindstation. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2005).

Graaff, Anton P. de, *Leven in twee werelden. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2007).

Graaff, Anton P. de, *Indië blijft onze denkwereld. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2007).

Graaff, Anton P. de, *Eindelijk erkenning. Met het vergeten leger in Indië* (Franeker 2008).

Helfrich, Conrad E.L., *Memoires van C.E.L. Helfrich*, deel 2: *Glorie en tragedie* (Amsterdam 1950).

Hibma, H., *Indië moet vrij. Mijn bewogen jaren als oorlogsvrijwilliger in Nederlands Oost-Indië* (Menaldum 2006).

Kamp, Jeanette van der (red.), *Geliefde ouders en verdere familie. Brieven van Indiëganger Maarten Schaafsma* (Kampen 2002).

Klijn-Pot, Margo (red.), *KP'er in Zeist en oorlogsvrijwilliger in Nederlands-Indië. Herinneringen uit de jaren 1943–1950 van Kees Klijn* (Arnhem 1997).

Koonen-Vincken, Marlie (red.), *Bijna nog vergeten. Mechelse jongens gingen naar Indië* (Mechelen 2011).

Kuipers, Gerrit en Jan, *Kennemers, Watermannen en Rijstvogels. De tropenjaren van vier broers uit Roelofarendsveen, oorlogsvrijwilligers in Nederlands-Indië, 1946-1948* (z.p. 2015).

Laak, Gerard van de, *Belevenissen van een stormpionier van het 4e Eskadron Pansterwagens* (Hengelo 1994).

Lange, M.A.P. de, *Dienstplichtig tussen macht en onmacht, ofwel notities omtrent eigen en andermans belevenissen 1945-1950* (z.p. 2007).

Lee, G.F. van der, *Zinvol geweld? 17 november 1947 – 4 november 1950* (z.p. 2012).

Lensink, Harrie B.E., *G.B.I. Gezags Bataljon Indië* (z.p. 1987) [3 delen].

Linde, W.J. van der, *Ik wilde soldaat worden. Herinneringen aan Indië en Korea* (Heerhugowaard 2004).

Mahler, E., *De Witte Karbouw. Herinneringen aan een oorlog in de tropen* (Breda 1992).

Manders, A.L., *Nederlands-Indië 1946-1949. Brieven van een Nederlandse soldaat* (Soest 2007).

Nijboer, Ronald, *Tabé Java. Tabé Indië. De koloniale oorlog van mijn opa* (Amsterdam 2017).

Noord, E. van der (red.), *Recht doen. Bataljon Friesland vertelt over Nederlands-Indië 1945-1948* (Grou 2013).

Pijkeren, Gerard van (red.), *Loslaten, dat gaat niet meer. Oorlogsherinneringen van en aan meer dan negentig Ter Aarse Indiëgangers* (Ter Aar 2017).

Pollmann, 'Officieren onder de Indië veteranen zijn geneigd de wandaden van toen op de KNIL-soldaten af te wentelen', *Vrij Nederland* (27 februari 1988).

Puchinger, G., *Is de gereformeerde wereld veranderd?* (Delft 1966) [interviewbundel].

Rossum, G.M. van, *Het vreemde leger* (z.p. 1985).

Schaap, Dick, 'Tivadar Spier en het verschil tussen doden en moorden', *De Opmaat* (1999) 30-35 [interview].

Smits, Noud (red.), *Nou, tabee dan, ik groet je... : wetenswaardigheden van een vijfjarig verblijf in Indië 1945-1949* (Tilburg 2006).

Steenhuis, Menno, *Onhoorbaar groeit de padi. Frontsoldaten in een verloren oorlog: Indonesië 1948-1950* (Groningen 2005).

Suermondt, A.Th., 'Men wil zijn blik verruimen', in: Club van Oud-Indië-gangers Waalwijk e/o., *De herinneringen blijven. Indonesië 1945-1950* (Waalwijk 1991).

Verkuyl, J., *Gedenken en verwachten. Memoires* (Kampen 1983).

Westerling, Raymond, *Mijn memoires* (Antwerpen 1952).

Wolters-van Trigt, Inge en Tom Visser, *Duizend dagen Indië. Het dagboek van Jan van Trigt 1945-1948* (Soesterberg 2007).

Zijlemaker, Ed, *Indisch avontuur van een dienstplichtig soldaat 1945-1950* (Culemborg 2011).

Gedenkboeken

Ansems, H.J., *Een jaar bij de W-Brigade* (z.p. 1947).

Bouman, B., *Succes in een verloren oorlog. Het 6^e Regiment Veldartillerie en zijn Speciale Troepen in de onafhankelijkheidsstrijd van de Republiek Indonesië, 1946-1949* (Nijmegen 2015).

Brett-James, Anthony, *Ball of fire. The Fifth Indian Division in the Second World War* (Aldershot 1951).

Brabänder, W.H. e.a., *Officiersopleidingen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger in Nederlands-Indië, 1936-1950* (Aerdenhout 1990).

Brugman, Pieter (red.), *Naar de Oost. Oorlogsvrijwilligers naar Nederlands Indië 1945-1948. Gedenkboek Veteranen van 1-8 R.I. genaamd Veluwe Bataljon De Haantjes* (Kampen 2000).

Corbeij, J.G.M.H. en P. Vroemen (red.), *Vijf-Zes: hoe het reilde en zeilde* (z.p. 1950).

Dorren, C.J.O., *Onze Mariniersbrigade 1945-1949* (Den Haag 1954).

Groen, Jos (red.), *43 Genievelcompagnie in Nederlands-Indië 1949-1950. 'De sobats van Co Groen'* (z.p. 2010).

Helder, K. (red.), *Tiga doeabelas. Gedenkboek 3-12 R.I.* (Kampen 1951).

Hofwijk, J.W., *Blubber* (Heemstede 1948).

Kam, P. de, *Het reizende bataljon. Herdenkingsboek 8 RS* (z.p. 1996).

Kingma, Taco, *Friesland was hier. De lotgevallen van 1-9-R.I. Bataljon Friesland, 1945-1948* (1948; herziene druk Leeuwarden 1993).

Koninklijke Nederlandse Vereniging 'Ons Leger', *Herinneringsalbum 1^e Infanterie Brigadegroep*, 3 delen (Leiden 1947).

Lapré, S.A. (in samenwerking met A.H. Nasution), *Het Andjing Nica Bataljon (KNIL) in Nederlands-Indië (1945-1950)* (Ermelo, 1987).

Neppelenbroek, E.H., *Slavenwerk. Een openhartig relaas van een Indië-compagnie, Java 1946-1949* (Breda 1993).

Struijvenberg, A., *Het Korps Marechaussee op Atjeh. Overzicht van de geschiedenis vanaf de oprichting tot en met 1913* (z.p. 1930).

Neuman, H.J., *De W van Willem. Kroniek van een Brigade* (Semarang/Purwokerto 1949).

Vereniging van onderofficieren van het KNIL ‘Ons Aller Belang’, *Gedenkboek Ons Aller Belang 1902-1952* (z.p. 1953).

Z.N., *Vademecum der U-brigade* (Padang 1948).

Z.N., *Oost-Java. Gedenkboek der 4^e Infanterie-Brigade* (Tilburg 1950).

Secundaire literatuur

Ageron, Charles-Robert, ‘Les pertes humaines de la guerre d’Algérie’, *Genèse de l’Algérie alg rienne* (2005) 655-662.

Ahmad, Abu Thalid, ‘The impact of the Japanese occupation on colonial and anti-colonial armies in Southeast Asia’, in: Karl Hack en Tobias Rettig (red.), *Colonial armies in Southeast Asia* (Abbingdon 2006) 213-238.

Ahmad, Eqbal, ‘Revolutionary warfare and counterinsurgency’, in: Gérard Chaliand (red.), *Guerrilla strategies. An historical anthology from the long march to Afghanistan* (Berkeley 1982) 241-262.

Alers, H.J.H., *Om een rode of groene merdeka: 10 jaren binnenlandse politiek in Indonesië 1943-1953* (Amsterdam 1956).

Alexander, Martin S. en J.F.V. Keiger, ‘France and the Algerian war, 1954-1962. Strategy, operations and diplomacy’, *Journal of Strategic Studies* 25:2 (2002) 1-32.

Allen, Louis, *The end of the war in Asia* (Londen 1976).

Amersfoort, H. (red.), *Een kwestie van vertrouwen. De geschiedenis van het opperbevel in Nederland en Nederlands-Indië* (Den Haag 2001).

Anderson, Benedict R.O’G, *Java in a time of revolution. Occupation and resistance, 1944-1946* (Ithaca 1972).

Anderson, David, *History of the hanged. Britain’s dirty war in Kenya and the end of Empire* (Londen 2005, paperbackeditie 2006).

-
- Asprey, Robert B., *War in the shadows. The guerrilla in history* (1975; herziene uitgave New York 1994).
- Ballinger, Pamela, 'How to detect culture and its effects', in: Robert E. Goodin en Charles Tilly (red.), *The Oxford handbook of contextual political analysis* (Oxford 2006) 341-359.
- Bank, Jan, *Katholieken en de Indonesische revolutie* (tweede druk, Dieren 1984).
- Bartels, J.A.C., *Vier eeuwen Nederlandse cavalerie*, deel 2 (Amsterdam 1987).
- Baudet, Floribert, *Het vierde wapen. Voorlichting, propaganda en volksweerbaarheid 1944-1953* (Amsterdam 2013).
- Bayly, Christopher en Tim Harper, *Forgotten wars. Freedom and revolution in Southeast Asia* (Cambridge MA 2007).
- Beckett, Ian F.W., *Modern insurgencies and counter-insurgencies* (Londen 2001).
- Beckett, Ian F.W., 'British counter-insurgency. A historiographical reflection', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 781-798.
- Beets, Gijs, Evert van Imhoff en Corina Huisman, 'Demografie van de Indische Nederlanders, 1930–2001', *CBS Bevolkingstrends* 2003:1, 58-66.
- Bennett, Huw, 'A very salutary effect': The counter-terror strategy in the early Malayan emergency, June 1948 to December 1949', *Journal of Strategic Studies* 32:3 (2009) 415-444.
- Bennett, Huw, 'Minimum force in British counterinsurgency', *Small Wars & Insurgencies* 21:3 (2010) 459-475.
- Bennett, Huw, 'The other side of the COIN. Minimum and exemplary force in British Army counterinsurgency in Kenya', *Small Wars & Insurgencies* 18:4 (2015) 638-664.
- Berge, Tom van den, 'Indonesisch geweld tegen de burgerbevolking in West-Java, 1945-1949. Een verkenning', *Leidschrift* 31:3 (2016) 57-94.
- Berge, Tom van den, *H.J. van Mook 1894-1965. Een vrij en gelukkig Indonesië. Biografie* (Amsterdam 2014).
- Brekel, Manon van de, *Massaexecuties op Sulawesi. Hoe Nederland wegkwam met moord in Indonesië* (Zutphen 2017).
- Bijkerk, J.C., *De laatste landvoogd. Van Mook en het einde van de Nederlandse invloed in Indië* (Alphen aan de Rijn 1982).
- Bijl, Paul, *Emerging memory. Photographs of colonial atrocity in Dutch cultural remembrance* (Amsterdam 2015).
- Birtle, Andrew J., *US Army counterinsurgency doctrine 1942-1976* (Washington 2006).
- Black, Jeremy, *Rethinking military history* (Londen 2004).

-
- Black, Jeremy, *Avoiding Armageddon. From the Great War to the fall of France 1918-1940* (Londen 2012).
- Black, Jeremy, *Introduction to global military history 1775-present* (Londen 2005).
- Bossenbroek, Martin, *De wraak van Diponegoro. Begin en einde van Nederlands-Indië* (Amsterdam 2020).
- Bouman, B., *Van driekleur tot rood-wit. De Indonesische officieren uit het KNIL 1900-1950* (Den Haag 1995).
- Boylan, Kevin en Luc Olivier, *Valley of the shadow. The siege of Dien Bien Phu* (Oxford 2018).
- Branch, Daniel, 'The enemy within. Loyalists and the war against Mau Mau in Kenya', *Journal of African History* 48 (2007) 291-315.
- Brocades Zaalberg, Thijs, 'Hearts and minds of "search and destroy"? Leren van klassieke counter-insurgency', *Militaire Spectator* 176: 7/8 (2007) 288-301.
- Brocades Zaalberg, Thijs, 'In de Oost 1946-1950', in: Ben Schoenmaker (red.), *200 jaar Koninklijke Landmacht, 1814-2014* (Amsterdam 2014) 139-159.
- Brocades Zaalberg, Thijs, 'The civil and military dimensions of Dutch counter-insurgency on Java, 1947-49', *British Journal for Military History* 1:2 (2015) 67-83.
- Brower, Benjamin C., *A desert named peace. The violence of France's empire in the Algerian Sahara, 1844-1902* (New York 2009).
- Budding, R.P., *Beheersing van geweld. Het optreden van de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië 1945-1949* (Amsterdam 1996).
- Burgers, Herman, *De garoeda en de ooievaar. Indonesië van kolonie tot nationale staat* (tweede druk, Leiden 2010).
- Bürgin, Martin, 'From the classics to cultural history. Perspectives for insurgency and counterinsurgency research', in: Thijs Brocades Zaalberg, Jan Hoffenaar en Alan Lemmers (red.), *Insurgency and counterinsurgency. Irregular warfare from 1800 to the present* (Den Haag 2011) 245-255.
- Burke, Peter, *What is cultural history?* (Cambridge 2004).
- Burleigh, Michael, *Small wars, far away places. The genesis of the modern world 1945-65* (Oxford 2013).
- Bussemaker, H.Th., *Bersiap! Opstand in het paradijs. De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946* (Zutphen 2013).
- Cassidy, Robert M., *Counterinsurgency and the global war on terror. Military culture and irregular conflict* (paperbackeditie; Standford CA 2008).

-
- Cats, B.C., *LIB's in de tropen. Een overzicht van het verblijf van onze oorlogsvrijwilligers bij de lichte infanteriebataljons in het voormalige Nederlands-Indië* (Maastricht 1961).
- Clayton, Anthony, *The wars of French decolonization* (Londen/New York 1994).
- Creveld, Martin van, *The culture of war* (New York 2008).
- Cribb, Robert, *Gangsters and revolutionaries. The Jakarta People's Militia and the Indonesian revolution 1945* (Sydney 1991).
- Cribb, Robert, 'Military strategy in the Indonesian revolution. Nasution's concept of total people's war in theory and practice', *War & Society* 19:2 (2001) 143-154.
- Croizat, V.J., *A translation from the French. Lessons from the Indo-China War*, deel 2 (Santa Monica CA 1967).
- Crouch, Harold, *The army and politics in Indonesia* (Ithaca NY 1978).
- Daddis, Gregory A., *No sure victory. Measuring U.S. army effectiveness and progress in the Vietnam war* (Oxford 2011).
- Dalloz, Jacques, *La guerre d'Indochine 1945-1954* (Parijs 1987).
- Darcy, Shane, 'The evolution of the law of belligerent reprisals', *Military Law Review* 175 (2003) 184-251.
- Delden, Mary C. van, *Bersiap in Bandoeng. Een onderzoek naar geweld in de periode van 17 augustus 1945 tot 24 maart 1946* (z.p. 1989).
- Dewer, Philip en Amanda Nettelbeck, "'Savage wars of peace.' Violence, colonialism and empire in the modern world', in: Philip Dewer en Amanda Nettelbeck (red.), *Violence, colonialism and empire in the modern world* (Basingstoke 2018) 1-22.
- Diekerhof, F.L., 'Hoofdstuk V. De Koninklijke Marine in samenwerking met het KNIL', in: Witkamp, F. e.a. (red.), *Gedenkboek van het KNIL – vereniging van oud-onderofficieren van het Koninklijk Nederlands Indisch leger "Madjoe" 1911-1961* (Amersfoort 1961) 171-198.
- Dijk, Cees van, *Rebellion under the banner of Islam. The Darul Islam in Indonesia* (Den Haag 1981).
- Dixon, Paul, 'The future of counterinsurgency? The Crisis of classical theories', in: Gregory Fremont-Barnes (red.), *A history of counterinsurgency*, deel 2: *From Cyprus to Afghanistan, 1955 to the 21st Century* (Santa Barbera CA 2015) 423-440.
- Doel, Wim van den, 'Linggadjati/Linggardjati. Het Nederlands-Indonesisch conflict', in: Wim van den Doel (red.), *Plaatsen van herinnering. Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2005) 182-195.
- Doorn, J.J.A. van en W.J. Hendrix, *Ontsporing van geweld. Het Nederlands-Indonesisch conflict* (1970; vierde, herziene druk Amsterdam 2012).

-
- Dunivin, Karen O., 'Military culture. Change and continuity', *Armed Forces & Society* 20:4 (1994) 531-547.
- Elands, Martin, Richard van Gils en Ben Schoenmaker, *De geschiedenis van 1 Divisie '7 December' 1946-1996* (Den Haag 1996).
- Elands, Martin, 'Een logistieke krachttoer in Nederlands-Indië 1945-1950', in: Herman Roozenbeek (red.), *In dienst van de troep. Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht* (Amsterdam 2008) 74-111.
- Ellis, John, *A short history of guerrilla warfare* (Londen 1975).
- Ellis, John, *The sharp end. The fighting man in World War II* (1980; herziene paperbackeditie Londen 1990).
- Escher, R.Th., Ph.G. de Lange en S.A. Lapré, 'Orde en vrede'. *De humanitaire/militaire missie in Nederlands Oost-Indië 1945-1950* (Schimmert 1997).
- Fanon, Frantz, *The wretched of the earth* (1961, Engelse vertaling van het Franse orgineel 1963; paperbackeditie New York 1991).
- Fasseur, C., 'Cornerstone and stumbling block. Racial classification and the late colonial state in Indonesia', in: Robert Cribb (red.), *The late colonial state in Indonesia. Political and economic foundations of the Netherlands Indies, 1880-1942* (Leiden 1994) 31-56.
- Finer, Samuel, *The man on horseback. The role of the military in politics* (1962; herziene paperbackeditie Londen 1976).
- Frakking, Roel, "'Who wants to cover everything, covers nothing". The organization of indigenous security forces in Indonesia, 1945-1950', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 111-132.
- Frakking, Roel, 'Collaboration is a very delicate concept'. *Alliance-formation and the colonial defence of Indonesia and Malaysia, 1945-1957* (dissertatie European University Institute 2017).
- Francois, Philippe, 'Waging counterinsurgency in Algeria – a French point of view', *Military Review* 9-10 (2008) 56-67.
- Frank, Richard B., *Downfall. The end of the imperial Japanese empire* (New York 1999).
- Frederick, William H., 'The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia's national revolution (1945-1949). A Brief "genocide" reconsidered', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 133-154.
- Frémeaux, Jacques, 'The French experience in Algeria. Doctrine, violence and lessons learnt', *Civil Wars* 14:1 (2012) 49-62.

Frémeaux, Jacques en Bruno C. Reis, 'French counterinsurgency in the era of the Algerian wars, 1830–1962' in: Beatrice Heuser en Eitan Samir (red.), *Insurgencies and counterinsurgencies: national styles and strategic cultures* (Cambridge 2016) 47-74.

Fremigacci, Jean, 'La vérité sur la grande révolte de Madagascar', *L'Histoire* 318 (2007) 36-43.

French, David, 'Nasty not nice. British counter-insurgency doctrine and practice, 1945-1967', *Small Wars & Insurgencies* 23:4 (2012) 744-761.

Galula, David, *Counter-insurgency. Theory and practise* (Westport 1964).

Gat, Azar, *A history of military thought. From enlightenment to the Cold War* (Oxford 2001) boek II en III.

Gerlach, Christian, *Extremely violent societies. Mass violence in the twentieth-century world* (Cambridge 2010).

Gooch, John, 'Series editors preface', in: T. Harrison Place (red.), *Military training in the British army 1940-1944. From Dunkirk tot D-Day* (Londen 2000).

Gorka, Sebastian L.V. en David Kilcullen, 'An actor-centric theory of war. Understanding the difference between COIN and counterinsurgency', *Joint Force Quarterly* 60:1 (2011) 14-18.

Goscha, Christopher A., *Historical dictionary of the Indochina War (1945-1954). An international and interdisciplinary approach* (Kopenhagen 2011), 'casualties', 88-89.

Goscha, Christopher A., *The Penguin history of modern Vietnam* (Londen 2016).

Gougeon, François-Marie, 'The Challe Plan. Vain yet indispensable victory', *Small Wars & Insurgencies* 16:3 (2006) 293-316.

Green, Anna, *Cultural history* (Houndsmills 2008).

Griffin, Christopher, 'Major combat operations and counterinsurgency warfare. Plan Challe in Algeria, 1959-1960', *Security Studies* 19:3 (2010) 555-589.

Grimsley, Mark, 'Success and failure in civil war armies. Clues from organizational culture', in: Wayne E. Lee (red.), *Warfare and culture in world history* (New York 2011) 115-142.

Grimsley, Mark en Clifford J. Rogers, 'Introduction', in: idem (red.), *Civilians in the path of war* (Lincoln NE/Londen 2002) ix-xxvi.

Groen, P.M.H., 'Colonial warfare and military ethics in the Netherlands East Indies, 1816-1941', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 25-44.

Groen, P.M.H., 'Prisoners of war, prisoners of peace. De opvang en repatriëring van krijgsgevangenen van het KNIL, augustus 1945 – augustus 1946', in: Elly Touwen-Bouwsma

---

en P.M.H. Groen, *Tussen Banzai en Bersiap. De afwikkeling van de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië* (Den Haag 1996) 43-58.

Groen, P.M.H., *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Den Haag 1991).

Groot, S.J. de, 'Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen. Optreden in voormalig Nederlands-Indië, 1900-1949', *Militaire Spectator* 178:1 (2009) 43-55.

Gumz, Jonathan E., 'Reframing the historical problematic of insurgency. How the professional military literature created a new history and missed the past', *Journal of Strategic Studies* 32:4 (2009) 553-588.

Hack, Karl, 'The Malayan emergency as counter-insurgency paradigm', *Journal of Strategic Studies* 32:33 (2009) 383-414.

Hack, Karl, 'Everyone lived in fear. Malaya and the British way of counter-insurgency', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2015) 671-699.

Hagen, Piet, *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing* (Amsterdam 2018).

Han, Bing Siong, 'Captain Huyer and the massive Japanese arms transfer in East Java in October 1945', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 159:2/3 (2003) 291-350.

Hanswijck de Jonge, H.A.G.J.A.P. van, *Troepentransport naar Nederlandsch-Indië 1946-1950* (Bussum 1981).

Harinck, C.H.C., 'Beschoten en beschreven. De Indonesische tegenstander in de Nederlandse militaire verslaglegging, 1945-1949', *Leidschrift* 31:3 (2016) 19-38.

Harinck, Christiaan, Nico van Horn en Bart Lutikhuis, 'Wie telt de Indonesische doden?', *De Groene Amsterdammer* (26 juli 2017) 12-15.

Harmanny, Azarja en Brian McAllister Linn, "'Technisch geweld' in de Nederlands-Indonesische Oorlog. Zware wapens in de periode van dekolonisatie", *BMGN* 135:2 (2020) 92-110.

Hartog, Leo de, *Officieren achter prikkeldraad 1940-1945* (Baarn 1993).

Hastings, Max, *Retribution. The battle for Japan 1944-1945* (Londen 2008).

Headrick, Daniel R., *Power over peoples. Technology, environments, and Western imperialism, 1400 to the present* (Princeton NJ 2009).

Heijboer, Pierre, *De Politionele acties. De strijd om 'Indië' 1945/1949* (Bussum 1979).

Heshusius, C.A., "'Bersiap' en het militair gebeuren, gezien vanuit Nederlands perspectief 1945-1949", in: De vereniging Centrale van Samenwerkende Indische Organisaties (CENSIO),

---

Oorlog en verzet in Nederlandsch-Indië 1941-1949 en de voorlichting aan de na-oorlogse generaties (Amsterdam 1989).

Heshusius, C.A., *KNIL-cavalerie 1814-1950. Geschiedenis van de cavalerie en de pantsertroepen van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger* (z.p. z.d.).

Heuser, Beatrice, en Jeannie Johnson, 'Introduction. National styles and strategic culture', in: Beatrice Heuser en Eitan Samir (red.), *Insurgencies and counterinsurgencies: national styles and strategic cultures* (Cambridge 2016) 1-22.

Heuser, Beatrice, en Eitan Shamir, 'Universal toolbox, national styles or divergence of civilisations?', in: Beatrice Heuser en Eitan Samir (red.), *Insurgencies and counterinsurgencies: national styles and strategic cultures* (Cambridge 2016) 332-370.

Hoek, Anne-Lot, 'Bloedbaden op Bali', *Vrij Nederland* (16 november 2013).

Hoek, Anne-Lot, 'De verzwegen moordpartij in Palembang', *Vrij Nederland* (juli 2017).

Hoek, Anne-Lot, 'Wij gaan het hier nog heel moeilijk krijgen', *NRC-Handelsblad* (weekendbijlage; 9-10 januari 2016).

Hoffenaar, Jan en Ben Schoenmaker, *Met de blik naar het oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag 1994).

Hoffenaar, Jan, Joep van Hoof en Jaap. A. de Moor, *Vuur in beweging. 325 jaar veldartillerie 1677-2002* (Amsterdam 2002).

Hoffman, Frank G., 'Neo-classical counter-insurgency?' *Journal of the US Army War College* 37:2 (2007) 71-87.

Holst Pellekaan, R.E. van, *Tienduizend vrije vogels. Oorlogsvrijwilligers bij de Koninklijke Marine 1944-1950* (Amsterdam 1993).

Hood, Ronald Chalmers, 'Bitter victory. Ifrench military effectiveness in the Second World War', in: Allan R. Millet en Williamson Murray, *Military effectiveness*, deel 3: *The Second World War* (Boston MA 1990) 221-255.

Hoogenboezem, Jaap, *J. Kruls. Een politieke generaal* (Amsterdam, 2010).

Howard, M., *War in European history* (Oxford 2009).

Hughes, Geraint, 'A "post-war" war. The British occupation of French-Indochina, september 1945–march 1946', *Small Wars & Insurgencies* 17:3 (2006) 263-286.

Hull, Elisabeth, *Absolute destruction. Military culture and the practices of war in imperial Germany* (Ithaca NY 2004).

Ibrahim, Azeem, 'Conceptualisation of guerrilla warfare', *Small Wars & Insurgencies* 15:3 (2004) 112-124.

IJzereef, W., *De Zuid-Celebes affaire. Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies* (Amsterdam 1984).

Jansen, Jan C. en Jürgen Osterhammel, *Decolonization. A short history* (Princeton NJ 2017).

Jenkins, David, 'The evolution of Indonesian army doctrinal thinking. The concept of Dwifungsi', *Southeast Asian Journal of Social Science* 11:2 (1983).

Jong, J.J.P. de, *De terugtocht. Nederland en de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 2015).

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 3 (Den Haag 1970).

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 11b (Leiden 1985).

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 11c (Leiden 1986).

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 12 (Leiden 1988).

Jordan, David, "'A particularly exacting operation". British forces and the battle of Surabaya, november 1945', *Small Wars & Insurgencies* 11:3 (2000) 89-114.

Jung, Norbert, 'L'artillerie dans la lutte contre-insurrectionnelle en Algérie (1954-1962)', *Stratégique* 93-96:1-4 (2009) 409-424.

Keppy, Peter, *Sporen van vernieling. Oorlogsschade, roof en rechtsherstel in Indonesië 1940-1957* (Amsterdam 2006)

Kahin, G.M., *Nationalism and revolution in Indonesia* (Ithaca NY 1952).

Kalshoven, Frits, *Belligerent reprisals* (Leiden 1971).

Kamer, Alan, *Dynamics of destruction. Culture and mass killing in the First World War* (Oxford 2007).

Kelly, Armstrong, *Lost soldiers. The French army and empire in crisis, 1947-1962* (Cambridge MA 1965).

Kiernan, V.G., *European empires from conquest to collapse* (Londen 1982).

Kitzen, Martijn, 'Western military culture and counterinsurgency. An ambiguous reality', *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies* 40:1 (2012) 1-24.

Kluiters, F.A.C., *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* (Den Haag 1993).

Emmanuel Kreike, 'Genocide in the kampongs? Dutch Nineteenth-Century colonial warfare in Aceh, Sumatra', *Journal of Genocide Research* 14: 2-3 (2012) 297-315.

Krepinevich, Andrew F., *The army and Vietnam* (Baltimore MD 1986).

-
- Langeveld, Herman, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977* (Amsterdam 2014).
- Lansdale, Edward Geary, *In the midst of wars. An American's mission to Southeast Asia* (New York 1972).
- Larson, George Donald, *PETA. The early origins of the Indonesian army* [MA thesis, Honolulu 1970].
- Lee, Wayne E., 'Warfare and culture', in: Wayne E. Lee, (red.), *Warfare and culture in world history* (New York 2011) 1-13.
- Lems, C.G., 'Eerste dagen George Donald', in: S.J. Hameete (red.), *Mariniersbrigade. Uitgereikt ter gelegenheid van de herdenking 50 jaar Marbrig* (Rotterdam 1994) 36-47.
- Liempt, A. van, *Nederland valt aan. Op weg naar oorlog met Indonesië 1945-1947* (Amsterdam, 2012).
- Limpach, Rémy, 'Extreem Nederlands militair geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog 1945-1949. "Brengun erover en zo gauw mogelijk naar Holland"', *Militaire Spectator* 185 (2006) 416-429.
- Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam 2016).
- Luttikhuis, Bart, 'Beyond race. Constructions of "Europeanness" in late colonial legal practice in the Dutch East Indies', *European Review of History / Revue européenne d'histoire* 20:6 (2013) 539-558.
- Luttikhuis, Bart, 'Generating distrust through intelligence work. Psychological terror and the Dutch security services in Indonesia, 1945–1949', *War in History* 25:2 (2018) 151-171.
- Luttikhuis, Bart, 'Juridisch afgedwongen excuses. Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse terughoudendheid', *BMGN – Low Countries Historical Review* 129 (2014) 92-105.
- Luttikhuis, Bart en C.H.C. Harinck, 'Voorbij het koloniale perspectief. Indonesische bronnen en het onderzoek naar de oorlog in Indonesië', *BMGN – Low Countries Historical Review* 132:2 (2017) 51-76.
- Luttikhuis, Bart en C.H.C. Harinck, 'Nothing to report? Challenging Dutch discourse on colonial counterinsurgency in Indonesia 1945-1949', in: Philip Dewar en Amanda Nettelbeck (red.) *Violence, colonialism and empire in the modern world* (Londen 2018) 265-286.
- Luttikhuis, Bart en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014).
- Lynn, John A., *Battle. A history of combat and culture from ancient Greece to modern America* (2003; paperbackeditie New York 2008).

-
- MacDonald, Paul K., 'The colonial origins of counterinsurgency failure', *International Organization* 67:2 (2013) 253-286.
- Macmaster, Neil, 'The torture controversy (1998-2002): Towards a "new history" of the Algerian war?', *Modern & Contemporary France* 10:4 (2002) 449-459.
- Marshall, Alex, 'Imperial nostalgia, the liberal lie, and the perils of postmodern counterinsurgency', *Small Wars & Insurgencies* 21:2 (2010) 233-258.
- Marston, Daniel, *The Indian Army and the end of the Raj* (Cambridge 2014).
- Marston, Daniel en Cater Malkasian (red.), *Counterinsurgency in modern warfare* (tweede druk, Oxford 2010).
- McCuen, John J., *The art of counter-revolutionary war* (Londen 1966, heruitgave 1969).
- McCutcheon, Peter, 'Breaking the camel's back. The departure from the philosophy of cultured force – The French counterinsurgency campaign in Algeria, 1954-1962', in: Gregory Fremont-Barnes (red.), *A history of counterinsurgency, deel 1: From South Africa to Algeria, 1900-1954* (Santa Barbera CA 2015) 205-254.
- McMillen, Richard, *The British occupation of Indonesia 1945-1946* (Abingdon 2005).
- McVey, Ruth, 'The post-revolutionary transformation of the Indonesian army', *Indonesia* 11 (1971) 131-176.
- Meijer, Hans en Thijs Brocades Zaalberg, 'De verloren slag om het moederland. De ervaringen van KNIL-militairen 1944-1951', in: Hinke Piersma (red.), *Mensenheugenis. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Getuigenissen* (Amsterdam 2001) 229-256.
- Millet, Allan R., Williamson Murray en Kenneth H. Watman, 'The effectiveness of military organizations', in: Allan R. Millet en Williamson Murray, *Military effectiveness, deel 1: The First World War* (Boston MA 1988) 1-30.
- Miron, Marina, 'On irregular wars, insurgencies and how to counter them: enemy-centric and population-centric approaches in comparative perspective', *Revista Científica General José María Córdova / Colombian Journal of Military and Strategic Studies* 17:27 (2019) 457-480.
- Mockaitis, Thomas R., 'The minimum force debate. Contemporary sensibilities meet imperial practice', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 762-780.
- Moor, Jaap A. de, 'Afscheid Van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', *Militaire Spectator* 177:3 (2008) 135-143.
- Moor, Jaap A. de, 'Colonial warfare: theory and practice. The Dutch experience in Indonesia', *Journal of the Japan-Netherlands Institute* (1990) 98-114.
- Moor, Jaap A. de, 'Van vrije jongen tot ratu adil. De memoires van kapitein Raymond Westerling', *Indische Letteren* 8 (1993) 171-179.

-
- Moor, Jaap A. de, *Westerling's oorlog. Indonesië 1945-1950. De geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië 1945-1950* (Amsterdam 1999).
- Moor, Jaap A. de, 'Met klewang en karabijn: militaire geschiedenis van Nederlands-Indië 1815-1949', in: J.R. Bruijn en C.B. Wels, *Met man en macht. De militaire geschiedenis van Nederland 1550-2000* (Amsterdam 2003) 199-244, 240.
- Moor, Jaap A. de, *Generaal Spoor. Triomf en tragiek van een legercommandant* (Amsterdam 2011).
- Moreman, T.R., *The Jungle, the Japanese and the British commonwealth armies at war 1941-1945. Fighting methods, doctrine and training for jungle warfare* (Londen 2005).
- Mortier, J.J., 'Het KNIL in Australië en West-Indië (Landstrijdkrachten)', in: P. van Meel (red.), *Gedenkschrift Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950* (Dordrecht 1990).
- Nabulsi, Karma, *Traditions of war. Occupation, resistance, and the law* (Oxford 1999).
- Nagl, John A., 'Counterinsurgency in Vietnam', in: Daniel Marston en Cater Malkasian (red.), *Counterinsurgency in modern warfare* (tweede druk, Oxford 2010) 119-136.
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie & Stichting Het Veteraneninstituut, *Het Nederlandse militaire optreden in Nederlands-Indië/Indonesië 1945-1950. Een bibliografisch overzicht* (2004; geactualiseerde uitgave 2015).
- North, Douglass C., John Joseph Wallis en Barry R. Weingast, *Violence and social orders. A conceptual framework for interpreting recorded human history* (Cambridge 2009).
- Notosusanto, Nugroho, *The PETA during the Japanese occupation of Indonesia* (Waseda 1979).
- Olsson, Christian, 'De la pacification colonial aux opérations extérieures: retour sur la généalogie des "coeurs et des esprits"', *Questions de Recherche / Research in Question* 39 (2012) 1-33.
- Olsson, Christian, "'Legitimate violence" in the prose of counterinsurgency: an impossible necessity?', *Alternatives: Global, Local, Political* 38:2 (2013) 155-171.
- Ooijen, Iris van en Ilse Raaijmakers, 'Competitive or multidirectional memory? The interaction between postwar and postcolonial memory in the Netherlands', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 308-328.
- Oostindie, Gert met medewerking van Ireen Hoogenboom en Jonathan Verwey, *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015).
- Pfanner, Toni, 'Military uniforms and the law of war', *RICR/IRRC* 86:853 (2004) 93-124.

Poeze, Harry, 'Walking the tightrope. Internal Indonesian conflict, 1945-1949', in: Bart Lutikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 176-197.

Porch, Douglas, 'French imperial warfare', in: Daniel Marston en Cater Malkasian (red.), *Counterinsurgency in modern warfare* (tweede druk, Oxford 2010) 79-100.

Porch, Douglas, 'The dangerous myths and dubious promise of COIN', *Small Wars & Insurgencies* 22:2 (2011) 239-257.

Porch, Douglas, *Counterinsurgency. Exposing the myths of the new way of war* (Cambridge 2013).

Porter, Patrick, *Military orientalism. Eastern war through Western eyes* (Londen 2009).

Raben, Remco, 'Epilogue. On genocide and mass violence in colonial Indonesia', in: Bart Lutikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 329-347.

Raghaven, Srinath, 'Protecting the Raj. The army in India and internal security, c. 1919-39', *Small Wars & Insurgencies* 16:3 (2006) 253-279.

Reid, Anthony, *The Indonesian national revolution 1945-1950* (Westport CT 1974).

Reybrouck, David van, *Revolusi* (Amsterdam 2020).

Rijssen, Jules, *Teken en zie de wereld. Oorlogsveteranen in Suriname* (Volendam 2012).

Robbins, Simon, 'The defeat of a colonial school of pacification. The French in Indochina, 1945-54', in: Gregory Fremont-Barnes (red.), *A history of counterinsurgency, deel 1: From South Africa to Algeria, 1900-1954* (Santa Barbara CA 2015) 105-124.

Robinson, Geoffrey, *The dark side of paradise. Political violence in Bali* (Ithaca NY 1995).

Romijn, Peter, 'Learning on "the job". Dutch war volunteers entering the Indonesian war of independence 1945-46', in: Bart Lutikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 91-110.

Roozenbeek, Herman (red.), *In dienst van de troep. Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht* (Amsterdam 2008).

Roy, Kaushik, *The British army in India. From colonial warfare to total war 1857-1947* (Londen 2013).

Ryan, Lyndall, 'Martial law in the British Empire', in: Philip Dwyer and Amanda Nettlebeck (red.), *Violence, colonialism and empire in the modern world* (Londen 2018).

Sandee, R.H. en P.W.W. Wijninga, 'Lessen uit recente operaties', in: E.R. Muller e.a. (red.), *Krijgsmacht. Studies over de organisatie en het optreden* (Alphen a/d Rijn 2004) 715-740.

Scagliola, Stef, 'Cleo's "unfinished business". Coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 240-260.

Scagliola, Stef, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden en hun verwerking* (Amsterdam 2002).

Scagliola, Stef, 'Cleo's "unfinished business". Coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 240-260.

Scales, Robert H. jr., *Firepower in limited war* (1990, herziene druk 1994, paperback editie, Novato CA 1995).

Schein, Edgar H., *Organizational culture and leadership* (San Francisco 1992).

Scheipers, Sibylle, 'Counterinsurgency or irregular warfare? Historiography and the study of "small wars"', *Small Wars & Insurgencies* 25:5-6 (2014) 879-899.

Schoenmaker, Ben en Floribert Baudet, *Officieren aan het woord. De geschiedenis van de Militaire Spectator 1832-2007* (Amsterdam 2007).

Schoonoord, D.C.L., *De Mariniersbrigade 1943-1949. Wording en inzet in Indonesië* (C.R.I. - Koninklijke Marine 1988).

Schulte Nordholt, Henk, 'A genealogy of violence', in: Freek Colombijn en J. Thomas Lindblad (red.), *Roots of Violence in Indonesia* (Leiden 2002) 33-61.

Shipway, Martin, *Decolonization and its impact. A comparative approach to the end of the colonial empires* (Malden MA/Oxford 2008).

Shy, John en Thomas W. Collier, 'Revolutionary war', in: Peter Paret (red.), *Makers of modern strategy. From Machiavelli to the nuclear age* (Princeton NJ 1986) 815-871.

Silbey, David, 'Connecting culture and the battlefield. Britain and the Empire fight the Hundred Days', in: Wayne E. Lee (red.), *Warfare and culture in world history* (New York 2011) 165-186.

Simatupang, T.B., *Het laatste jaar van de Indonesische vrijheidsstrijd 1948-1949* (Kampen 1985).

Somers Heidhues, Mary, 'Anti-Chinese violence in Java during the Indonesian revolution, 1945-1949', in: Bart Luttikhuis en A. Dirk Moses (red.), *Colonial counterinsurgency and mass violence. The Dutch empire in Indonesia* (Abingdon 2014) 155-175.

Spector, Ronald H., *In the ruins of empire. The Japanese surrender and the battle for postwar Asia* (2007; paperbackeditie New York 2008).

Statiev, Alexander, *The Soviet counterinsurgency in the western borderlands* (Cambridge 2010).

Steijlen, Fridus, 'In and out of uniform. Moluccan Soldiers in the Dutch Colonial Army', in: Eric Storm en Ali Al Tuma (red.), *Colonial soldiers in Europe, 1914-1945. 'Aliens in uniform' in wartime societies* (New York 2016) 229-248.

Storr, Jim, *The hall of mirrors. War and warfare in the twentieth century* (Warrick 2018).

Stubbs, Richard 'From search and destroy to hearts and minds. The evolution of British strategy in Malaya 1948-1960', in: Daniel Marston en Carter Malkasian, *Counterinsurgency in modern war* (Oxford 2008; herziene paperbackeditie 2010) 113-130.

Suwondo, Purbo S. en Alwin Nurdin, *The Peta Army and the struggle for independence of Indonesia 1908-1950* (derde druk, Bogor 2015).

Suwondo, Purbo S., *The genesis of the Indonesian National Army and some political implications*, publicatie t.b.v. het *International Seminar of the Institute of Netherlands History and the Royal Society of Historians of the Netherlands*, 27-29 maart 1996.

Teitler, G. en Jan Hoffenaar, *De politionele acties. Afwikkeling en verwerking* (Amsterdam 1990).

Teitler, G. en P.M.H. Groen (red.), *De politionele acties* (Amsterdam 1987).

Teitler, G., 'The mixed company. Fighting power and ethnic relations in the Dutch colonial army, 1890-1920', in: Karl Hack en Tobias Rettig (red.), *Colonial armies in southeast Asia* (Abbingdon 2006) 154-168.

Teitler, G., 'Voorlopers van het VPTL, 1928-1829. Een terugblik', *Militaire Spectator* 170:5 (2001) 268-274.

Tenenbaum, Élie, 'Beyond national styles. Towards a connected history of Cold War counterinsurgency', in: Beatrice Heuser en Eitan Samir (red.), *Insurgencies and counterinsurgencies: national styles and strategic cultures* (Cambridge 2016) 313-331.

Tessers, H.E., *Enige wetenswaardigheden over het KNIL en Nederlands-Indië tegen Japan* (z.p. 1976).

Thomas, Martin (red.), *The French colonial mind*, deel 2: *Violence, military encounters and colonialism* (Lincoln NE 2011).

Thomas, Martin en Gareth Curless (red.), *Decolonization and conflict. Colonial comparisons and legacies* (London 2017).

Thompson, Robert, *Defeating Communist insurgency* (Londen 1966).

-
- Tourret, Hubert, 'L'évolution de la tactique du corps expéditionnaire français en Extrême-Orient', in: Maurice Vaïsse (red.), *L'armée française dans la guerre d'Indochine (1946-1954): adaptation ou inadaptation?* (Parijs 2000) 173-188.
- Townshend, Charles, 'People's war', in: idem (red.), *The Oxford history of modern war* (Oxford 2005) 177-197.
- Trochon, Jacques, *L'insurrection malgache de 1947. Essai d'interprétation historique* (Fianarantsoa 1982).
- Turse, Nick, *Kill anything that moves. The real American war in Vietnam* (New York 2013).
- Veilleux-Lepage, Yannick en Jan Fedorowicz, 'The Mau Mau revolt in Kenya, 1952-1956', in: Gregory Fremont-Barnes (red.), *A history of counterinsurgency, deel 1: From South Africa to Algeria, 1900-1954* (Santa Barbara CA 2015) 177-204.
- Veer, Paul van 't, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969).
- Vogelpoel, J.F.R. van, *De Koninklijke Landmacht na de Tweede Wereldoorlog, deel 2: De opbouw ten behoeve van de pacificatie van Nederlands-Indië 5 mei 1945-27 december 1949* (Den Haag 1959).
- Ward, O.G., *De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de na-oorlogse Jaren 1945-1950* (Den Haag 1988).
- Warren, James, 'Small wars and military culture', *Society* 36 (1999) 56-61.
- Wasinski, Christophe, 'La volonté de réprimer. Généologie transnationale de la contre-insurrection', *Cultures and Conflicts* 79-80 (2010) 161-180.
- Weller, Jac, *Fire and movement. Bargain-basement warfare in the Far East* (New York 1967).
- Whittingham, Daniel, "'Savage warfare". C.E. Callwell, the roots of counterinsurgency, and the nineteenth century context', *Small Wars & Insurgencies* 23:4-5 (2012) 591-607.
- Wilson, Peter H., 'Defining military culture', *The Journal of Military History* 72:1 (2008) 11-41.
- Winter, Th. de, 'Het Kon. Ned. Indonesische Leger/Het leger in Indonesië', *Wetenschappelijk jaarverslag KVBK* (1948), 267-281.
- Young, Marilyn B., *The wars in Vietnam 1945-1990* (New York 1991).
- Zwitzer, H.L. en G.A. Heshusius, *Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger 1830-1950. Een terugblik* (Den Haag 1977).
- Zwitzer, H.L. (red.), 'Documenten betreffende de eerste politionele actie 20/21 juli – 4 augustus 1947', *Bijdragen van de sectie Militaire geschiedenis* 14 (Den Haag 1983).

Curriculum Vitae

Christiaan Harinck (1990) groeide op in Leiden en Amersfoort. Tussen 2008 en 2012 volgde hij de bachelor geschiedenis in Leiden, waarna van 2012 tot 2014 de onderzoeksmaster geschiedenis aan de UvA volgde. Gedurende zijn studie specialiseerde Harinck zich in krijgsgeschiedenis en cultuurgeschiedenis. Tussen 2014 en 2021 werkte hij als promovendus aan het Koninklijk Instituut voor taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden aan zijn proefschrift over het Nederlandse militaire optreden tijdens de dekolonisatie van Indonesië. Gedurende deze periode was hij ook betrokken bij het Leverhulme Trust netwerk ‘understanding insurgencies’. Tegenwoordig doceert Harinck geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.